

OVERZICHT VAN DE RECHTSPRAAK VAN HET HOF VAN JUSTITIE EN VAN HET GERECHT VAN EERSTE AANLEG VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN (september 1990 - juli 1991) ¹ (eerste deel)

1. Inleiding

Het navolgend overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie en van het Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen heeft betrekking op de periode gaande van 18 september 1990 tot 25 juli 1991 en omvat alle in de weekoverzichten van het Hof opgenomen uitspraken met uitzondering van die welke betrekking hebben op het EGKS-Verdrag. Bij het verwezenlijken van dit overzicht is uiteraard in de eerste plaats gebruik gemaakt van de weekoverzichten van het Hof maar, voor zover nodig en mogelijk, ook van de (beschikbare) gestencilde Nederlandstalige en/of Franstalige versie van de uitspraken van het Hof en van het Gerecht. Bij het groeperen van de rechtspraak naar onderwerpen werd zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de systematiek van de Europese Verdragen en in het bijzonder van het EEG-Verdrag.

2. Plan

Het plan van het overzicht is als volgt :

- Vrij verkeer van goederen
- Vrij verkeer van personen en kapitaal
 - vrij verkeer van werknemers
 - vrijheid van vestiging en dienstverlening
- Communautair douanerecht
 - gemeenschappelijk douanetarief
 - douanewaarde
 - ander communautair douanerecht
- Communautair mededingingsbeleid
 - Regels voor ondernemingen (artt. 85-90 EEG-Verdrag)
 - art. 85 EEG-Verdrag
 - art. 86 EEG-Verdrag
 - art. 90 EEG-Verdrag
 - procedureregels
 - steunmaatregelen

- Overheidsaanbestedingen
- Intellectuele eigendom
- Fiscale bepalingen
- Consumentenbescherming
- Harmonisatie van wetgeving
- Gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid
 - landbouw
 - visserij
 - financiering van het markt- en prijsbeleid (EOGFL-afdeling garantie)
- Communautair vervoerbeleid
- Gemeenschappelijke handelspolitiek en economische betrekkingen met de ontwikkelingslanden
 - invoerregelingen
 - anti-dumping of -subsidieeringsvoorschriften
 - associatie van landen en gebieden overzee
 - voedselhulp
- Sociale politiek
 - gelijke behandeling van mannen en vrouwen
 - gelijke beloning van mannen en vrouwen
 - bescherming van de werknemers bij insolventie van de werkgever
 - behoud van rechten van werknemers bij overgang van ondernemingen
 - veiligheid en gezondheid van de werknemers
 - Europees Sociaal Fonds
 - beroepsopleiding (art. 128 EEG-Verdrag)
 - Sociale zekerheid van migrerende werknemers
- Communautair milieubeleid
- Institutioneel recht
 - art. 5 EEG-Verdrag
 - rechtstreekse werking en voorrang Gemeenschapsrecht
 - fundamentele rechten
 - Commissie (bevoegdheden)
 - handelingen van de Instellingen (rechtsgrondslag)
 - handelingen van de Instellingen (werking)
 - eigen middelen van de Gemeenschap
 - Rechtsbescherming
 - beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen
 - beroep tot nietigverklaring
 - niet-contractuele aansprakelijkheid
 - prejudiciële procedure
- EEG-Executieverdrag

¹ Dit overzicht werd verzorgd door prof. dr. P. Eeckman en assistent H. Vanhees van het Departement Rechten van de U.I.A. Het sluit aan bij de overzichten verschenen in de jaargang 1986-87, 1233, 1283 en 1413, in de jaargang 1987-88, 449, 1041 en 1073, in de jaargang 1988-89, 553, 585 en 625, in de jaargang 1989-90, 585-618, en in de jaargang 1990-91, 729-745, 761-772 en 793-805.

3. Vrij verkeer van goederen

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 11 oktober 1990 (zaak C-210/89), Commissie t. Italië vastgesteld dat, door de invoer en verhandeling van kaas uit andere Lid-Staten, waar hij rechtmatig is vervaardigd en in de handel gebracht, slechts toe te staan indien die kaas een bepaald minimumvetgehalte bezit, dan wel, volgens de uitlegging die de Italiaanse regering aan haar nationale regeling geeft, de invoer en verhandeling onder de aanduiding «kaas» te verbieden van kaas die dat minimumvetgehalte niet bezit en afkomstig is uit andere Lid-Staten waar hij onder die aanduiding rechtmatig in de handel wordt gebracht, de Italiaanse Republiek de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens art. 30 EEG-Verdrag en art. 22, lid 1, van Vo. nr. 804/68 van de Raad van 27 juni 1968 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector melk en zuivelprodukten.

In zijn overwegingen verwijst het Hof naar zijn arrest van 17 maart 1988 (zaak 286/86, strafzaak t. G. Deserbais, *Jur.*, 1988, 4907; overzicht *R.W.*, 1989-90, 586). Wat betreft het gebruik van een generieke benaming voor produkten afkomstig uit andere Lid-Staten die niet beantwoorden aan de normen van de Lid-Staat van invoer cf. o.m. het arrest van 12 maart 1987 (zaak 178/84, Commissie t. BRD, «Reinheitsgebot», *Jur.*, 1987, 1227; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1041).

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de pretore te Milaan, heeft het Hof, in een arrest van 11 oktober 1990 (zaak C-196/89, strafzaak t. E. Nespoli en G. Crippa) voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij zich ertegen verzetten dat een Lid-Staat een nationale wettelijke regeling die een bepaald minimumvetgehalte voorschrijft, toepast op alle uit een andere Lid-Staat ingevoerde kaas wanneer deze kaas in laatstbedoelde staat rechtmatig is geproduceerd en in de handel gebracht en een behoorlijke informatie van de consument verzekerd is, zulks behoudens bijzondere regels voor kaassoorten die speciale bescherming genieten uit hoofde van, bijvoorbeeld, een benaming van oorsprong of herkomst.

– Zie ook het arrest van 17 oktober 1990 (zaak C-10/89, SA CNL-SUCAL NV t. HAG GF AG) in de rubriek *Intellectuele Eigendom*.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de economische politierechter in de Arrondissementsrechtbank te Almelo, heeft het Hof in een arrest van 13 november 1990 (zaak C-269/89, strafzaak t. Bonfait BV) voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag in de weg staan aan de toepassing van een nationale regeling op uit een andere Lid-Staat ingevoerde produkten, wanneer volgens die regeling de aanduiding «vleeswaar» uitsluitend mag worden gebezigd voor produkten waarbij de verhouding tussen het watergehalte en het gehalte aan organisch niet-vet een bepaalde waarde niet overschrijdt.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 27 november 1990 (zaak C-67/88, Commissie t. Italië) vastgesteld dat, door voor de verhandeling van uit andere Lid-Staten ingevoerde plantaardige spijsoliën – andere dan olijfolie –, margarine, gehydrogeneerde spijsvetten en harde dierlijke en plantaardige spijsvetten – andere dan boter en varkensvet –, de voorwaarde te stellen dat daaraan chromatisch

reagerende sesamolie is toegevoegd, de Italiaanse Republiek de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

Volgens de Italiaanse regering was de maatregel onontbeerlijk om bepaalde frauduleuze praktijken te bestrijden strekkend tot misleiding van de consument. Het Hof overweegt o.m. dat de maatregel niet van dien aard is dat hij het nagestreefde doel doelmatig kan verwezenlijken, zodat dient te worden vastgesteld dat hij niet noodzakelijk is om te voldoen aan dringende vereisten inzake de eerlijkheid van de handelstransacties en de bescherming van de consumenten.

– Zie ook het arrest van 12 december 1990 (zaak C-270/86, J. Cholay e.a. t. SACEM) in de rubriek *Intellectuele Eigendom*.

– In een arrest van 12 december 1990 (zaak C-302/88, Hennen Olie BV t. Stichting Interim Centraal Orgaan Voorraadvoeding Aardolieprodukten (ICOVA) en Staat der Nederlanden) heeft het Hof, in antwoord op prejudiciële vragen van het Gerechtshof te 's-Gravenhage voor recht verklaard dat art. 34 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het er niet aan in de weg staat dat handelaars die niet zijn aangesloten bij een orgaan dat in het leven is geroepen om de krachtens de wet tot toepassing van richtlijn 68/414 van de Raad van 20 december 1968 (houdende verplichting voor de Lid-Staten om minimumvoorraden ruwe aardolie en/of aardolieprodukten in opslag te houden) op zijn leden rustende wettelijke verplichtingen te vervullen, en die op de binnenlandse markt gekochte produkten willen uitvoeren, jegens dat orgaan geen enkele aanspraak kunnen doen gelden op restitutie van de afdrachten of dit slechts onder bepaalde voorwaarden kunnen doen, wanneer er geen verschil in behandeling bestaat tussen voor uitvoer bestemde produkten en produkten die in de betrokken Lid-Staat op de markt worden gebracht.

Hennen Olie, een in Nederland gevestigde leverancier van aardolieprodukten, levert geen aardolieprodukten op de Nederlandse markt en is bijgevolg niet voorraadplichtig. Wanneer zij door bij ICOVA aangesloten ondernemingen op de Nederlandse markt gebrachte aardolieprodukten kocht met het oog op export, kon zij als niet bij ICOVA aangeslotene geen aanspraak doen gelden op restitutie van de in de koopprijs van de produkten opgenomen VVA (verplichte voorraad afdracht), die door die andere bedrijven wordt doorberekend in de verkoopprijs van hun produkten. Hennen Olie stelde tegen ICOVA beroep tot schadevergoeding in, waarbij zij stelde, dat de discriminatie waarvan zij als niet bij ICOVA aangesloten het slachtoffer was, schending opleverde van o.m. art. 34 EEG-Verdrag.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de grande instance te Parijs, heeft het Hof, in een arrest van 12 december 1990 (zaak C-241/89, SARPP, Société d'Application et de Recherches en Pharmacologie et Phytothérapie t. Chambre Syndicale des Raffineurs et Conditionneurs de Sucre de France) voor recht verklaard dat

1. de bepalingen van richtlijn 79/112 van de Raad van 18 december 1978 betr. de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten inzake etikettering en presentatie van levensmiddelen alsmede inzake de daarvoor gemaakte reclame, inzonderheid de artt. 2 en 15 daarvan, aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen de toepassing op binnenlandse en ingevoerde produkten van een

ationale wettelijke regeling die elk gebruik van het woord suiker verbiedt in de etikettering van synthetische zoetstoffen, alsook iedere verwijzing naar de fysische en chemische eigenschappen of de voedingswaarde van suiker, die de synthetische zoetstoffen eveneens bezitten;

2. de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij zich verzetten tegen de toepassing op ingevoerde produkten van een nationale wettelijke regeling die elk gebruik van het woord suiker verbiedt in reclame voor synthetische zoetstoffen, alsook iedere verwijzing naar de fysische en chemische eigenschappen of de voedingswaarde van suiker, die de synthetische zoetstoffen eveneens bezitten.

In zijn overwegingen wijst het Hof erop dat de bepalingen van richtlijn 79/112 van de Raad inzake etikettering op een wezenlijk punt verschillen van die inzake reclame. De richtlijn staat de Lid-Staten namelijk toe regels in stand te houden of vast te stellen die zich voegen bij die vastgesteld in de richtlijn. M.b.t. de etikettering worden de grenzen van de aldus aan de Lid-Staten gelaten bevoegdheid vastgesteld in de richtlijn zelf, daar art. 15, lid 2, een uitputtende opsomming geeft van de gevallen waarin het gerechtvaardigd is niet-geharmoniseerde nationale bepalingen toe te passen waarin de handel in levensmiddelen die beantwoorden aan de voorschriften van de richtlijn wordt verboden. Deze bepaling is echter niet toepasselijk op de reclame. De vraag of het gemeenschapsrecht zich ertegen verzet dat op dit gebied een nationale regeling wordt toegepast naast de in de richtlijn voorziene regeling, moet dus worden onderzocht in het licht van de verdragsbepalingen inzake het vrije verkeer van goederen en met name de artt. 30 en 36.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 13 december 1990 (zaak C-347/88, Commissie t. Griekenland) vastgesteld dat door de wet nr. 1571/85 en de bijbehorende uitvoeringsbepalingen vast te stellen, die voorzien in handhaving van de rechten van de Staat m.b.t. de invoer en verhandeling van aardolieprodukten, de jaarlijkse bevoorradingschema's van de distributiemaatschappijen en de eventuele wijzigingen in die schema's aan de goedkeuring van de Griekse autoriteiten onderwerpen en een quotaregeling voor de verhandeling instellen, de Helleense Republiek de krachtens de artt. 30, 34 en 37, lid 1, EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Landgericht München I, heeft het Hof, in een arrest van 13 december 1990 (zaak C-238/89, Pall Corp. t. P.J. Dahlhausen & Co) voor recht verklaard dat art. 30 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het zich verzet tegen toepassing van een nationale bepaling inzake oneerlijke mededinging, op grond waarvan een handelaar in een Lid-Staat een verbod kan verkrijgen op het in de handel brengen van een produkt dat is voorzien van de letter (R) naast het merk, wanneer dit merk niet in die Lid-Staat is ingeschreven, maar in een andere Lid-Staat is gedeponeerd.

In zijn overwegingen wijst het Hof er o.m. op dat het gebruik van een (R) naast het merk om aan te geven dat het een gedeponeerd en dus wettelijk beschermd merk is, dat zijn oorsprong vindt in de V.S.A., waar het het voorwerp van een wettelijke regeling is, wijd verspreid is in verschillende Lid-Staten, maar dat het Duitse merkenrecht hieromtrent geen bepalingen bevat. De prejudiciële vraag heeft dus be-

trekking op de verenigbaarheid van een nationale regeling inzake oneerlijke mededinging met het gemeenschapsrecht inzake het vrije verkeer van goederen en dient uitsluitend in het licht van art. 30 te worden beoordeeld. Het Hof komt tot het besluit dat een verbod niet kan worden gerechtvaardigd als noodzakelijk om te voldoen aan dringende vereisten inzake consumentenbescherming of m.b.t. de eerlijkheid van de handelstransacties. Om die redenen vindt het evenmin steun in richtlijn 84/450 van de Raad inzake misleidende reclame.

— In een arrest van 13 december 1990 (zaak C-42/90, strafzaak t. J.C. Bellon) heeft het Hof, in antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de grande instance te Marseille, voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd dat zij er niet aan in de weg staan dat een Lid-Staat de verhandeling verbiedt van een levensmiddel, ingevoerd uit een andere Lid-Staat waar het rechtmatig is vervaardigd en in het verkeer gebracht, waaraan een van de stoffen is toegevoegd die zijn genoemd in bijlage I bij richtlijn 64/65 van de Raad van 5 november 1963 betr. de aanpassing van de wetgevingen van de Lid-Staten inzake conserveermiddelen die mogen worden gebruikt in voor menselijke voeding bestemde waren, mits de verhandeling in de Lid-Staat van invoer volgens een voor de handelaars gemakkelijk toegankelijke en binnen een redelijke termijn voltooide procedure wordt toegestaan wanneer de toevoeging van de betrokken stof aan een werkelijke, met name technologische behoefte beantwoordt en geen gevaar voor de volksgezondheid oplevert. Het staat aan de bevoegde nationale instanties om van geval tot geval aan te tonen dat, rekening houdend met de nationale voedingsgewoonten en gelet op de resultaten van het internationale wetenschappelijk onderzoek, hun regeling noodzakelijk is voor een doeltreffende bescherming van de in art. 36 van het Verdrag bedoelde belangen.

Het Hof verwijst in zijn overwegingen o.m. naar de arresten van 14 juli 1983 (zaak 174/82, Sandoz, *Jur.*, 1983, 2445) van 10 december 1985 (zaak 147/84, Motte, *Jur.*, 1985, 3887) van 6 mei 1986 (zaak 304/84, strafzaak t. Müller, *Jur.*, 1986, 1511; overzicht *R.W.*, 1986-87, 1238) en van 12 maart 1987 (zaak 178/84, Commissie t. BRD, *Jur.*, 1987, 1227; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1041).

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de commerce te Parijs, heeft het Hof, in een arrest van 24 januari 1991 (zaak C-339/89, Alsthom Atlantique SA t. Compagnie de Construction Mécanique Sulzer SA e.a.) voor recht verklaard dat de artt. 2 en 3, sub f, junctis de artt. 34 en 85, lid 1, EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij niet in de weg staan aan de toepassing van de rechtspraak van een Lid-Staat, die bedrijfsmatige verkopers verbiedt het bewijs te leveren dat zij op de dag van levering van hun produkt niet bekend waren met het gebrek dat dit produkt vertoonde, en die hen daarmee belet, met een beroep op de nationale wettelijke bepalingen hun aansprakelijkheid te beperken wanneer zij geen kennis hadden van het gebrek, op dezelfde wijze als hun concurrenten uit andere Lid-Staten dat kunnen doen.

Voor de verwijzende rechter, bij wie Alsthom een vordering had ingesteld tot vergoeding van de door haar gemaakte kosten voor reparatie van verborgen gebreken van de haar door Sulzer geleverde scheepsmotoren, betoogde Sulzer dat een jurisprudentie als die van de Franse Cour de cassation

bij de uitlegging van art. 1643 van de Code civil, in die zin dat wordt uitgegaan van het onweerlegbaar vermoeden dat de fabrikant of de beroepsverkoper bekend is met de gebreken van de verkochte zaak tenzij het gaat om contractuele betrekkingen tussen twee ondernemingen met dezelfde specialisatie, in geen enkele andere Lid-Staat bestaat en neerkomt op een vervalsing van de vrije mededinging en belemmering van het vrije verkeer van goederen. Voor zover de prejudiciële vraag betrekking had op art. 85 EEG-Verdrag overweegt het Hof, onder verwijzing naar zijn vaste rechtspraak en met name naar het arrest van 1 oktober 1987 (zaak 311/85, Vereniging van Vlaamse Reisbureaus, *Jur.*, 1987, 3801; overzicht *R.W.*, 1988-89, 564) dat het door de verwijzende rechter bedoelde onweerlegbare vermoeden door de rechtspraak is ontwikkeld om redenen verband houdende met de bescherming van de koper en de sluiting van met art. 85 strijdige overeenkomsten niet kan bevorderen of vergemakkelijken. M.b.t. art. 34 EEG-Verdrag overweegt het Hof, eveneens onder verwijzing naar zijn vaste rechtspraak, dat de jurisprudentie van de Franse Cour de cassation zonder onderscheid van toepassing is op alle handelsbetrekkingen die worden beheerst door het Franse recht en dat zij er niet bijzonderlijk toe strekt of ten gevolge heeft dat de uitvoer wordt bevorderd en zodoende de nationale produktie of de nationale markt wordt begunstigd.

— In een arrest van 28 februari 1991 (zaak C-312/89, Union départementale des syndicats CGT de l'Aisne (UDS) t. Sidef Conforama, Société Arts et Meubles, Société Jima) heeft het Hof in antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal de grande instance te Saint Quentin voor recht verklaard dat art. 30 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het daarin neergelegde verbod niet van toepassing is op een nationale regeling die verbiedt werknemers op zondag te werk te stellen.

— In een arrest, eveneens van 28 februari 1991 (zaak C-332/89, A. Marcandise, J.-M. Chapuis en SA Trafitec) heeft het Hof, in antwoord op prejudiciële vragen van het Hof van Beroep te Bergen, voor recht verklaard dat

1. art. 30 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het daarin vervatte verbod niet van toepassing is op een nationale regeling die verbiedt werknemers op zondag na 12 uur te werk te stellen;

2. art. 34 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het daarin neergelegde verbod niet op een dergelijke regeling van toepassing is;

3. noch de artt. 59 tot en met 66 EEG-Verdrag noch de artt. 3, sub f, junctis 5 en 85 EEG-Verdrag op een dergelijke regeling van toepassing zijn.

M.b.t. art. 30 EEG-Verdrag overweegt het Hof in beide zopas genoemde arresten dat een nationale wettelijke regeling die verbiedt werknemers op zondag in kleinhandelszaken te werk te stellen, niet tot doel heeft de handelsstromen te beheersen maar gevolgen kan hebben die het vrije verkeer van goederen beperken zodat het betrokken verbod de omzet en derhalve de invoer negatief kan beïnvloeden. Een dergelijke regeling benadeelt zowel de verkoop van nationale produkten als die van ingevoerde produkten zodat de verhandeling van uit andere Lid-Staten ingevoerde produkten niet moeilijker wordt gemaakt dan die van de nationale produkten. Het Hof verwijst vervolgens naar zijn arrest van 23 november 1989 (zaak 145/88, Torfaen Borough Council t/ B & Q Plc, nog niet gepubliceerd: overzicht *R.W.*, 1990-91,

730) waarin het overwoog dat een dergelijk verbod slechts verenigbaar is met het beginsel van het vrije verkeer van goederen, indien de daardoor veroorzaakte belemmeringen van het intracommunautaire handelsverkeer niet verder gaan dan ter bereiking van het beoogde doel noodzakelijk is en dit doel naar gemeenschapsrecht gerechtvaardigd is. Het Hof overweegt dat regelingen als bedoeld in de prejudiciële vragen een naar gemeenschapsrecht gerechtvaardigd doel nastreven. In genoemd arrest overwoog het Hof immers reeds dat nationale regelingen betr. de openingstijden van winkels de neerslag van bepaalde politieke en economische keuzes vormen, daar zij een verdeling van de arbeids- en rusttijden beogen te verzekeren die aansluit bij de nationale of regionale socio-culturele behoeften waarvan de beoordeling bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht bij de Lid-Staten berust. Het Hof overweegt ten slotte dat de eventuele invloed van een dergelijke regeling op het intracommunautaire handelsverkeer, gelet op het beoogde doel, niet buiten verhouding beperkend is.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 19 maart 1991 (zaak C-249/88, Commissie t. België) vastgesteld dat, door bij K.B. van 31 december 1983 in de sector farmaceutische produkten een regeling inzake programmaovereenkomsten in te voeren en door, inzake toelating tot terugbetaling, produkten waarvoor dergelijke overeenkomsten bestaan, te bevoordelen, het Koninkrijk België de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

Het Hof overwoog dat het regime inzake programmaovereenkomsten ingevoerd bij K.B. van 31 december 1983, doordat het toelaat dat prijsverhogingen worden toegestaan buiten de algemene regels om, vastgesteld bij de wet van 9 juli 1975 en het K.B. van 11 december 1975, als tegenprestatie voor verbintenissen m.b.t. investeringen, onderzoek, tewerkstelling en export, ingevoerde produkten kan benadelen en dus neerkomt op een met art. 30 EEG-Verdrag strijdige maatregel van gelijke werking. De grieven van de Commissie m.b.t. de in het K.B. van 11 december 1975 genoemde criteria voor het bepalen van de maximumprijs van farmaceutische produkten, m.b.t. het niveau van de maximumprijs van farmaceutische produkten, m.b.t. de motivering van de prijsvaststellingsbesluiten en m.b.t. de criteria voor inschrijving van produkten op de lijst van terugbetaalbare produkten werden door het Hof als ongegrond van de hand gewezen.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 19 maart 1991 (zaak C-205/89, Commissie t. Griekenland) vastgesteld dat, door voor de invoer van gepasteuriseerde boter waarvan de pasteurisatie op het etiket of het merk is vermeld, overlegging van een gezondheidscertificaat te eisen, de Helleense Republiek de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 21 maart 1991 (zaak C-209/89, Commissie t. Italië) vastgesteld dat de Italiaanse Republiek de krachtens de artt. 9, 12, 13 en 16 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door voor diensten die bij de vervulling van de douaneformaliteiten in het kader van het intracommunautaire handelsverkeer worden verleend aan meer ondernemingen tegelijk, van elke onderneming afzonderlijk de betaling van

een tegenprestatie te verlangen die onevenredig is aan de kosten van de verleende diensten.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal de grande instance te Nice, heeft het Hof, in een arrest van 21 maart 1991 (zaak C-369/89, strafzaak t. J.-M. Delattre) voor recht verklaard dat

1. richtlijn 65/65 van de Raad van 26 januari 1965 betr. de aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake geneesmiddelen, geen definitie bevat van ziekte;

2.a) een produkt dat wordt aangediend als hebbende een gunstige werking op bepaalde organische functies, onder de communautaire definitie valt van geneesmiddel in art. 1, lid 2, tweede alinea, van richtlijn 65/65 van de Raad. Voor de vraag of het als geneesmiddel dan wel als voedingsmiddel moet worden gekwalificeerd, dient men te zien naar zijn farmacologische eigenschappen. De omstandigheid dat het in een Lid-Staat als voedingsmiddel wordt gekwalificeerd, belet niet er in de betrokken staat de hoedanigheid van geneesmiddel aan toe te kennen wanneer het de kenmerken daarvan vertoont. De bijzonderheden van de wettelijke regeling inzake natuurlijk mineraal water hebben geen invloed op de definitie van geneesmiddel in de zin van richtlijn 65/65;

b) geen enkele bepaling de Lid-Staten verplicht de bij de gemeenschapsinstellingen opgerichte gespecialiseerde raadgevende comités op het gebied van geneesmiddelen te raadplegen alvorens voor hun nationale recht de consequenties te trekken uit de in richtlijn 65/65 gegeven definities van geneesmiddel;

c) behoudens toetsing door de rechter, het aan de nationale autoriteiten staat te bepalen of een produkt dat wordt aangediend als middel tegen bepaalde gewaarwordingen of toestanden – zoals honger, een zwaar gevoel in de benen, vermoeidheid of jeuk –, gelet op zijn samenstelling, de risico's van langdurig gebruik of zijn neveneffecten en, meer in het algemeen, op al zijn kenmerken te samen, al dan niet een geneesmiddel is;

d) een produkt op grond van het aandieningscriterium als een geneesmiddel kan worden beschouwd wanneer het door zijn vorm en verpakkingswijze voldoende op een geneesmiddel lijkt, en in het bijzonder, wanneer op de verpakking en de bijsluiters gewag wordt gemaakt van onderzoek in farmaceutische laboratoria, van door artsen ontwikkelde methodes of stoffen of ook van verklaringen van artsen over de kwaliteiten van het produkt. De vermelding dat het produkt geen geneesmiddel is, kan een nuttige aanwijzing zijn waarmee de nationale rechter rekening kan houden, maar is op zich niet beslissend;

3. bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht de Lid-Staten bevoegd blijven regels te stellen inzake de verdeling van farmaceutische produkten; daarbij dienen zij echter de bepalingen van het Verdrag en met name die betr. het vrije goederenverkeer in acht te nemen; een aan officina-apothekers verleend monopolie voor de verdeling van geneesmiddelen en andere produkten kan een belemmering voor de invoer opleveren; indien een Lid-Staat die verdeling aan apothekers voorbehoudt, is een dergelijke belemmering in principe, en behoudens tegenbewijs, gerechtvaardigd m.b.t. geneesmiddelen in de zin van richtlijn 65/65 van de Raad; t.a.v. de andere produkten, hoe ook naar nationaal recht gekwalificeerd, dient de nationale rechter te verifiëren of het verkoopmonopolie van de apothekers noodzakelijk is voor

de bescherming van de volksgezondheid of van de consumenten en of deze doelen niet kunnen worden bereikt door maatregelen die de intracommunautaire handel minder beperken;

4. richtlijn 74/329 van de Raad van 18 juni 1974 betr. de onderlinge aanpassing van de wettelijke voorschriften der Lid-Staten inzake de emulgatoren, stabilisatoren, verdikingsmiddelen en geleermiddelen waarvan het gebruik in levensmiddelen is toegestaan, en de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd dat een maatregel waarbij een Lid-Staat voor een produkt als guar gom, wanneer dit wordt aangewend in het kader van een vermagingsmethode, een verhandelingsvergunning verlangt en het onder het apothekersmonopolie brengt, ongeacht hoe dit produkt overigens naar nationaal recht wordt gekwalificeerd, niet onder de werkingssfeer van de richtlijn valt, maar wel een invoerbelemmering kan opleveren. Wanneer het betrokken produkt geen geneesmiddel in de zin van richtlijn 65/65 is, is een dergelijke maatregel naar gemeenschapsrecht slechts toelaatbaar indien hij noodzakelijk is voor de bescherming van de volksgezondheid of van de consumenten en evenredig is aan die doelen.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de Cour d'appel te Aix-en-Provence, heeft het Hof, in een arrest van 21 maart 1991 (zaak C-60/89, strafzaak t. J. Monteil en D. Samanni) voor recht verklaard dat

1.a) eosine 2% en gemodificeerde alcohol 70% geneesmiddelen zijn in de zin van art. 1, lid 2, eerste alinea, van richtlijn 65/65 van de Raad van 26 januari 1965 betr. de aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake geneesmiddelen, wanneer zij worden aangediend als hebbende therapeutische of profylactische eigenschappen;

b) bij de kwalificatie van deze produkten t.a.v. de tweede definitie van geneesmiddel in art. 1, lid 2, tweede alinea, van richtlijn 65/65 rekening moet worden gehouden met de hulpstoffen waaruit het produkt mede bestaat, met de gebruiksaanwijzing, de schaal van verspreiding, de mate van bekendheid bij de consumenten en de mogelijke gevaren die aan het gebruik ervan kleven;

2. bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht de Lid-Staten bevoegd blijven regels te stellen inzake de verdeling van farmaceutische produkten; daarbij dienen zij echter de bepalingen van het Verdrag en met name die betreffende het vrije goederenverkeer in acht te nemen; een aan officina-apothekers verleend monopolie voor de verdeling van geneesmiddelen en andere produkten een belemmering voor de invoer kan opleveren; indien een Lid-Staat die verdeling aan apothekers voorbehoudt, is een dergelijke belemmering in principe, en behoudens tegenbewijs, gerechtvaardigd m.b.t. geneesmiddelen in de zin van richtlijn 65/65 van de Raad; t.a.v. de andere produkten, hoe ook naar nationaal recht gekwalificeerd, dient de nationale rechter te verifiëren of het verkoopmonopolie van de apothekers noodzakelijk is voor de bescherming van de volksgezondheid of van de consumenten en of deze doelen niet kunnen worden bereikt door maatregelen die de intracommunautaire handel minder beperken.

– In een arrest van 16 april 1991 (zaak C-347/89, Freistaat Bayern t. Eurim-Pharm GmbH) heeft het Hof, in antwoord op een prejudiciële vraag van het Bundesverwaltungsgericht voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag in de weg staan aan een nationale wettelijke rege-

ling die de invoer uit een andere Lid-Staat verbiedt van in die staat rechtmatig in het verkeer gebrachte farmaceutische specialiteiten, waarvoor in de Lid-Staat van invoer een verhandelingsvergunning is vereist en waarvoor de importeur beschikt over een fabricagevergunning om die geneesmiddelen te voorzien van een etiket en een bijsluiter die in overeenstemming zij met de wetgeving van de Lid-Staat van invoer.

Uit dit arrest blijkt dat een parallel importeur die beschikt over de fabricagevergunning voorzien in richtlijn 75/319 van de Raad van 20 mei 1975 betr. de onderlinge aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake farmaceutische specialiteiten en over de verhandelingsvergunning voorzien in richtlijn 65/65 van de Raad van 26 januari 1965 betr. de aanpassing van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen inzake geneesmiddelen, in andere Lid-Staten rechtmatig in het verkeer gebrachte geneesmiddelen kan invoeren, ook al zijn ze op het ogenblik van de invoer nog niet verpakt en voorzien van een etiket en bijsluiter overeenkomstig de nationale bepalingen van de Lid-Staat van invoer.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Franse Cour de cassation, heeft het Hof, in een arrest van 30 april 1991 (zaak C-239/90, SCP Boscher, Studer en Fromentin t. SA British Motors Wright e.a.) voor recht verklaard dat

1. een wettelijke regeling van een Lid-Staat tot vaststelling van de voorwaarden waaronder een in een andere Lid-Staat gevestigde handelaar hem toebehorende goederen mag verkopen, niet valt onder het toepassingsgebied van art. 59 EEG-Verdrag;

2. een nationale wettelijke regeling die voor de openbare verkoop van uit een andere Lid-Staat afkomstige tweedehands goederen de voorwaarde stelt dat de onderneming die eigenaar is van de te koop aangeboden goederen, zich vooraf laat inschrijven in het handelsregister van de plaats waar de verkoop plaatsvindt, onverenigbaar is met de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag.

M.b.t. het dictum sub 1 overweegt het Hof dat een dergelijke wetgeving die de voorwaarden betreft, vereist voor het verhandelen van goederen die het voorwerp uitmaken van intracommunautair handelsverkeer, onderworpen is aan de verdragsbepalingen inzake het vrij verkeer van goederen. Volgens art. 60 van het Verdrag worden als diensten beschouwd de dienstverrichtingen welke gewoonlijk tegen vergoeding geschieden en waarop de bepalingen betr. het vrij verkeer van goederen niet van toepassing zijn.

M.b.t. het dictum sub 2 verwijst het Hof naar zijn arresten van 25 december 1982 (zaak 286/81, Oosthoek, *Jur.*, 1982, 4575) en van 7 maart 1990 (zaak C-362/88, GB-INNO, *Jur.*, 1990, nog niet gepubliceerd; overzicht *R.W.*, 1990-91, 731) waarin het heeft geoordeeld dat niet valt uit te sluiten dat het feit dat een handelaar wordt gedwongen in verschillende Lid-Staten verschillende methodes van reclame en verkoopbevordering te hanteren of een bijzonder doeltreffende verkooptechniek te laten varen, de invoer kan bemoeilijken, ook wanneer die wetgeving zonder onderscheid van toepassing is op nationale en ingevoerde produkten. Het Hof verwijst vervolgens naar zijn arrest van 16 mei 1989 (zaak 382/87, strafzaak t. Buet e.a.) waarin het heeft gepreciseerd dat die vaststelling in het bijzonder geldt wanneer de bestreden reglementering de betrokken handelaar de mogelijkheid ontnemt, niet een wijze van reclame, maar een ver-

koopmethode te hanteren. Ten slotte verwijst het Hof naar zijn arresten van 2 maart 1983 (zaak 155/82, Commissie t. België, *Jur.*, 1983, 531) en van 28 februari 1984 (zaak 247/81, Commissie t. BRD) waarin het heeft geoordeeld dat een wetgeving die ondernemingen gevestigd in een andere Lid-Staat de bijkomende kosten oplegt voortvloeiend uit de verplichting een vertegenwoordiger te hebben in de Lid-Staat van invoer, moet worden beschouwd als een maatregel van gelijke werking.

Het Hof komt anderzijds tot de conclusie dat een dergelijke regeling niet kan worden gerechtvaardigd om dringende redenen verband houdende met de bescherming van de consument of om redenen van openbare orde. De procedure van openbare verkopen wordt doorgaans bezocht door kopers die bijzonder op hun hoede zijn, en is omgeven met voldoende waarborgen voor de consument, terwijl de doelstelling bestaande in het voorkomen van de verkoop van gestolen voertuigen kan worden bereikt door passende maatregelen, zoals controle van het chassisnummer.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 7 mei 1991 (zaak C-287/89, Commissie t. België) vastgesteld dat, door zijn weigering van 12 december 1986 om aan Bene BV banderollen voor tabaksfabrikaten met verkoopprijzen beneden die van de nationale prijschaal te verstrekken, het Koninkrijk België de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

In zijn overwegingen wijst het Hof erop dat art. 5, lid 1, van richtlijn 72/464 van de Raad van 19 december 1972 betr. belastingen, andere dan omzetbelasting, op het verbruik van tabaksfabrikaten, bepaalt dat de fabrikanten en importeurs vrijelijk de maximumkleinhandelsprijzen van hun produkten vaststellen en dat art. 5, lid 2, van die richtlijn weliswaar bepaalt dat de Lid-Staten voor elke groep tabaksfabrikaten een schaal voor de kleinhandelsprijzen mogen vaststellen, doch dat het niet tot doel of tot gevolg heeft dat het de Lid-Staten is toegestaan de importeurs van tabaksfabrikaten een minimumkleinhandelsprijs op te leggen onder omstandigheden die een schending van art. 30 EEG-Verdrag opleveren. Het Hof herinnert vervolgens aan zijn rechtspraak waarin het heeft geoordeeld dat de vaststelling van een minimumprijs op zodanig peil dat hij het concurrentievoordeel tenietdoet dat voor de importeur voortvloeit uit lagere kostprijzen, dient te worden beschouwd als een maatregel van gelijke werking in de zin van art. 30 van het Verdrag. In casu blijkt dat de Belgische overheid, in strijd met die bepaling, gewoon de laagste prijzen van de prijschaal heeft willen toepassen, zonder ook maar in het minst rekening te houden met de kostprijs van de importeur en met de mogelijkheid die deze onderneming had om het daaruit voortvloeiende concurrentievoordeel in de kleinhandelsprijs van haar produkten tot uiting te brengen.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de High Court of Justice, Queen's Bench Division, heeft het Hof, in een arrest van 7 mei 1991 (zaak C-350/89, Sheptonhurst Limited t. Newham Borough Council) voor recht verklaard dat art. 30 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat een nationale wettelijke regeling die de verkoop van toegelaten seksartikelen door winkels in seksartikelen die niet in het bezit van een desbetreffende vergunning zijn, verbiedt, geen maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve invoerbeperking is.

In dit arrest herhaalt het Hof zijn uitspraak in het arrest van 11 juli 1990 (zaak C-23/89, *Quietlynn Ltd en B.J.Richards t. Southend Borough Council*, nog niet gepubliceerd; overzichts *R.W.*, 1990-91, 732).

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 16 mei 1991 (zaak C-263/85, *Commissie t. Italië*) vastgesteld dat, door van openbare lichamen te verlangen dat zij, om voor de in wet nr. 151 van 10 april 1981 voorziene steun in aanmerking te komen, in het binnenland gefabriceerde voertuigen kopen, de Italiaanse Republiek de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

— Het arrest van 30 mei 1991 (zaak C-110/89, *Commissie t. Griekenland*) is opgenomen in de rubriek *Gemeenschap-pelijk landbouw- en visserijbeleid* — *Landbouw*.

— Het arrest van 18 juni 1991 (zaak C-260/89, *Elliniki Radiofonia-Tileorasi* — *Anonimi Etairia (ERT-AE) e.a. t. Dimotiti Etaira Pliroforissis (DEP) e.a.*) wordt behandeld in de rubriek *Communautaire Mededingingsbeleid* — *regels voor ondernemingen* (artt. 85-90 EEG-Verdrag) — art. 90 EEG-Verdrag.

— In een arrest van 18 juni 1991 (zaak C-369/89, *ASBL Piageme t. BVBA Peeters*) heeft het Hof, in antwoord op een prejudiciële vraag van de Rechtbank van Koophandel te Leuven, voor recht verklaard dat art. 30 EEG-Verdrag en art. 14 van richtlijn 79/112 van de Raad van 18 december 1978 betr. de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten inzake etikettering en presentatie van levensmiddelen bestemd voor de eindverbruiker alsmede de daarvoor gemaakte reclame, eraan in weg staan dat een nationale wettelijke regeling het uitsluitend gebruik van een bepaalde taal voor de etikettering van levensmiddelen voorschrijft, zonder de mogelijkheid open te laten dat een andere voor de koper gemakkelijk te begrijpen taal wordt gebruikt of dat de koper door andere maatregelen wordt ingelicht.

Uit dit arrest blijkt dat art. 11 van het K.B. van 13 november 1986 betr. de etikettering van voorverpakte voedingsmiddelen strijdig is met het gemeenschapsrecht.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Verwaltungsgerichtshof Baden-Württemberg, heeft het Hof, in een arrest van 20 juni 1991 (zaak C-39/90, *Denkavit Futtermittel GmbH t. Land Baden-Württemberg*) voor recht verklaard dat

1. de artt. 5, leden 4, sub b, en 7, van richtlijn 79/373 van de Raad van 2 april 1979 betr. de handel in mengvoeders aldus moet worden uitgelegd dat het er niet aan in de weg staat dat een Lid-Staat in zijn nationale recht een verplichting opneemt om bij mengvoeders alle ingrediënten in afnemende orde van de gewichtsaandelen te vermelden, ook wanneer die verplichting naar nationaal recht niet bestond op het tijdstip van inwerkingtreding van genoemde richtlijn;

2. de door het nationale recht van een Lid-Staat opgelegde verplichting de ingrediënten van mengvoeders in afnemende orde van hun gewichtsaandeel te vermelden, haar rechtvaardiging vindt in het algemeen belang bij de bescherming van de gezondheid van personen en dieren in de zin van art. 36 van het Verdrag en in de vereisten van bescherming van de verbruiker en de eerlijkheid van de handelstransacties;

3. bij onderzoek van het bepaalde in de artt. 5, leden 4, sub b, en 7, van richtlijn 79/373 niet is gebleken van feiten

of omstandigheden die de geldigheid van deze bepalingen kunnen aantasten.

— In een arrest van 11 juli 1991 (zaak C-351/88, *Laboratori Bruneau Srl t. Unita Sanitaria Locale RM/24 de Monterotondo*) heeft het Hof voor recht verklaard dat

1. art. 30 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling waarbij een percentage van overheidsopdrachten voor leveringen gereserveerd wordt voor in bepaalde delen van het nationale grondgebied gevestigde ondernemingen;

2. de omstandigheid dat een nationale wettelijke regeling eventueel wordt gekwalificeerd als een steunmaatregel in de zin van art. 92 van het Verdrag, die regeling niet onttrekt aan het verbod van art. 30 van het Verdrag.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal Superior de Justicia de Catalunya, heeft het Hof van Justitie, in een arrest van 25 juli 1991 (gev. zaken C-1/90 en C-176/90, *Aragonesa de Publicidad Exterior SA (APESA) en Publivia SAE t. Departamento de Sanidad y Seguridad Social de la Generalitat de Catalunya (DSSC)*) voor recht verklaard dat de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag, gelezen in onderling verband, er zich niet tegen verzetten dat in een regeling als de wet die aan de orde is in het hoofdgeding, op een gedeelte van het grondgebied van een Lid-Staat reclame voor alcoholhoudende dranken met een alcoholpercentage van meer dan 23% in de media, op straten en wegen, behalve wanneer het gaat om de borden waarmee productie- en verkoopcentra worden aangeduid, in bioscopen en in het openbaar vervoer wordt verboden, waar deze regeling, zelfs indien zij een maatregel van gelijke werking in de zin van art. 30 EEG-Verdrag zou opleveren, kan worden gerechtvaardigd uit hoofde van de bescherming van de volksgezondheid, in de zin van art. 36 EEG-Verdrag, en zij, gelet op haar kenmerken en de in de stukken vermelde omstandigheden, niet een middel lijkt om bepaalde lokale producties, zij het zijdelings, te beschermen.

Cf. het arrest van 7 maart 1990 (zaak C-362/88, *GB-INNO-BM t. Confédération du Commerce Luxembourgeois*, nog niet gepubliceerd; overzichts *R.W.*, 1990-91, 731) evenals het arrest van 10 juli 1980 (zaak 152/78, *Commissie t. Frankrijk*, *Jur.*, 1980, 2299).

4. Vrij verkeer van personen en kapitaal

a. Vrij verkeer van werknemers

— Antwoordend op prejudiciële vragen van de Nederlandse Raad van State, verklaarde het Hof in een arrest van 20 september 1990 (zaak C-192/89, *S.Z. Sevince t. Staatssecretaris van Justitie*) voor recht dat de uitlegging van de besluiten nrs. 2/76 van 20 december 1976 en 1/80 van 19 september 1980 van de Associatieraad ingesteld bij de Overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de E.E.G. en Turkije, onder de toepassing valt van art. 177 EEG-Verdrag, en dat art. 2, lid 1, sub b, van het besluit nr. 2/76 en/of art. 6, lid 1, van het besluit nr. 1/80, en art. 7 van het besluit nr. 2/76 en/of art. 13 van het besluit nr. 1/80 rechtstreekse werking hebben in de Lid-Staten van de E.G. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat het begrip «legale arbeid» in art. 2, lid 1, sub b van het besluit nr. 2/76 en/of art. 6, lid 1, derde streepje, van het besluit nr. 1/80 geen betrekking heeft op de situatie van een Turkse werknemer die

vergunning had om arbeid te verrichten gedurende de periode waarin de tenuitvoerlegging van een beschikking houdende weigering van een verblijfsvergunning was geschorst, wanneer zijn beroep tegen die beschikking is verworpen. Zie i.v.m. dit arrest ook de rubriek *Institutioneel recht – rechtstreekse werking en voorrang Gemeenschapsrecht*, en de rubriek *rechtsbescherming – prejudiciële procedure*.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel en van het Hof van Beroep te Brussel, verklaarde het Hof in een arrest van 18 oktober 1990 (gev. zaken C-297/88 en C-197/89, M. Dzodzi t. Belgische Staat) voor recht dat Vo. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, richtlijn 360/68 van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap, Vo. 1251/70 van de Commissie van 29 juni 1970 m.b.t. het recht van werknemers om verblijf te houden op het grondgebied van een Lid-Staat na er een betrekking te hebben vervuld, en richtlijn 221/64 van de Raad van 25 februari 1964 voor de coördinatie van de voor vreemdelingen geldende bijzondere maatregelen ten aanzien van verplaatsing en verblijf, die gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de openbare orde, de openbare veiligheid en de volksgezondheid, niet van toepassing zijn in zuiver interne situaties in een Lid-Staat, zoals die van een onderdaan van een derde land, die uitsluitend in zijn hoedanigheid van echtgenoot van een onderdaan van een Lid-Staat, aanspraak maakt op een verblijfsrecht of op een recht om te verblijven op het grondgebied van een Lid-Staat. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat de echtgenoot van een werknemer/onderdaan van een Lid-Staat, die op het grondgebied van een andere Lid-Staat arbeid in loondienst verricht of heeft verricht, aanspraak heeft op een verblijfsrecht of op een recht om te verblijven op het grondgebied van laatstbedoelde staat onder de voorwaarden voorzien in richtlijn 360/68 van 15 oktober 1968, Vo. 1612/68 van 15 oktober 1968 en Vo. 1251/70 van 29 juni 1970, en dat, ofschoon de nationale rechter gebonden is aan de aanwijzingen en de uitlegging van het gemeenschapsrecht die hem door het Hof worden verstrekt, hij gelet op de strekking van de verwijzing in de nationale wetgeving naar voornoemde gemeenschapsregelingen, zelf dient te beoordelen onder welke voorwaarden die regelingen van toepassing kunnen zijn op de zuiver interne situatie die ten grondslag ligt aan het bij hem aanhangige geding. Het Hof verklaarde ten slotte ook nog voor recht dat art. 8 van richtlijn 221/64 van 25 februari 1964 de Lid-Staten verplicht aan de in die richtlijn bedoelde personen een rechtsbescherming te waarborgen die, in het bijzonder m.b.t. de instantie waarbij beroep kan worden ingesteld, en m.b.t. tot de bevoegdheden van die instantie, niet minder gunstig is dan die welke zij in geval van beroep tegen administratieve beslissingen aan hun eigen onderdanen verlenen, en dat art. 9 van richtlijn 221/64 van 25 februari 1964 de Lid-Staten niet verplicht de in die richtlijn bedoelde personen vóór de tenuitvoerlegging van een beschikking houdende weigering van een verblijfsvergunning of van een maatregel tot verwijdering van het grondgebied de mogelijkheid te bieden een vordering in kort geding in te stellen bij een rechterlijke instantie die bevoegd is conservatoire maatregelen m.b.t. het verblijfsrecht te nemen.

Zie i.v.m. dit arrest ook de rubriek *Rechtsbescherming – prejudiciële procedure*.

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van het Verwaltungsgerecht Darmstadt, verklaarde het Hof in een arrest van 13 november 1990 (zaak C-308/89, C. Di Leo t. Land Berlin) voor recht dat art. 12 van Vo. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap aldus moet worden uitgelegd dat de in die bepaling bedoelde kinderen voor de steun bij opleiding moeten worden gelijkgesteld met eigen onderdanen, niet slechts wanneer de opleiding in het gastland plaatsvindt, maar ook wanneer zij plaatsvindt in de staat waarvan zij onderdaan zijn.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 5 februari 1991 (zaak C-363/89, D. Roux t. België), in antwoord op prejudiciële vragen van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik, voor recht dat voorafgaande aansluiting van een onderdaan van een Lid-Staat van de Gemeenschap bij een door de wetgeving van het gastland ingevoerd stelsel van sociale zekerheid niet kan worden verlangd als voorwaarde voor het verkrijgen van het recht van verblijf of voor de afgifte van een verblijfsvergunning. De omstandigheid dat de betrokkene is aangesloten bij het sociale-zekerheidsstelsel A in plaats van bij stelsel B kan geen grond opleveren voor de weigering van een verblijfsvergunning noch voor een besluit tot uitwijzing. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat art. 4 van richtlijn 360/68 van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap en art. 6 van richtlijn 73/148 van de Raad van 21 mei 1973 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van onderdanen van de Lid-Staten binnen de Gemeenschap ter zake van vestiging en verrichten van diensten de Lid-Staten verbieden uitsluitend de voorafgaande aansluiting bij een stelsel van sociale zekerheid te aanvaarden als bewijs dat de betrokkene behoort tot een van de categorieën personen die het recht van vrij verkeer genieten en uit dien hoofde recht hebben op afgifte van een verblijfsvergunning, en dat de Lid-Staten gehouden zijn een verblijfsvergunning af te geven aan een onderdaan van een andere Lid-Staat wanneer vaststaat dat de betrokkene een economische activiteit uitoefent; kwalificatie van die activiteit als werkzaamheid in loondienst dan wel als zelfstandige is daarvoor niet noodzakelijk. Het Hof verklaarde ten slotte voor recht dat, ingevolge de gemeenschapsregeling inzake het vrije verkeer van personen, de Lid-Staten de afgifte van een verblijfsvergunning aan een gemeenschapsonderdaan niet mogen weigeren op grond van het feit dat de betrokkene zijn werkzaamheid niet in overeenstemming met de geldende sociale wetgeving uitoefent.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 7 februari 1991 (zaak C-227/89, L. Rönfeldt t. Bundesversicherungsanstalt für Angestellte (BVA)), in antwoord op een prejudiciële vraag van het Sozialgericht Stuttgart, voor recht dat de artt. 48, lid 2, en 51 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd dat zij in de weg staan aan het verlies van sociale-zekerheidsvoordelen, dat voor de betrokken werknemers zou voortvloeien uit het feit dat tussen twee of meer Lid-Staten geldende en in hun nationale recht geïntegreerde overeenkomsten hun toepasselijkheid hebben verloren door de inwerkingtreding van Vo. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betr. de toepassing van de sociale-zekerheidsregelin-

gen op loontrekkenden en hun gezinnen, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de High Court of Justice, Queen's Bench Division, verklaarde het Hof in een arrest van 26 februari 1991 (zaak C-292/89, *The Queen t. Immigration Appeal Tribunal*, ex parte : G.D. Antonissen) voor recht dat de bepalingen van het gemeenschapsrecht inzake het vrije verkeer van werknemers niet in de weg staan aan de wettelijke regeling van een Lid-Staat, waarin is bepaald dat een onderdaan van een andere Lid-Staat die in eerstgenoemde staat werk is komen zoeken, gedwongen kan worden — met de mogelijkheid van beroep — die staat weer te verlaten indien hij er na zes maanden geen werk heeft gevonden, tenzij de belanghebbende aantoonde dat hij nog steeds werk zoekt en een reële kans heeft het te vinden. Het Hof antwoordde dit, nadat het had gesteld dat volgens zijn vaste rechtspraak het vrije verkeer van werknemers tot de grondslagen van de Gemeenschap behoort en dat derhalve de bepalingen waarin deze fundamentele vrijheid verankerd ligt, ruim moeten worden uitgelegd, waaruit volgt dat art. 48, lid 3, EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat het een niet-limitatieve opsomming geeft van bepaalde rechten waarvan de onderdanen van de Lid-Staten in het kader van het vrije verkeer van werknemers profiteren en dat deze vrijheid ook het recht voor de onderdanen van de Lid-Staten inhoudt zich op het grondgebied van de andere Lid-Staten vrij te bewegen en aldaar te verblijven om werk te zoeken. Het Hof overwoog tevens dat de doeltreffendheid van art. 48 EEG-Verdrag gegarandeerd wordt voor zover de gemeenschapswetgeving, of indien deze ontbreekt, de wetgeving van een Lid-Staat de betrokkenen een redelijke tijd geeft waarin zij op het grondgebied van de betrokken Lid-Staat kennis kunnen nemen van het aangeboden werk dat met hun beroepskwalificaties in overeenstemming is, en om eventueel de nodige maatregelen te nemen om te worden aangeworven.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van het Bundesverwaltungsgericht, verklaarde het Hof in een arrest van 5 maart 1991 (zaak C-376/89, *P. Giagounidis t. Stadt Reutlingen*) voor recht dat art. 4, lid 1, van richtlijn 360/68 van de Raad van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap, aldus moet worden uitgelegd dat een Lid-Staat het recht van verblijf op zijn grondgebied moet toekennen aan de in art. 1 van deze richtlijn bedoelde werknemers die een geldige identiteitskaart overleggen, ook indien deze identiteitskaart de houder ervan niet toestaat om het grondgebied van de Lid-Staat van afgifte te verlaten. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat voor het antwoord op de eerste vraag het geen verschil maakt dat de identiteitskaart is afgegeven voor de toetreding van de Lid-Staat van afgifte tot de Gemeenschappen, dat de beperking van de geldigheid ervan tot het nationale grondgebied in de kaart zelf niet wordt vermeld en dat de houder van deze kaart uitsluitend op vertoon van zijn paspoort tot het grondgebied van de Lid-Staat van ontvangst is toegelaten.

— Zie het arrest van 7 maart 1991 (zaak C-10/90, *M. Masgio t. Bundesknappschaft*) in de rubriek *Sociale zekerheid van migrerende werknemers*.

— Het Hof stelde in een arrest van 30 mei 1991 (zaak C-68/69, *Commissie t. Nederland*), op verzoek van de Com-

missie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat door de wettelijke bepalingen te handhaven en toe te passen op grond waarvan onderdanen van een Lid-Staat kunnen worden verplicht om, alvorens tot het Nederlandse grondgebied te worden toegelaten, aan ambtenaren belast met de grensbewaking vragen te beantwoorden over het doel en de duur van hun reis en over de financiële middelen waarover zij met het oog op hun reis beschikken, het Koninkrijk der Nederlanden de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens de richtlijnen van de Raad 360/68 van 15 oktober 1968 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van de werknemers der Lid-Staten en van hun familie binnen de Gemeenschap en 148/73 van 21 mei 1973 inzake de opheffing van de beperkingen van de verplaatsing en het verblijf van onderdanen van de Lid-Staten binnen de Gemeenschap ter zake van vestiging en verrichten van diensten. Het Hof overwoog in zijn arrest dat onderdanen van de Lid-Staten van de Gemeenschap in het algemeen het recht van toegang tot het grondgebied van de andere Lid-Staten hebben bij de uitoefening van de diverse door het EEG-Verdrag toegekende vrijheden, met name van de vrijheid van dienstverrichting, waarvoor zowel de verrichter als de ontvanger van diensten in aanmerking komen, en dat de overlegging van een geldige identiteitskaart of een geldig paspoort de enige voorafgaande voorwaarde is waaraan de Lid-Staten de toelating op hun grondgebied van de in voornoemde richtlijnen bedoelde personen kunnen onderwerpen. Aan deze enige voorwaarde van art. 3 van de twee genoemde richtlijnen kan niet de voorwaarde worden toegevoegd dat betrokkene het bewijs levert dat hij tot een van de door de richtlijnen bedoelde categorieën personen behoort; uit het systeem van deze richtlijnen volgt immers dat de autoriteiten van een Lid-Staat pas bij afgifte van een verblijfskaart of verblijfsvergunning van de betrokkenen kunnen verlangen dat zij het bewijs van hun verblijfsrecht leveren.

— Antwoordend op prejudiciële vragen van de Deputy High Bailiff's Court te Douglas, eiland Man, verklaarde het Hof in een arrest van 3 juli 1991 (zaak C-355/89, *Department of Health and Social Security (DHSS) t. C.S. Barr en Montrose Holdings Ltd*) voor recht dat het feit dat de autoriteiten van het eiland Man van alle gemeenschapsonderdanen die op dat eiland arbeid in loondienst willen verrichten, een arbeidsvergunning verlangen m.b.t. de tewerkstelling in het algemeen, geen schending oplevert van de verplichting tot gelijke behandeling die is neergelegd in art. 4 van het protocol nr. 3, betr. de Kanaal-eilanden en het eiland Man, bij de Akte betr. de toetredingsvoorwaarden en de aanpassingen van de Verdragen, die als bijlage is gevoegd bij het Verdrag betr. de toetreding van het Koninkrijk Denemarken, Ierland en het V.K. van Groot-Brittannië en Noord-Ierland tot de E.E.G. en de E.G.A., ook al voorziet de nationale wettelijke regeling voor bepaalde betrekkingen in uitzonderingen op die verplichting en komen deze uitzonderingen in sommige gevallen neer op een verschillende behandeling op grond van nationaliteit. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat de bepalingen van het protocol nr. 3 aldus moeten worden uitgelegd, dat zij de autoriteiten van het eiland Man niet verplichten gemeenschapsonderdanen ter zake van tewerkstelling op dezelfde wijze te behandelen als het V.K. de onderdanen van het eiland Man behandelt. Zie i.v.m. dit ar-

rest tevens de rubriek *Rechtsbescherming – prejudiciële procedure*.

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van de Luxemburgse Cour de cassation, verklaarde het Hof in een arrest van 4 juli 1991 (zaak C-213/90, Association de soutien aux travailleurs immigrés (ASTI) t. Chambre des employés privés) voor recht dat art. 8, lid 1, van Vo. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap, aldus moet worden uitgelegd dat het eraan in de weg staat dat een nationale wetelijke regeling aan buitenlandse werknemers het stemrecht onthoudt voor de verkiezing van de leden van een beroeps-kamer waarbij zij verplicht zijn aangesloten en waaraan zij bijdragen moeten betalen, die belast is met de behartiging van de belangen van de aangesloten werknemers en een raadgevende taak heeft op wetgevingsgebied.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 25 juli 1991 (zaak C-58/90, Commissie t. Italiaanse Republiek) vast dat Italië de krachtens de artt. 48, 52 en 59 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door een regeling te handhaven volgens welke alleen Italiaanse onderdanen in aanmerking komen voor erkenning in Italië van hun in het buitenland behaalde vakdiploma's voor de uitoefening van hulpactiviteiten in de gezondheidssector.

b. Vrijheid van vestiging en dienstverlening

– Het Hof verklaarde in een arrest van 3 oktober 1990 (gev. zaken C-54/88, C-91/88 en C-14/89, strafzaken tegen E. Nino (C-54/88), R. Prandini en B. Goti (C-91/88) en P.C. Pierini (C-14/89)), in antwoord op prejudiciële vragen van de pretoren van Conegliano, Prato en Pisa, voor recht dat de bepalingen van het EEG-Verdrag betr. de vrijheid van vestiging niet van toepassing zijn op situaties die volledig in de interne sfeer van een Lid-Staat liggen, zoals die van onderdanen van een Lid-Staat die op het grondgebied van die staat als zelfstandige een beroepswerkzaamheid uitoefenen waarvoor zij niet in een andere Lid-Staat zijn opgeleid en die zij eerder niet in een andere Lid-Staat hebben uitgeoefend.

– Antwoordend op een prejudiciële vraag van de Cour d'Appel te Aix-en-Provence, verklaarde het Hof in een arrest van 3 oktober 1990 (zaak C-61/89, Strafzaak t. M.G. Bouchoucha) voor recht dat, bij gebreke van communautaire harmonisatie van werkzaamheden die uitsluitend onder de uitoefening van medische functies vallen, art. 52 EEG-Verdrag er zich niet tegen verzet dat een Lid-Staat een paramedische werkzaamheid, zoals met name osteopathie, voorbehoudt aan de bezitters van een diploma van doctor in de geneeskunde. Het Hof antwoordde dit nadat het had overwogen dat moet worden vastgesteld dat, voor zover het gemeenschapsrecht niet omschrijft wat medische werkzaamheden zijn, de bepaling van handelingen die uitsluitend door artsen kunnen worden uitgeoefend, in beginsel onder de bevoegdheid van de Lid-Staten valt, en dat hieruit volgt dat, nu een communautaire regeling van de beroepswerkzaamheid van een osteopaat ontbreekt, iedere Lid-Staat vrij is de uitoefening van deze werkzaamheid op zijn grondgebied te regelen, zonder onderscheid tussen zijn eigen onderdanen en die van de andere Lid-Staten. Het Hof overwoog in zijn arrest tevens dat niet mag worden miskend dat een Lid-Staat

er soms een gerechtvaardigd belang bij kan hebben om te verhinderen dat sommige van zijn onderdanen zich met een beroep op de uit het EEG-Verdrag voortvloeiende rechten proberen te onttrekken aan de verplichtingen die de nationale wetgeving hen oplegt inzake de beroepsopleiding.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 13 november 1990 (zaak C-106/89, Marleasing SA t. La Comercial Internacional de Alimentacion SA), in antwoord op een prejudiciële vraag van de Juzgado de Primera Instancia e Instruccion te Oviedo, voor recht dat de nationale rechter die kennis neemt van een geschil over een materie die onder het toepassingsgebied valt van richtlijn 151/68 van de Raad van 9 maart 1968 strekkende tot het coördineren van de waarborgen, welke in de Lid-Staten worden verlangd van de vennootschappen in de zin van de tweede alinea van art. 58 van het Verdrag, om de belangen te beschermen zowel van de deelnemers in deze vennootschappen als van derden, zulks teneinde die waarborgen gelijkwaardig te maken, gehouden is zijn nationale recht uit te leggen in het licht van de letter en de strekking van die richtlijn, om te verhinderen dat de nietigheid van een naamloze vennootschap wordt uitgesproken op andere dan de in art. 11 van de richtlijn genoemde gronden. Zie i.v.m. dit arrest ook de rubriek *Institutioneel recht – rechtstreekse werking en voorrang Gemeenschapsrecht*.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 12 december 1990 (zaak C-263/88, Commissie t. Frankrijk) vast dat Frankrijk de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens art. 137 van besluit 1186/80 van de Raad van 16 december 1980 en art. 176 van besluit 283/86 van de Raad van 30 juni 1986 betr. de associatie van de landen en gebieden overzee met de E.E.G., door niet de nodige maatregelen te treffen om onderdanen van een andere Lid-Staat die in het bezit zijn van het ter zake vereiste Franse diploma, in staat te stellen zich als arts, verpleegkundige, vroedvrouw, tandarts of dierenarts in Frans-Polynesië te vestigen of er diensten te verrichten, en door niet binnen de gestelde termijn de nodige maatregelen vast te stellen m.b.t. het beroep van dierenarts in Nieuw-Caledonië en onderhorigheden.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 12 december 1990 (gev. zaken C-100/89 en C-101/89, P. Kaefer en A. Proccacci t. Frankrijk), in antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal administratif te Papeete, voor recht dat art. 176 van besluit 283/86 van de Raad van 30 juni 1986 betr. de associatie van de landen en gebieden overzee met de E.E.G. niet geldt voor besluiten van de bevoegde autoriteiten van de Lid-Staten inzake de binnenkomst en het verblijf van onderdanen van de andere Lid-Staten in een gebied overzee, behalve voor zover die besluiten onderdanen van andere Lid-Staten betreffen, die het recht van vestiging of van vrije dienstverrichting in een dergelijk gebied uitoefenen of willen uitoefenen. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat op het in art. 176 van besluit 283/86 van de Raad neergelegde discriminatieverbod voor de bevoegde autoriteiten van een land of gebied overzee een beroep kan worden gedaan door een onderdaan van een andere Lid-Staat dan die waarmee dat land of gebied bijzondere betrekkingen onderhoudt, met het oog op vestiging of het verrichten van diensten aldaar, wanneer de betrokkene aan de aan niet in dat land of gebied gevestigde eigen onderdanen gestelde voorwaarden voldoet en de Lid-Staat wiens nationaliteit hij bezit, een zelfde behandeling blijkt toe te kennen aan uit het betrokken land

of gebied afkomstige personen. Zie i.v.m. dit arrest tevens de rubriek *Rechtsbescherming – prejudiciële procedure*.

– Zie het arrest van 5 februari 1991 (zaak C-363/89, D. Roux t. Belgische Staat) in deze rubriek onder *Vrij verkeer van werknemers*.

– Het Hof stelde in drie arresten van 26 februari 1991, op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat Frankrijk, Italië en Griekenland de krachtens het art. 59 EEG-Verdrag op hen rustende verplichtingen niet zijn nagekomen door de dienstverrichting van toeristengidsen die een groep toeristen uit een andere Lid-Staat vergezellen, afhankelijk te stellen:

– van het bezit van een beroepskaart ten bewijze van een bepaalde beroepskwalificatie, in de regel aangetoond door het feit dat de betrokkene voor een examen geslaagd is (zaak C-154/89, Commissie t. Frankrijk),

– van het bezit van een vergunning, afgegeven na een examen ten bewijze van een bepaalde beroepskwalificatie (zaak C-180/89, Commissie t. Italië).

– van het bezit van een vergunning afgegeven na een bepaalde, uit een diploma blijkende opleiding (zaak C-198/89, Commissie t. Griekenland),
wanneer de dienstverrichting bestaat in het begeleiden van die toeristen op andere plaatsen dan musea of historische monumenten waarvan het bezoek begeleiding door een gespecialiseerde beroepsgids onderstelt. Het Hof herinnerde er in zijn arrest aan dat, wanneer een Lid-Staat gelet op de bijzondere aard van bepaalde dienstverrichtingen in de op zijn grondgebied voor dat soort werkzaamheden geldende regels bepaalde eisen aan de kwalificatie van de dienstverrichter stelt, dit enkel met de artt. 59 en 60 EEG-Verdrag verenigbaar kan worden geacht, indien op het gebied van de hier bedoelde werkzaamheden dwingende redenen van algemeen belang blijken te bestaan die beperkingen op het vrij verrichten van diensten rechtvaardigen, indien dat belang niet reeds wordt gewaarborgd door de regels van de staat waar de dienstverrichter is gevestigd en indien hetzelfde resultaat niet door minder beperkende voorschriften kan worden bereikt. De toenemende waardering voor historische, archeologische en kunstrijksdommen en het behoud hiervan, evenals de zo goed mogelijke spreiding van de kennis van het kunst- en cultuurbezit van een land kan een dwingende reden van algemeen belang vormen die een beperking van het vrij verrichten van diensten rechtvaardigt, doch het Hof stelde vast dat de door de in het geding zijnde regelingen gestelde eisen echter veel verder gaan dan noodzakelijk is ter bescherming van deze belangen.

– Zie het arrest van 28 februari 1991 (zaak C-332/89, Strafzaak t. A. Marchandise, J.M. Chapuis en SA TrafiteX) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

– Het Hof verwierp in een arrest van 18 april 1991 (zaak C-63/89, Société Les Assurances du Crédit en Société Compagnie Belge d'Assurance Crédit t. Raad e.a.) een door twee maatschappijen op grond van de artt. 178 en 215, tweede lid EEG-Verdrag ingesteld beroep tot vergoeding van de schade die hun was veroorzaakt doordat de verrichtingen op het gebied van de exportkredietverzekeringen voor rekening of met garantie van de staat zijn uitgesloten van de werkingssfeer van richtlijn 239/73 van de Raad van 24 juli 1973 tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betr. de toegang tot het directe verzekeringsbedrijf, met uitzondering van de levensverzekeringsbranche, en de uitoe-

fening daarvan, zoals gewijzigd bij richtlijn 343/87 van de Raad van 22 juni 1987.

Verzoeksters beriepen zich in de eerste plaats op de onwettigheid van een aantal bepalingen van richtlijn 343/87. Zij meenden dat, aangezien deze richtlijn de verrichtingen op het gebied van de exportkredietverzekeringen voor rekening of met garantie van de staat uitsluit van de werkingssfeer van richtlijn 73/239, zij inbreuk maakte op het beginsel van gelijke behandeling en het beginsel dat niet mag worden gediscrimineerd tussen overheidsbedrijven en particuliere ondernemingen, en voorts op de artt. 52, 54, 90 en 92 EEG-Verdrag. Het Hof stelde in dit verband vast dat de uitsluiting van dergelijke verrichtingen van de werkingssfeer van richtlijn 343/87 in overeenstemming is met de opzet van richtlijn 239/73. Deze verrichtingen vertonen namelijk een objectief verschil met andere exportkredietverzekeringen, zodat de toepassing van de in de richtlijn voorziene financiële garantie niet meer gerechtvaardigd wordt door de noodzaak van bescherming van verzekerden en derden. De uitsluiting geldt bovendien alleen voor verrichtingen op het gebied van exportkredietverzekeringen voor rekening of met garantie van de staat, ongeacht de rechtspositie van het bedrijf dat de verzekeringen sluit, en niet voor staatsverzekeringsmaatschappijen of voor maatschappijen die voor de staat optreden, welke ten aanzien van transacties voor eigen rekening die geen overheidsgarantie genieten, onderworpen blijven aan de bepalingen van de richtlijn. Door de uitsluiting van dergelijke exportkredietverzekeringen te handhaven, houdt, aldus het Hof, richtlijn 343/87 rekening met de verschillen die voortvloeien uit de feitelijke en rechtssituatie die zich voordoet in een bepaald coördinatiestadium van de nationale bepalingen. Zij vormt echter geen discriminatie die inbreuk maakt op de bovengenoemde bepalingen van het Verdrag. Het Hof merkte niettemin op dat, wanneer de voorwaarden waaronder in bepaalde Lid-Staten overheidsgarantie wordt verleend of meer in het algemeen steun voor verrichtingen op het gebied van de exportkredietverzekeringen inbreuk maken op de bepalingen van het Verdrag, en meer in het bijzonder op de bepalingen inzake de mededinging en de steun van staten, dit toch niet van dien aard is dat daardoor de geldigheid wordt aangetast van de coördinatie-richtlijn in geding, doch eventueel wel kan rechtvaardigen dat rechtsmiddelen worden aangewend om op te treden tegen de inbreuk op deze bepalingen.

Verzoeksters beriepen zich ten slotte op het verzuim van de Raad en de Commissie om met de harmonisatie van de nationale wettelijke regelingen in de verzekeringssector voortgang te maken binnen de termijn van vier jaar, voorzien in artikel 2, lid 2, sub d, van richtlijn 239/73 in de oorspronkelijke redactie, waarbinnen de coördinatiemaatregelen inzake exportkredietverzekeringen moeten worden genomen. Het Hof overwoog in dit verband dat het in elk geval hier niet gaat om een fatale termijn waaraan de gemeenschapsautoriteiten rechtens gebonden zijn, en dat overschrijding daarvan dus geen verzuim vormt waarvoor de Gemeenschap aansprakelijk is. Ook de verwijzing in art. 1 van richtlijn 343/87, zonder andere aanduiding dan de verwijzing naar een latere coördinatie ter uitvoering van richtlijn 239/73, naar exportkredietverzekeringen voor rekening of met garantie van de staat, vormt niet een dergelijk verzuim, aangezien de Raad door het nemen van de bestreden bepalingen niet onwettig heeft gehandeld en a fortiori niet kennelijk

de aan de uitoefening van zijn bevoegdheden gestelde grenzen heeft overschreden. Zie i.v.m. dit arrest ook de rubriek *Rechtsbescherming – niet-contractuele aansprakelijkheid*.

– Zie het arrest van 23 april 1991 (zaak C-41/90, K. Höfner e.a. t. Macrotron GmbH) in de rubriek *Communautair mededingingsbeleid – regels voor ondernemingen – art. 92 EEG-Verdrag*.

– Zie het arrest van 30 april 1991 (zaak C-239/90, SCP Boscher, Studer en Fromentin t. SA British Motors Wright e.a.) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 7 mei 1991 (zaak C-340/89, I. Vlassopoulou t. Ministerium für Justiz, Bundes- und Europaangelegenheiten Baden-Württemberg), in antwoord op een prejudiciële vraag van het Bundesgerichtshof, voor recht dat art. 52 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat de nationale autoriteiten van een Lid-Staat, bij wie een vergunning tot het uitoefenen van het beroep van advocaat wordt aangevraagd door een gemeenschapsonderdaan die in zijn land van herkomst reeds tot de uitoefening van dat beroep is toegelaten en in genoemde Lid-Staat reeds als rechtskundig adviseur werkzaam is, dienen te onderzoeken in hoeverre de uit het door de belanghebbende in zijn land van herkomst behaalde diploma blijken kennis en kwalificaties overeenkomen met die welke door de wettelijke regeling van het gastland worden vereist; indien die diploma's slechts gedeeltelijk overeenkomen, kunnen bedoelde nationale autoriteiten van de betrokkene het bewijs verlangen dat hij de ontbrekende kennis en kwalificaties heeft verworven. Het Hof stelde in zijn arrest, onder verwijzing naar zijn arrest van 15 oktober 1987 (zaak 222/86, Union Nationale des Entraîneurs et Cadres Techniques Professionnels du Football (UNECTEF) t. G. Heylens, *Jur.*, 1987, 4097, *R.W.*, 1988-89, 556) dat tegen ieder besluit van de autoriteiten van het gastland beroep mogelijk moet zijn bij een rechterlijke instantie, zodat kan worden nagegaan of dit besluit in overeenstemming is met het Gemeenschapsrecht, en dat de betrokkene kennis moet kunnen nemen van de motivering van het jegens hem genomen besluit.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 16 mei 1991 (zaak C-168/90, Commissie t. Groothertogdom Luxemburg) vast dat Luxemburg de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijnen de nodige bepalingen vast te stellen ter verzekering van de uitvoering van 's Raads richtlijnen 433/85 van 16 september 1985 en 584/85 van 20 december 1985 inzake de onderlinge erkenning van diploma's, certificaten en andere titels op het gebied van de farmacie, tevens houdende maatregelen tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging voor bepaalde werkzaamheden op farmaceutisch gebied.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 16 mei 1991 (zaak C-167/90, Commissie t. België) vast:

– dat, door de toegang tot de werkzaamheden van apotheker titularis en tot die van apotheker bij ziekenhuisofficina's en geneesmiddelendepots afhankelijk te stellen van het bezit van het certificaat van ziekenhuisapotheker, afgegeven door een door de Staat erkende universiteit, België de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens art. 1 van richtlijn 432/85 van de Raad van 16 september 1985 inzake de coördinatie van de wettelijke en be-

stuursrechtelijke bepalingen betr. bepaalde werkzaamheden op farmaceutisch gebied, en krachtens het EEG-Verdrag;

– dat, door niet binnen de gestelde termijnen de nodige bepalingen vast te stellen ter verzekering van de uitvoering van 's Raads richtlijnen 433/85 van 16 september 1985 en 584/85 van 20 december 1985 inzake de onderlinge erkenning van diploma's, certificaten en andere titels op het gebied van de farmacie, tevens houdende maatregelen tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging voor bepaalde werkzaamheden op farmaceutisch gebied, België de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

– Zie het arrest van 30 mei 1991 (zaak C-68/89, Commissie t. Nederland) in deze rubriek onder *Vrij verkeer van werknemers*.

– Antwoordend op prejudiciële vragen van de Raad van State van de Helleense Republiek, verklaarde het Hof in een arrest van 30 mei 1991 (gev. zaken C-19/90 en C-20/90, M. Karella en N. Karellas t. Ypourgo viomichanias, energieas & technologias, Organismo Anasygkrotiseos Epicheiriseon AE (OAE)) voor recht dat art. 25, lid 1, van de tweede richtlijn van de Raad van 13 december 1976 strekkende tot het coördineren van de waarborgen welke in de Lid-Statens worden verlangd van de vennootschappen in de zin van art. 58, tweede alinea, EEG-Verdrag, om de belangen te beschermen zowel van de deelnemers in deze vennootschappen als van derden m.b.t. de oprichting van de naamloze vennootschap, alsook de instandhouding en wijziging van haar kapitaal, zulks teneinde die waarborgen gelijkwaardig te maken, voor de nationale rechter door een particulier tegenover de nationale autoriteiten kan worden ingeroepen. Het Hof verklaarde tevens voor recht dat art. 25 juncto art. 41, lid 1, van de tweede richtlijn aldus moet worden uitgelegd dat het in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling die, teneinde het voortbestaan en de voortzetting van de activiteiten te waarborgen van ondernemingen die economisch en sociaal van bijzonder belang voor de samenleving zijn en die door hun zeer grote schuldenlast in een bijzondere situatie verkeren, bepaalt dat bij administratief besluit tot verhoging van hun vennootschappelijk kapitaal kan worden besloten, onverminderd het voorkeurrecht van de oude aandeelhouders bij de uitgifte van nieuwe aandelen. Zie i.v.m. dit arrest tevens de rubriek *Institutioneel recht – rechtstreekse werking en voorrang Gemeenschapsrecht*.

– Zie het arrest van 18 juni 1991 (zaak C-260/89, Elliniki Radiofonia Tileorasi – Anonimi Etairia (ERT-AE) e.a. t. Dimotiki Etairia Pliroforissis (DEP) e.a.) in de rubriek *Communautair mededingingsbeleid – regels voor ondernemingen – art. 90 EEG-Verdrag*.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, stelde het Hof in een arrest van 10 juli 1991 (zaak C-294/89, Commissie t. Franse Republiek) vast dat Frankrijk de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens de artt. 59 en 60 EEG-Verdrag en richtlijn 249/77 van de Raad van 22 maart 1977 ter vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening door advocaten van het vrij verrichten van diensten,

– door in Frankrijk de bepalingen inzake het vrij verrichten van diensten door advocaten niet toe te passen op Franse onderdanen die het beroep van advocaat in een andere Lid-Staat dan de Franse Republiek uitoefenen;

– door de advocaat/dienstverrichter te verplichten, samen te werken met een bij een Franse balie ingeschreven advocaat voor werkzaamheden verricht bij instanties en organen die geen rechterlijke functie uitoefenen, alsmede voor werkzaamheden ten aanzien waarvan het Franse recht de bijstand van een advocaat niet dwingend voorschrijft;

– door te verlangen dat, in burgerlijke zaken waarin bijstand van een advocaat verplicht is, de advocaat/dienstverrichter die voor een tribunal de grande instance pleit, voor het verrichten van proceshandelingen gebruik maakt van de diensten van een advocaat die bij dat gerecht is ingeschreven of bevoegd is ervoor op te treden. M.b.t. deze laatste tekortkoming overwoog het Hof in zijn arrest dat de verdragsbepalingen inzake het vrij verrichten van diensten niet meebrengen dat iedere nationale wettelijke regeling die geldt voor de onderdanen van die staat en die gewoonlijk betrekking heeft op een permanente activiteit van aldaar gevestigde personen, volledig en identiek kan worden toegepast op tijdelijke werkzaamheden van in andere Lid-Staten gevestigde personen, en dat onder deze omstandigheden de gewraakte exclusieve territorialiteit van de vertegenwoordiging niet mag worden toegepast op tijdelijke activiteiten van in andere Lid-Staten gevestigde advocaten, aangezien zij zich in dit opzicht feitelijk en rechtens in een situatie bevinden die niet valt te vergelijken met de situatie van op Frans grondgebied gevestigde advocaten. Deze vaststelling geldt echter onder voorbehoud van de verplichting voor de advocaat/dienstverrichter om samen te werken met een bij de geadieerde rechterlijke instantie ingeschreven advocaat, binnen de grenzen en op de wijze vastgesteld door het Hof in zijn arrest van 25 februari 1988 (zaak 427/85, Commissie t. Duitsland, *Jur.*, 1988, 1123 en *R.W.*, 1988-89, 558).

– Het Hof stelde in een arrest van 11 juli 1991 (zaak C-296/90, Commissie t. Italiaanse Republiek), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat Italië de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door niet binnen de gestelde termijn de nodige maatregelen te nemen voor de omzetting in nationaal recht van richtlijn 384/85 van de Raad van 10 juni 1985 inzake de onderlinge erkenning van de diploma's, certificaten en andere titels op het gebied van de architectuur, tevens houdende maatregelen tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging en vrij verrichten van diensten, richtlijn 614/85 van de Raad van 20 december 1985 tot wijziging van voornoemde richtlijn i.v.m. de toetreding van Spanje en Portugal, en richtlijn 17/86 van de Raad van 27 januari 1986 tot wijziging van richtlijn 384/85 i.v.m. de toetreding van Portugal.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 25 juli 1991 (zaak C-76/90, M. Säger t. Société Dennemeyer & Co Ltd.), in antwoord op een prejudiciële vraag van het Oberlandesgericht München, voor recht dat art. 59 EEG-Verdrag zich verzet tegen een nationale wettelijke regeling die het een in een andere Lid-Staat gevestigde vennootschap verbiedt, ten behoeve van octrooihouders in het binnenland diensten te verrichten ter zake van de bewaking en de instandhouding van hun octrooien door betaling van de verschuldigde rechten, op grond dat die werkzaamheid ingevolge die nationale regeling is voorbehouden aan personen die over een bijzondere beroepskwalificatie, zoals die van octrooigemachtigde, beschikken.

– Zie het arrest van 25 juli 1991 (zaak C-58/90, Commissie t. Italië) in deze rubriek, onder *Vrij verkeer van werknemers*.

– Zie het arrest van 25 juli 1991 (zaak C-221/89, Factor-tame Ltd e.a. t. Secretary of State for Transport) in de rubriek *Gemeenschappelijk landbouw- en visserijbeleid – visserij*.

– Het Hof stelde in een arrest van 25 juli 1991 (zaak C-353/89, Commissie t. Nederland), op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vast dat Nederland de krachtens het art. 59 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door de instellingen die zendtijd hebben verkregen voor landelijke omroep te verplichten de bedragen die hun ter beschikking worden gesteld ten behoeve van radio-faciliteiten geheel, en die ten behoeve van televisie-faciliteiten voor een bij algemene maatregel van bestuur te bepalen percentage bij het Nederlandse Omroepproductie Bedrijf te besteden, en door de beheerders van op zijn grondgebied gevestigde draadomroepinrichtingen te verbieden radio- en televisieprogramma's uit te zenden die in het bijzonder op het Nederlandse publiek gerichte reclameboodschappen bevatten, en worden aangeboden door een in een andere Lid-Staat gevestigde omroepinstelling, wanneer niet is voldaan aan bepaalde voorwaarden betreffende de in hun programma's opgenomen, op het Nederlandse publiek gerichte reclameboodschappen. Het Hof overwoog in zijn arrest dat een cultuurbeleid stellig een dwingende reden van algemeen belang kan vormen die een beperking van het vrij verrichten van diensten rechtvaardigt, en dat door de landelijke omroepinstellingen die de maatschappelijke, culturele, religieuze en geestelijke stromingen in de Nederlandse samenleving vertegenwoordigen, te verplichten zich voor het maken van hun uitzendingen geheel of gedeeltelijk te wenden tot een Nederlandse onderneming, Nederland evenwel verder gaat dan voor het beoogde doel – de bescherming van de vrijheid van meningsuiting – noodzakelijk is. Aan het pluriforme karakter van het omroepbestel van een Lid-Staat wordt immers niet afgedaan wanneer de diverse landelijke omroepinstellingen de mogelijkheid hebben zich tot in andere Lid-Staten gevestigde dienstverleners te wenden. Het Hof overwoog tevens dat m.b.t. de voorwaarden betreffende de structuur van in andere Lid-Staten gevestigde omroepen moet worden vastgesteld dat er geen noodzakelijk verband bestaat tussen het cultuurbeleid en de voorwaarden betreffende de structuur van buitenlandse omroepinstellingen. Ter verzekering van de pluriformiteit van het omroepbestel is het immers geenszins noodzakelijk de in andere Lid-Staten gevestigde omroepinstellingen te verplichten zich aan het Nederlandse model aan te passen indien zij programma's willen uitzenden die op het Nederlandse publiek gerichte reclameboodschappen bevatten. Indien de Nederlandse regering dat pluriforme karakter in stand wenst te houden, kan zij er zeer wel mee volstaan aan het statuut van haar eigen omroepinstellingen een passende vorm te geven.

– Het Hof verklaarde in een arrest van 25 juli 1991 (zaak C-288/89, Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda e.a. t. Commissariaat voor de Media), antwoordend op prejudiciële vragen van de Afdeling rechtspraak van de Nederlandse Raad van State, voor recht dat de voorwaarden als vervat in art. 66, lid 1, sub b, tweede volzin, van de Nederlandse Mediawet beperkingen van het vrij verrichten van

diensten in de zin van art. 59 EEG-Verdrag vormen, en dat beperkingen als de hierbedoelde geen rechtvaardiging vinden in dwingende eisen van algemeen belang. Art. 66, lid 1, sub b, tweede volzin van de Nederlandse Mediawet bepaalt dat programma's die door een buitenlandse omroepinstelling of een samenstel van deze instellingen als omroepprogramma's, in overeenstemming met de daar geldende wetgeving, worden uitgezonden, slechts, wanneer in die programma's reclameboodschappen zijn opgenomen, door de beheerders van een draadomroepinrichting mogen worden uitgezonden, indien de reclameboodschappen door een afzonderlijke rechtspersoon worden verzorgd, zij duidelijk als zodanig herkenbaar en duidelijk onderscheiden zijn van andere programmaonderdelen en niet zondags worden uitgezonden, de voor de uitzending van reclameboodschappen gebruikte zendtijd ten hoogste vijf procent van de totale zendtijd bedraagt, de omroepinstelling voldoet aan het bepaalde in art. 55, eerste lid Mediawet, en de inkomsten geheel worden aangewend voor de verzorging van het programma. Volgens het art. 55, lid 1, Mediawet mogen in beginsel «instellingen die zendtijd hebben verkregen (...) niet dienstbaar zijn aan het maken van winst door derden».

5. Communautair douanerecht

a. Gemeenschappelijk douanetarief

– Tijdens de behandelde periode heeft het Hof zich opnieuw in een aantal arresten op verzoek van Duitse, Franse en Nederlandse rechters dienen uit te spreken over de uitlegging van het Gemeenschappelijk Douanetarief (GDT) en van daarmee samenhangende reglementaire teksten. Het gaat om de volgende uitspraken: arrest van 18 september 1990 (zaak C-228/89, Firma Farfalla Flemming und Partner t. HZA München-West); arrest van 18 september 1990 (zaak C-265/89, Gebr. Vismans Nederland BV t. Inspecteur der invoerrechten en accijnzen); arrest van 8 november 1990 (zaak C-231/89, Krystyna Gmurzinska-Bscher t. Oberfinanzdirektion Köln) (zie i.v.m. dit arrest ook de rubriek *Rechtsbescherming – prejudiciële procedure*); arrest van 4 december 1990 (zaak C-218, Shimadzu Europa GmbH t. Oberfinanzdirektion Berlin); arrest van 24 januari 1991 (zaak C-384/89, strafzaak t. G. Tomatis en C. Fulchiron); arrest van 18 april 1991 (zaak C-219/89, Wesergold GmbH & Co KG t. Oberfinanzdirektion München); arrest van 18 april 1991 (zaak C-324/89, Nordgetränke GmbH & Co KG t. HZA Hamburg-Ericus); arrest van 7 mei 1991 (zaak C-120/90, Ludwig Post GmbH t. Oberfinanzdirektion München).

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht München, heeft het Hof, in een arrest van 6 december 1990 (zaak C-343/89, Max Witzemann t. HZA München-Kitte) voor recht verklaard dat

1. het gemeenschapsrecht aldus moet worden uitgelegd dat er geen douaneschuld kan ontstaan bij de invoer van vals geld in het douanegebied van de Gemeenschap;

2. art. 2 van de zesde richtlijn (77/388) van de Raad van 17 mei 1977 betr. de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag, aldus moet worden uitgelegd dat geen BTW bij invoer kan worden geheven bij de invoer van vals geld in de Gemeenschap.

M.b.t. het dictum sub 1, cf. de arresten van 26 oktober 1982 (zaak 221/81, W. Wolf t. HZA Düsseldorf en zaak 240/81, S. Einberger t. HZA Freiburg, *Jur.*, 1982, 3681 en 3699, «als smokkelgoed ingevoerde verdoovende middelen»). M.b.t. het dictum sub 2, cf. het arrest van 28 februari 1984 (zaak 294/82, S. Einberger t. HZA Freiburg, *Jur.*, 1984, 1177).

– In het hiervoren genoemde arrest van 24 januari 1991 (zaak C-384/89, strafzaak t. G. Tomatis en C. Fulchiron) heeft het Hof, in antwoord op een tweede vraag van het Tribunal de grande instance te Nice voor recht verklaard dat van de door de autoriteiten van een Lid-Staat vastgestelde tariefindeling van een produkt door de autoriteiten van een andere Lid-Staat kan worden afgeweken, hetzij bij de indeling van andere exemplaren van hetzelfde produkt, hetzij met het oog op de toepassing van hun nationale recht.

b. Douanewaarde

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht München, heeft het Hof, in een arrest van 7 maart 1991 (zaak C-116/89, BayWa AG t. HZA Weiden) voor recht verklaard dat bij de koop van zaaizaad dat verkregen is uit door de koper geleverd basiszaad, bij de bepaling van de douanewaarde de betaalde of te betalen prijs overeenkomstig art. 8, lid 1, sub b-i, van Vo. 1224/80 van de Raad van 28 mei 1980 inzake de douanewaarde van de goederen, moet worden verhoogd met de licentierechten die de koper aan de kweker van het basiszaad ter zake van de vermeerdering van het zaad moet betalen, ook wanneer het basiszaad in het douanegebied van de Gemeenschap is gekweekt.

– In een arrest van 18 april 1991 (zaak C-79/89, Brown Boveri & Co AG t. HZA Mannheim) heeft het Hof, in antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesfinanzhof, voor recht verklaard dat

1. art. 3 van Vo. 1224/80 van de Raad van 28 mei 1980 inzake de douanewaarde van de goederen, in 1982 aldus moest worden uitgelegd dat de transactiewaarde van informatiedragers waarop, op het moment van invoer, programmatuur was vastgelegd en waarvoor de leverancier de aangever een totale prijs in rekening had gebracht, de gefactureerde prijs was;

2. om overeenkomstig art. 3, lid 4, sub a, van de douanewaardeverordening van de douanewaarde te kunnen worden uitgesloten, de montagekosten in de aangifte betreffende de douanewaarde onderscheiden dienen te zijn van de voor de goederen werkelijk betaalde of te betalen prijs. Overeenkomstig art. 8 van richtlijn 69/695 van de Raad van 24 juli 1979 inzake de harmonisatie van de procedures voor het in het vrije verkeer brengen van goederen, kan die aangifte niet worden gewijzigd na het voor de bepaling van de douanewaarde aan te houden tijdstip, dat wil zeggen nadat de goederen voor het vrije verkeer zijn vrijgegeven.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesfinanzhof, heeft het Hof, in een arrest van 25 juli 1991 (zaak C-299/90, HZA Karlsruhe t. Gebr. Hepp GmbH & Co KG) voor recht verklaard dat

1. wanneer een inkoopagent in eigen naam is opgetreden en in feite de importeur heeft vertegenwoordigd doordat hij voor diens rekening heeft gehandeld, voor het bepalen van de douanewaarde overeenkomstig art. 3, lid 1, van Vo. 1224/80 van de Raad van 28 mei 1980 inzake de douanewaarde

de van de goederen, moet worden uitgegaan van de transactie tussen de fabrikant of de leverancier van de goederen en de importeur;

2. als douanewaarde in de zin van art. 3, lid 1, van Vo. 1224/80 moet worden aangemerkt de prijs die is vermeld in de overeenkomst tussen de fabrikant of de leverancier en de importeur, en de inkoopcommissie daar niet moet worden bijgeteld, zelfs niet wanneer de importeur de inkoopagent als verkoper heeft aangemerkt en de door deze inkoopagent in rekening gebrachte prijs van de goederen heeft aangegeven.

c. *Ander communautair douanerecht*

– In antwoord op een prejudiciële vraag van de Corte Suprema di Cassazione, heeft het Hof, in een arrest van 15 mei 1991 (zaak C-328/89, *Berner Allgemeine Versicherungsgesellschaft t. Amministrazione delle Finanze dello Stato*), voor recht verklaard dat art. 35 van Vo. nr. 222/77 van de Raad van 13 december 1976 betr. communautair douanevervoer, in de versie die gold vóór de wijziging door Vo. 3813/81 van de Raad van 15 december 1981, aldus moet worden uitgelegd dat de bevoegdheid om de borg in kennis te stellen van de niet-zuivering van het document T1, uitsluitend toekwam aan het kantoor van vertrek.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal fiscal adouaneiro do Porto, heeft het Hof, in een arrest van 27 juni 1991 (zaak C-348/89, *Mecanarte-Metalurgica da Lagoa Lda t. Chefe do Serviço da Conferencia final da Alfandega do Porto*), voor recht verklaard dat

1. art. 5, lid 2, eerste zinsnede, van Vo. 1697/79 van de Raad van 24 juli 1979 inzake navordering van de rechten bij invoer of bij uitvoer, aldus moet worden uitgelegd dat het de bevoegde nationale autoriteiten een gebonden bevoegdheid verleent bij de beslissing, niet tot navordering over te gaan, wanneer de voorwaarden van art. 5, lid 2, van deze verordening zijn vervuld;

2. de vergissingen bedoeld in art. 5, lid 2, van Vo. 1697/79 alle vergissingen omvatten inzake de uitlegging of de toepassing van de voorschriften betr. de rechten bij invoer of uitvoer, die de belastingschuldige niet redelijkerwijze kon ontdekken, mits zij het gevolg zijn van een actieve gedraging, hetzij van de tot navordering bevoegde autoriteiten, hetzij van de autoriteiten van de uitvoerende Lid-Staat. Uitgesloten zijn derhalve de vergissingen die zijn veroorzaakt door onjuiste verklaringen van de belastingschuldige, behoudens de gevallen waarin de onjuistheid van die verklaringen slechts het gevolg zou zijn van door bevoegde autoriteiten verstrekte onjuiste gegevens waaraan die autoriteiten gebonden zijn;

3. art. 5, lid 2, eerste alinea, laatste zinsnede, van Vo. 1697/79 aldus moet worden uitgelegd dat het van toepassing is op de situatie waarin de belastingschuldige zich heeft gehouden aan alle vereisten gesteld in de communautaire voorschriften betr. de douaneaangifte en in de nationale voorschriften die deze in voorkomend geval aanvullen of omzetten, ook al heeft hij de bevoegde autoriteiten te goeder trouw onjuiste of onvolledige gegevens verschaft, mits dit de enige gegevens waren die hij redelijkerwijze kon kennen of verkrijgen;

4. de bevoegdheid die de Commissie is toegekend in art. 4 van Vo. 1573/80, van de Commissie van 20 juli 1980 tot

vaststelling van de uitvoeringsbepalingen van art. 5, lid 2, van Vo. 1697/79, zich alleen uitstrekt tot besluiten tot niet-navordering van rechten waarvan het bedrag gelijk is aan of groter dan Ecu 2000, ook wanneer een belastingschuldige een met redenen omkleed verzoek heeft ingediend tegen een besluit tot navordering van de bevoegde nationale autoriteiten;

5. wanneer de belastingschuldige een verzoek indient er toe strekkende dat niet tot navordering van rechten bij invoer of uitvoer wordt overgegaan, het aan de nationale autoriteiten staat om op dat verzoek te beslissen. Zij hoeven het geval slechts aan het oordeel van de Commissie voor te leggen, wanneer zij voornemens zijn om rechten voor een bedrag gelijk aan of groter dan Ecu 2000 niet na te vorderen;

6. een nationale rechterlijke instantie waarbij een geschil betr. het gemeenschapsrecht aanhangig is en die de grondwettigheid van een nationale bepaling vaststelt, de bevoegdheid behoudt of de verplichting, als bedoeld in art. 177 EEG-Verdrag, zich tot het Hof van Justitie te wenden met vragen betr. de uitlegging of de geldigheid van het gemeenschapsrecht, ook wanneer die vaststelling haar verplicht de zaak aan het constitutioneel hof voor te leggen. Ingevolge art. 177, tweede alinea, EEG-Verdrag staat het aan de nationale rechter te beoordelen of de in het bij hem aanhangig geschil opgeworpen rechtsvragen ter zake dienend zijn en of een prejudiciële verwijzing noodzakelijk is voor het wijzen van zijn vonnis, alsmede in welk stadium van de procedure aan het Hof een prejudiciële vraag moet worden gesteld.

6. Communautair mededingingsbeleid

a. *Regels voor ondernemingen (artt. 85-90)*

aa. *Art. 85*

– Zie het arrest van 24 januari 1991 (zaak C-339/89, *Alsthom Atlantique SA t. Compagnie de Construction Mécanique Sulzer SA e.a.*) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Oberlandesgericht te Frankfurt-am-Main heeft het Hof, in een arrest van 28 februari 1991 (zaak C-234/89, *Stergios-Delimitis t. Henninger Brau AG*), voor recht verklaard dat

1. een bierleveringscontract ingevolge art. 85, lid 1, EEG-Verdrag verboden is, indien aan twee cumulatieve voorwaarden is voldaan. In de eerste plaats moet, gelet op de economische en juridische context van het betrokken contract, de nationale markt voor de distributie van bier in drankgelegenheden moeilijk toegankelijk zijn voor concurrenten die op deze markt vaste voet zouden kunnen krijgen of hun marktaandeel zouden kunnen vergroten. Het feit dat het betrokken contract deel uitmaakt van een hele reeks soortgelijke contracten op deze markt, die een cumulatief effect hebben op de mededinging, is slechts één van de verschillende omstandigheden aan de hand waarvan moet worden beoordeeld of deze markt inderdaad moeilijk toegankelijk is. In de tweede plaats moet het betrokken contract een wezenlijke bijdrage leveren aan de afschermende werking die van deze contracten gezamenlijk in hun economische en juridische context uitgaat. Het belang van de bijdrage van het individuele contract hangt af van de positie van de contractspartijen op de relevante markt en van de duur van het contract;

2. een bierleveringscontract dat de wederverkoper toestaat uit andere Lid-Staten afkomstig bier te betrekken, de handel tussen Lid-Staten niet ongunstig kan beïnvloeden, indien er los van deze toestemming een reële mogelijkheid bestaat voor een nationale of buitenlandse leverancier uit andere Lid-Staten afkomstig bier aan deze wederverkoper te leveren;

3. aan de vereisten van art. 6, lid 1, van Vo. 1984/83 van de Commissie van 22 juni 1983 betr. de toepassing van art. 85, lid 3, van het Verdrag op groepen exclusieve afnameovereenkomsten niet is voldaan, wanneer de onder exclusieve afnameverplichting vallende dranken niet in het contract zelf zijn gespecificeerd, maar er is overeengekomen, dat deze steeds door de geldende prijslijst van de brouwerij of haar dochterondernemingen worden bepaald;

4. de groepsvrijstelling voorzien bij Vo. 1984/83 niet van toepassing is op een bierleveringscontract dat op een door de leverancier aan de wederverkoper verpachte of anderszins ter beschikking gestelde drankgelegenheid betrekking heeft en een afnameverplichting voor andere dranken dan bier bevat, wanneer deze overeenkomst niet voldoet aan het vereiste van art. 8, lid 2, sub b, van deze verordening;

5. een nationaal gerecht de werkingssfeer van Vo. 1984/83 niet kan uitbreiden tot bierleveringscontracten die niet geheel voldoen aan de vereisten die deze verordening stelt om voor vrijstelling in aanmerking te komen. Evenmin kan het nationale gerecht art. 85, lid 1, EEG-Verdrag voor een dergelijke overeenkomst buiten toepassing verklaren overeenkomstig art. 85, lid 3. Het kan evenwel de nietigheid van deze overeenkomst vaststellen, wanneer het de zekerheid heeft verkregen dat de overeenkomst niet in aanmerking kan komen voor een ontheffing krachtens art. 85, lid 3.

Cf. o.m. de arresten van 12 december 1987 (zaak 23/67, Brasserie de Haecht, *Jur.*, 526), 3 februari 1976 (zaak 63/75, Fonderies Roubaix, *Jur.*, 1976, 111); 14 december 1977 (zaak 59/77, De Bloos, *Jur.*, 1977, 2359) en 10 juli 1980 (zaak 99/79, Lancôme, *Jur.*, 1980, 2511).

Zie het arrest van 28 februari 1991 (zaak C-332/89, strafzaak t. A. Marchandise e.a.) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

– Zie ook het arrest van het Gerecht van 12 juli 1991 (zaak T-23/90, Automobiles Peugeot SA en Peugeot SA t. Commissie) dat in deze rubriek hierna sub *procedureregels* wordt behandeld.

bb. Art. 86

– Zie het in deze rubriek, sub *art. 90*, opgenomen arrest van 23 april 1991 (zaak C-41/90, K. Höfner e.a. t. Macrotron GmbH).

– Het arrest van 18 juni 1991 (zaak C-260/89, Elliniki Radiofonia Tileorasi-Anonimi Etairia (ERT-AE) e.a. t. Dimotiki Etairia Pliroforissis (DEP) e.a. wordt hierna behandeld sub *art. 90*.

– In een arrest van 3 juli 1991 (zaak C-62/86, Akzo Chemie BV t. Commissie) heeft het Hof uitspraak gedaan inzake het beroep ingesteld door de Nederlandse multinational tegen de beschikking van de Commissie van 14 december 1985, waarin zij heeft vastgesteld dat Akzo Chemie inbreuk heeft gepleegd op art. 86 EEG-Verdrag door zich jegens ECS (Engineering and Chemical Supplies), een concurrerende onderneming, schuldig te maken aan gedragingen die

tot doel hadden ECS commercieel te schaden, dan wel de terugtrekking van dit bedrijf uit de organische peroxydenmarkt van de Gemeenschap te bewerkstelligen, dan wel beide. In de beschikking stelde de Commissie vast dat de gewraakte gedragingen in hoofdzaak erin bestonden dat Akzo rechtstreekse dreigementen tegen ECS had geuit, systematisch meeladdities aan cliënten van ECS tegen onredelijk lage prijzen had aangeboden, selectief aan deze afnemers offertes van meeladdities had gedaan, hun tegen lokprijzen produkten had aangeboden die zij gewoonlijk niet leverde, de prijzen voor meeladdities in het Verenigd Koninkrijk geruime tijd op een kunstmatig laag niveau had gehouden, en een op het van de markt verdringen van andere leveranciers van meeladdities gericht commercieel beleid had gevoerd.

Het Hof achtte alle grieven van de Commissie gegrond, behalve het bezwaar betr. de selectiviteit van de offertes van Akzo aan een aantal individuele maalders in verhouding tot de offertes aan onafhankelijke kopers die reeds tot haar eigen klantkring behoorden. M.b.t. dit punt overwoog het Hof dat genoemde individuele maalders en de onafhankelijke kopers niet in een vergelijkbare situatie verkeerden zodat er in dit geval geen sprake was van een met art. 86 EEG-Verdrag strijdige discriminatie. Om die reden was het Hof ook van oordeel dat de Commissie, door Akzo de verplichting op te leggen aan genoemde individuele maalders prijzen aan te bieden die gelijkwaardig waren aan die welke zij aan de onafhankelijke kopers aanbiedt, een voorwaarde had opgelegd die verder gaat dan noodzakelijk is om de eerbiediging van het uit art. 86, sub c, EEG-Verdrag voortvloeiende verbod van ongelijke behandeling te verzekeren. Op deze twee punten wordt de beschikking van de Commissie dan ook vernietigd door het Hof.

Het arrest is vooral belangrijk omdat het de eerste maal is dat het Hof gelegenheid heeft zich uit te spreken over de praktijk van een onderneming in machtspositie bestaande in het toepassen van onredelijk lage prijzen (predatory pricing, roofprijzen). In dat verband herinnert het Hof aan zijn rechtspraak (cf. het arrest van 13 februari 1979, zaak 85/76, Hoffmann-La Roche t. Commissie, *Jur.*, 1979, 461), waarin het heeft overwogen dat «misbruik» een objectief begrip is waaronder gedragingen van een onderneming met een machtspositie vallen, welke invloed kunnen uitoefenen op de structuur van een markt waar, juist door de aanwezigheid van bedoelde onderneming, de mededinging reeds is verflauwd, en die ertoe leiden dat de handhaving of de ontwikkeling van de nog bestaande marktconcurrentie met andere middelen dan bij een op basis van ondernemersprestaties berustende normale mededinging – met goederen of diensten – in zwang zijn, wordt tegengegaan. Daaruit volgt, dat art. 86 EEG-Verdrag een onderneming met een machtspositie verbiedt een concurrent uit te schakelen en dus haar positie te versterken met behulp van andere middelen dan die welke berusten op een mededinging op basis van verdienste. In die optiek kan evenwel niet elke prijsconcurrentie als rechtmatig worden beschouwd. Prijzen, aldus het Hof, die beneden de gemiddelde variabele kosten liggen en waarmee een onderneming met een machtspositie een concurrent tracht uit te schakelen, moeten worden geacht misbruik op te leveren. Een onderneming met een machtspositie heeft er namelijk slechts belang bij dergelijke prijzen te hanteren, indien zij haar concurrenten wil uitschakelen om ver-

volgens haar prijzen te kunnen verhogen door te profiteren van haar monopolistische positie, omdat elke verkoop voor haar verlies oplevert, te weten haar totale vaste kosten en ten minste een gedeelte van de variabele kosten van de geproduceerde eenheid. Bovendien, aldus nog het Hof, moeten prijzen die beneden de gemiddelde totale kosten — d.w.z. de vaste plus de variabele kosten —, doch boven de gemiddelde variabele kosten liggen, als onrechtmatig worden beschouwd, wanneer zij zijn vastgesteld in het kader van een plan dat ten doel heeft een concurrent uit te schakelen. Deze prijzen kunnen namelijk ondernemingen van de markt verdrijven, die misschien even efficiënt zijn als de onderneming met de machtspositie, doch die wegens hun geringere financiële armslag niet in staat zijn de hun aangedane concurrentie het hoofd te bieden. De door de Commissie opgelegde boete wordt door het Hof met een kwart verminderd (d.w.z. van 10 miljoen ECU op 7,5 miljoen ECU gebracht). In dit verband overweegt het Hof allereerst dat de door Akzo begane inbreuk bijzonder ernstig is, omdat de gewraakte gedraging tot doel had te verhinderen dat een concurrent zijn activiteiten zou uitbreiden tot een markt waarop Akzo een machtspositie innam. De boete wordt niettemin verlaagd op grond van de volgende overwegingen: het misbruik bestaande in het toepassen van onredelijk lage prijzen valt binnen een gebied van het recht waarde mededingingsregels nooit nader zijn uitgewerkt, er dient rekening te worden gehouden met de beperkte gevolgen van de inbreuk die de respectieve marktaandelen van de betrokken ondernemingen niet sterk heeft beïnvloed, de Commissie mocht van de niet-inachtneming van de beschikking voorlopige maatregelen niet een verzwarende omstandigheid maken die het hoge bedrag van de boete kon rechtvaardigen.

— In drie arresten van 10 juli 1991 (zaak T-69/89, *Radio Telefis Eireann (RTE) t. Commissie*; zaak T-70/89, *The British Broadcasting Corporation (BBC) en BBC Enterprises Limited t. Commissie*; zaak T-76/89, *Independent Television Publications Ltd (ITP) t. Commissie*) heeft het Gerecht de beroepen afgewezen strekkend tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 21 december 1988, waarin zij had vastgesteld dat het beleid en de gedragingen van respectievelijk ITP, BBC en RTE inzake hun eigen wekelijkse overzichten van programma's die in Ierland en Noord-Ierland kunnen worden ontvangen, een inbreuk vormen op art. 86 EEG-Verdrag, in zoverre daardoor de publikatie en verkoop van wekelijkse alomvattende TV-gidsen in Ierland en Noord-Ierland wordt verhinderd en waarin die ondernemingen de verplichting werd opgelegd aan genoemde inbreuk onverwijld een einde te maken door elkaar en aan derden op verzoek op niet discriminerende basis hun eigen wekelijkse programmaoverzichten mee te delen en de verveelvoudiging van deze overzichten door die partijen toe te staan.

De feiten die ten grondslag lagen aan de beschikking kunnen kort als volgt worden samengevat: elk van de drie verzoeksters is uitgever van een wekelijks televisietijdschrift, respectievelijk «TRE Guide», «Radio Times» (BBC) en «TV Times» (ITP), waarin hun wekelijkse programma's van televisie- en radiouitzendingen worden gepubliceerd, die in Ierland en Noord-Ierland kunnen worden opgevangen. Geen daarvan bevat gegevens over programma's die worden uitgezonden door andere zenders dan die van de uitgever. Toen de uitgeverij Magill TV Guide Ltd in 1986 een num-

mer van haar «Magill TV Guide» publiceerde waarin alle opgaven van de weekprogramma's van alle televisiezenders die in Ierland kunnen worden ontvangen, waren opgenomen, verbood de Ierse rechter, op verzoek van RTE, BBC en ITP — die zich op hun auteursrecht op hun weekoverzichten beriepen — in kort geding de publikatie van de wekelijkse programmaoverzichten van deze drie maatschappijen.

Magill diende klacht in bij de Commissie (art. 3 van Vo. 17/62 van de Raad), wat leidde tot de door verzoeksters bestreden beschikking. Het Gerecht onderschrijft de zienswijze van de Commissie dat de drie omroeporganisaties dank zij hun auteursrecht op hun weekoverzichten over het exclusieve recht beschikken deze overzichten te verveelvoudigen en op de markt te brengen wat het mogelijk heeft gemaakt zich het monopolie te verzekeren van de publikatie van hun weekoverzichten in tijdschriften gespecialiseerd in hun eigen programma's, waaruit volgt dat zij kennelijk een machtspositie hadden op de markt gevormd door hun wekelijkse overzichten en op die van de tijdschriften waarin zij worden gepubliceerd. Inderdaad bevonden derden, zoals Magill, die wensten een algemeen televisietijdschrift uit te geven zich in een positie van afhankelijkheid t.a.v. verzoeksters, die over de mogelijkheid beschikten zich te verzetten tegen het ontstaan van elke daadwerkelijke concurrentie op de markt van de informatie betr. hun weekprogramma's. M.b.t. het misbruik van die machtspositie verwijst het Gerecht uitvoerig naar de jurisprudentie van het Hof waarin dit het uitoefenen van intellectuele eigendomsrechten aan art. 36 EEG-Verdrag heeft getoetst. Het overweegt o.m. dat de uitoefening van het exclusieve recht tot reproductie van het beschermde werk weliswaar op zichzelf geen misbruik vormt, doch dat dit wel het geval is wanneer met het oog op de omstandigheden van ieder afzonderlijk geval blijkt dat de voorwaarden voor, en de wijze van uitoefening van, het exclusieve recht tot reproductie van het beschermde werk in wezen een doel hebben dat kennelijk in strijd is met de doelstellingen van art. 86. In dat geval beantwoordt de uitoefening van het auteursrecht niet meer aan de eigenlijke functie van dit recht in de zin van art. 36 EEG-Verdrag, nl. het waarborgen van de morele bescherming van het werk en de beloning van de schepping met inachtneming van de vooral in art. 86 nagestreefde doeleinden. In dat geval haalt de voorrang die toekomt aan zo fundamentele beginselen van het gemeenschapsrecht als het vrij goederenverkeer en de vrije mededinging, het op het niet met deze beginselen verenigbaar gebruik van een nationale regel op het gebied van de intellectuele eigendom. Een gedraging, zoals die waartegen de Commissie is opgetreden (het verhinderen van de produktie en commercialisatie van een nieuw produkt, waarvoor een potentiële vraag vanwege de consument bestaat, op de verwante markt van de televisietijdschriften, met als enig doel het eigen monopolie in stand te houden) gaat kennelijk verder, aldus het Gerecht, dan noodzakelijk is voor het verwezenlijken van de essentiële functie van het auteursrecht, zoals die in het gemeenschapsrecht wordt opgevat.

cc. Art. 90

— In een arrest van 19 maart 1991 (zaak C-202/88, *Frankrijk, ondersteund door Italië, België, BRD en Griekenland t. Commissie*) heeft het Hof art. 2 van richtlijn 88/301/EEG

van de Commissie betr. de mededinging op de markten van telecommunicatie-eindapparatuur, voor zover het de Lid-Staten die aan ondernemingen bijzondere rechten toekennen op het gebied van de invoer, afzet, aansluiting, opstarten en/of onderhoud van eindapparatuur, verplicht die rechten op te heffen en de Commissie in kennis te stellen van de daartoe getroffen maatregelen en ingediende ontwerp-regelingen, nietig verklaard, samen met art. 7 van de richtlijn evenals art. 9 voor zover het verwijst naar de op bijzondere rechten betrekking hebbende bepalingen van art. 2 en naar art. 7 van de richtlijn.

Een eerste middel van de Franse regering luidde dat de Commissie de bestreden richtlijn heeft vastgesteld op grond van art. 90, lid 3, EEG-Verdrag i.p.v. de procedure van art. 169 in te leiden (afwijking van procedure). Het Hof overweegt dat art. 90, lid 3, EEG-Verdrag de Commissie de bevoegdheid geeft in het algemeen door een richtlijn vast te stellen welke verplichtingen voortvloeien uit art. 90, lid 1. Zij maakt gebruik van deze bevoegdheid wanneer zij, zonder rekening te houden met de bijzondere situatie in de verschillende Lid-Staten, nader aangeeft welke verplichtingen krachtens het Verdrag op hen rusten. Deze bevoegdheid kan uiteraard niet worden gebruikt om vast te stellen dat een Lid-Staat niet heeft voldaan aan een bepaalde verplichting die krachtens het Verdrag op hem rust. Uit de inhoud van de hier bedoelde richtlijn blijkt dat de Commissie zich er in casu toe heeft beperkt in het algemeen vast te stellen welke verplichtingen krachtens het Verdrag op de Lid-Staten rusten. Zij kan bijgevolg niet worden uitgelegd in die zin dat daarin concrete gevallen worden vastgesteld waarin Lid-Staten niet hebben voldaan aan de uit het Verdrag voortvloeiende verplichtingen. Het aangevoerde middel wordt dan ook ongegrond verklaard.

Het tweede middel luidde dat de Commissie, door zonder meer de opheffing van de bijzondere of uitsluitende rechten op het gebied van de invoer, afzet, aansluiting etc. van eindapparatuur bij richtlijn voor te schrijven, de haar in art. 90, lid 3, toegekende bevoegdheden heeft overschreden. De Franse regering meende voorts dat een herstructurering van de telecommunicatiesector zoals met de richtlijn wordt nagestreefd, behoort tot de uitsluitende bevoegdheid van de Raad op basis van art. 100, A, EEG-Verdrag.

Dit middel wordt eveneens van de hand gewezen. De Commissie kan op grond van de haar in art. 90, lid 3, verleende toezichthoudende bevoegdheid nader aangeven welke verplichtingen uit het Verdrag voortvloeien. De omvang van deze bevoegdheid hangt af van de draagwijdte van de regeling waarvan de naleving moet worden gewaarborgd. Voorts gaat dit artikel er weliswaar van uit dat er bedrijven bestaan die beschikken over bepaalde bijzondere of uitsluitende rechten, doch daaruit volgt niet dat alle bijzondere of uitsluitende rechten noodzakelijkerwijs verenigbaar zijn met het Verdrag.

M.b.t. het argument dat de Commissie inbreuk heeft gemaakt op de in de artt. 87 en 100, A, EEG-Verdrag aan de Raad verleende bevoegdheden, stelt het Hof vast dat de in art. 90, lid 3, aan de Commissie verleende bevoegdheid een ander en meer gericht doel heeft dan de in genoemde artikelen van de Raad verleende bevoegdheden, en dat de mogelijkheid dat de Raad op grond van de algemene bevoegdheid waarover hij uit hoofde van andere verdragsartikelen beschikt een regeling treft die bepalingen bevat op het spe-

cifieke gebied van art. 90, zich er niet tegen verzet dat de Commissie gebruik maakt van de haar in laatstgenoemd artikel verleende bevoegdheid.

Wat de door de Franse regering ingeroepen onwettigheid van de artt. 2, 6, 7 en 9 van de richtlijn ingeroepen onwettigheid betreft, overweegt het Hof m.b.t. art. 2 dat de Commissie opheffing mocht voorschrijven van de *uitsluitende rechten* van invoer, afzet, aansluiting, opstarten en/of onderhoud van telecommunicatie-eindapparatuur wegens onverenigbaarheid daarvan met art. 30 EEG-Verdrag.

Wat de *bijzondere rechten* betreft wordt door het Hof vastgesteld dat noch in de bepalingen, noch in de considerans van de richtlijn wordt aangegeven welk type rechten in concreto wordt bedoeld en in hoeverre het bestaan van deze rechten in strijd is met de verschillende bepalingen van het EEG-Verdrag. Hieruit volgt, dat de Commissie de verplichting om de bijzondere rechten op het gebied van de invoer, afzet, etc. van telecommunicatie-eindapparatuur op te heffen niet heeft gerechtvaardigd. Art. 2 wordt dan ook nietig verklaard, voor zover het betrekking heeft op de opheffing van deze rechten.

M.b.t. art. 6 merkt het Hof op dat een stelsel waarin de mededinging niet wordt vervalst, zoals in het Verdrag voorzien, slechts kan worden gegarandeerd wanneer de gelijkheid van kansen tussen de verschillende deelnemers aan het economisch verkeer wordt gewaarborgd. Zou men het aan een onderneming die telecommunicatie-eindapparatuur verkoopt overlaten om formeel vast te stellen aan welke specificaties die eindapparatuur moet voldoen, toe te zien op de toepassing daarvan en die eindapparatuur goed te keuren, dan zou dat erop neerkomen dat haar de bevoegdheid wordt verleend om naar eigen goedvinden vast te stellen welke eindapparatuur mag worden aangesloten aan het overheidsnet, en haar dus een duidelijk voordeel boven haar concurrenten wordt verschaft.

Onder deze omstandigheden mocht de Commissie voorschrijven dat de formele vaststelling van de technische specificaties, het toezicht op de toepassing daarvan en de goedkeuring in handen worden gesteld van een lichaam dat onafhankelijk is van publieke of particuliere ondernemingen die op concurrentiebasis goederen en/of diensten op het gebied van de telecommunicatie aanbieden.

M.b.t. de wettigheid van art. 7 herinnert het Hof er ten slotte aan dat art. 90 EEG-Verdrag de Commissie slechts bevoegdheden verleent m.b.t. overheidsmaatregelen en dat tegen concurrentiebeperkende gedragingen die de ondernemingen op eigen initiatief hebben ingevoerd, slechts kan worden opgetreden bij individuele beschikkingen op grond van de artt. 85 en 86 EEG-Verdrag. Noch uit de bepalingen noch uit de considerans van de richtlijn blijkt dat de houders van bijzondere of uitsluitende rechten door overheidsregelingen zijn gedwongen of aangespoord om langlopende overeenkomsten te sluiten. Art. 90 kan dus niet worden beschouwd als een passende grondslag om op te treden tegen concurrentiebeperkingen die worden gevormd door langlopende contracten als bedoeld in de richtlijn. Hieruit volgt, dat art. 7 nietig moet worden verklaard.

Cf. ook het arrest van 6 juli 1982 (gev. zaken 188 tot 190/80, Frankrijk, Italië en Verenigd Koninkrijk t. Commissie, *Jur.*, 1982, 2545).

— In een arrest van 23 april 1991 (zaak C-41/90, K. Höfner e.a. t. Macrotron GmbH) heeft het Hof, in antwoord op

prejudiciële vragen van het Oberlandesgericht München, voor recht verklaard dat

1. een openbaar arbeidsbureau dat zich bezighoudt met bemiddelingsactiviteiten, onder het verbod van art. 86 EEG-Verdrag valt, zolang de toepassing van deze bepaling de uitvoering van zijn speciale taak niet onmogelijk maakt. De Lid-Staat die dat bureau een uitsluitend recht tot bemiddeling heeft verleend, maakt inbreuk op art. 90, lid 1, van het Verdrag, wanneer hij een situatie in het leven roept waarin handelen in strijd met art. 86 voor het openbare arbeidsbureau onontkoombaar is. Dit is met name het geval wanneer:

- het uitsluitend recht het bemiddelen van hoger en leidinggevend personeel omvat,
- het openbare arbeidsbureau kennelijk niet in staat is aan de vraag naar dat soort bemiddeling te voldoen,
- de daadwerkelijke bemiddelingsactiviteit van particuliere bemiddelingsbureaus onmogelijk wordt gemaakt door de handhaving van een wettelijke bepaling die die activiteit verbiedt op straffe van nietigheid van de betrokken overeenkomsten,

- de betrokken bemiddelingsactiviteiten zich kunnen uitstrekken tot de onderdanen of het grondgebied van andere Lid-Staten;

2. een particulier bemiddelingsbureau in een Lid-Staat zich m.b.t. het bemiddelen tussen onderdanen en ondernemingen van die Lid-Staat niet kan beroepen op de artt. 7 en 59 van het Verdrag.

— In een arrest van 18 juni 1991 (zaak C-260/89, *Elliniki Radiofonia Tileorasi-Anonimi Etairia* (ERT-AE) e.a. t. *Dimitiki Etairia Pliroforissis* (DEP) e.a.) heeft het Hof voor recht verklaard dat

1. het gemeenschapsrecht zich niet er tegen verzet dat om niet-economische redenen van openbaar belang een monopolie op televisie-uitzendingen wordt toegekend. De inrichting en uitoefening van een dergelijk monopolie mag echter niet in strijd komen met de verdragsbepalingen inzake het vrije goederen- en dienstenverkeer en met de mededingingsregels;

2. de bepalingen van het EEG-Verdrag inzake het vrije verkeer van goederen zich niet verzetten tegen de verlening van exclusieve rechten op het gebied van het uitzenden van televisieberichten aan één onderneming en, in verband daarmee, de toekenning van het alleenrecht op de invoer, verhuur of distributie van materieel en produkten nodig voor het uitzenden, mits dit niet leidt tot discriminatie tussen nationale en ingevoerde produkten ten nadele van de laatste;

3. art. 59 EEG-Verdrag zich verzet tegen een nationale regeling die de exclusieve rechten op het uitzenden van eigen programma's en op het doorgeven van programma's uit andere Lid-Staten monopoliseert, wanneer dit monopolie discriminerende gevolgen heeft ten nadele van programma's uit andere Lid-Staten, tenzij deze regeling haar rechtvaardiging vindt in een van de gronden van art. 56, waarnaar art. 66 van het Verdrag verwijst;

4. art. 90, lid 1, EEG-Verdrag zich verzet tegen de verlening van een exclusief recht op uitzending en van een exclusief recht op doorgifte van televisieprogramma's aan één onderneming, wanneer deze rechten een situatie kunnen doen ontstaan die deze onderneming in de gelegenheid stelt tot overtreding van art. 86 door een discriminerend programmabeleid, dat haar eigen programma's begunstigt, ten-

zij de toepassing van art. 86 afstuit op de bijzondere taak die haar is opgedragen;

5. art. 2 geen criteria verschaft voor de toetsing van de verenigbaarheid van een nationaal televisie-monopolie met het gemeenschapsrecht;

6. de grenzen van de bevoegdheid van de Lid-Staten om het bepaalde in de artt. 66 en 56 EEG-Verdrag toe te passen om redenen van openbare orde, openbare veiligheid en volksgezondheid, moeten worden beoordeeld aan de hand van het algemene beginsel van de vrijheid van meningsuiting, neergelegd in art. 10 van de Europese Conventie ter bescherming van de Rechten van de Mens.

— Cf. ook het in deze rubriek sub *art. 86* behandelde arrest van 10 juli 1991 (zaak T-69/89, *Radio Telefis Eireann* (RTE) t. Commissie). Verzoekster in deze zaak betoogde dat zij een onderneming is, belast met het beheer van diensten van algemeen economisch belang in de zin van art. 90, lid 2, EEG-Verdrag en dat op grond van deze bepaling art. 86 geen toepassing kan vinden omdat een dergelijke beschikking een ernstige belemmering zou vormen voor het verrichten van haar taak, met name t.a.v. de Ierse taal en cultuur. Het Gerecht overweegt o.m. dat moeilijk valt in te zien hoe de publikatie van alomvattende televisiebladen door derden en verzoeksters desbetreffende aanpassing aan de vereisten van de markt, inbreuk kunnen maken op de door verzoekster aangevoerde doeleinden van openbare dienst, bestemd voor minderheden of in het Iers. Integendeel, het feit dat verzoekster zich de publikatie van informatie over de weekprogramma's voorbehoudt, is alleen ingegeven door commerciële overwegingen en draagt dus geenszins bij tot het vervullen van de culturele, sociale en educatieve opdracht van RTE.

dd. Procedureregels

— In drie arresten van 13 december 1990 (zaak T-113/89, *Nefarma en Bond v. Groothandelaren in het Farmaceutisch Bedrijf* t. Commissie; zaak T-114/89, *Vereniging van Nederlandse Ziekenfondsen* e.a. t. Commissie; zaak T-116/89, *Vereniging Prodifarma* e.a. t. Commissie) heeft het Gerecht een beroep tot nietigverklaring niet ontvankelijk verklaard dat in hoofdzaak was gericht tegen een beschikking die volgens verzoeksters was vervat in een brief door een lid van de Commissie gericht tot leden van de Nederlandse regering, voor zover de Commissie daarin oordeelde dat het zogenaamde «Omni-Partijen Akkoord», dat een verlaging van het prijsniveau voorziet waartegen geneesmiddelen aan apothekhoudenden worden geleverd, gekoppeld aan een wijziging van de Nederlandse regeling inzake de wederverkoopmarge voor de apothekhoudenden onder het verbod van art. 85, lid 1 EEG-Verdrag viel (aantasting, buiten het spel van de mededinging om, van de concurrentiepositie van parallel geïmporteerde en/of generieke geneesmiddelen) en twee voorwaarden stelde alvorens zij een gunstig besluit zou kunnen nemen over de verenigbaarheid van het akkoord met de communautaire mededingingsregels. Het Gerecht heeft het standpunt van de Commissie bevestigd² dat een brief van het lid van de Commissie dat de zorg heeft voor het mededingingsbeleid, die zuiver feitelijk van aard was en

² Het vervolg van de samenvatting is ontleend aan het XXe Verslag over het mededingingsbeleid van de Commissie.

gericht was aan de Nederlandse regering, geen rechtsgevolgen in het leven roept en derhalve geen handeling vormt die krachtens art. 173 van het Verdrag in rechte kan worden aangevochten. In het arrest wordt daar trouwens aan toegevoegd dat de bestreden handeling niet beruiste op een rechtsgrondslag die de Commissie de bevoegdheid verleende een voor een Lid-Staat bindende beschikking te geven. In feite was die tot een Lid-Staat gerichte brief dus louter een advies zonder rechtsgevolgen. In het arrest wordt zoals de Commissie in haar opmerkingen had aangevoerd, verduidelijkt dat noch art. 85 van het EEG-Verdrag noch de bepalingen van Vo. 17 de Commissie de bevoegdheid hebben verleend om beschikkingen te geven die bindend zijn voor de Lid-Staten. Het is juist dat art. 3, lid 1, van die laatste verordening bepaalt dat de Commissie ondernemingen en ondernemersverenigingen bij beschikking kan verplichten aan de hun verweten inbreuk een einde te maken, doch die bepaling verleent haar niet de bevoegdheid om een Lid-Staat te verplichten bepaalde maatregelen vast te stellen in zijn nationale rechtsorde.

— In een arrest van 29 mei 1991 (zaak T-12/90, Bayer AG t. Commissie) heeft het Gerecht het beroep tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 13 december 1989 waarbij zij het bestaan heeft vastgesteld van akkoorden tussen Bayer en haar cliënten volgens welke laatstgenoemden verplicht waren «Bayon-ox Premix 10%» uitsluitend te kopen om te voorzien in de eigen behoefte en Bayer een boete van 500.000 ECU heeft opgelegd, niet-ontvankelijk verklaard wegens overschrijding van de beroepstermijn.

— Cf. ook de arresten van het Gerecht van 10 juli 1991 (zaken T-69/89, T-70/89 en T-76/89, behandeld in deze rubriek *sub art. 86*). In deze arresten wordt het middel van verzoeksters, ontleend aan schending van art. 3, lid 1, van Vo. 17/62 van de Raad van de hand gewezen. Het Gerecht herinnert aan de vaste rechtspraak van het Hof volgens welke de in art. 3 van genoemde verordening verleende bevoegdheid van de Commissie de betrokken ondernemingen op te dragen een einde te maken aan de vastgestelde inbreuk het recht meebrengt om die ondernemingen op te dragen bepaalde handelingen te verrichten of niet te verrichten, om een eind te maken aan een inbreuk. Het Gerecht overweegt dat de aan verzoeksters opgelegde verplichting om elkaar en aan derden, op verzoek en op niet-discriminerende wijze, hun weekoverzichten ter beschikking te stellen, gezien de bijzondere omstandigheden van de zaak, het enige middel is om een einde aan de inbreuk te maken.

— In een arrest van 12 juli 1991 (zaak T-23/90, Automobiles Peugeot SA et Peugeot SA t. Commissie) heeft het Gerecht het beroep verworpen strekkend tot nietigverklaring van een beschikking van de Commissie waarbij deze bij wijze van voorlopige maatregel verzoeksters, op straffe van een dwangsom, gelastte om aan alle concessiehouders en agenten een brief te sturen waarin de uitvoering wordt opgeschort van het rondschrijven van 9 mei 1989 waarin Peugeot haar concessiehouders en agenten vraagt hun leveringen aan de firma Eco System te staken en geen bestellingen voor nieuwe auto's van het merk Peugeot aan te nemen van die firma, ongeacht of dit voor haar eigen rekening is of voor rekening van haar opdrachtgevers (Eco-System kocht als tussenpersoon in België en in het Groothertogdom Luxemburg auto's van het merk Peugeot voor rekening van Franse eindgebruikers). In die beschikking stelde de Commissie

ook het contingent van de transacties vast die Eco System voor rekening van haar afnemers op grond van een voorafgaand schriftelijk mandaat kon aangaan met het verkoopnet van Peugeot en waartegen verzoeksters zich niet konden verzetten. Tot staving van hun beroep voerden verzoeksters twee middelen aan, die beide door het Gerecht van de hand worden gewezen. Met het eerste middel betoogden verzoeksters dat *prima facie* niet het bestaan van een overtreding was aangetoond en de Commissie dan ook niet gemachtigd was voorlopige maatregelen te nemen. Met het tweede middel betoogden verzoeksters dat de Commissie het dringende karakter en het bestaan van ernstige en onherstelbare schade voor Eco System niet had aangetoond. M.b.t. het eerste middel beriepen verzoeksters zich op art. 3, sub 11, van Vo. 123/85 van de Commissie van 12 december 1984 betr. de toepassing van art. 85, lid 3, EEG-Verdrag op groepen afzet- en klantenovereenkomsten inzake motorvoertuigen en op de interpretatie die de Commissie daarvan zou hebben gegeven in haar bekendmaking 84/C 17/03 van 12 december 1984. Het Gerecht overweegt o.m. dat de mogelijkheid om bestellingen van voertuigen van een tussenpersoon te weigeren en hem dergelijke voertuigen niet te leveren, wanneer die bestelling geschiedt op naam en voor rekening van zijn opdrachtgevers, niet is voorzien in art. 3, sub 11, van Vo. 123/85, terwijl niet is aangetoond dat Eco System bij concessiehouders van het verkoopnet van Peugeot bestellingen zou hebben geplaatst buiten de haar door de eindgebruikers gegeven opdrachten.

b. Steunmaatregelen

— In een arrest van 20 september 1990 (zaak C-5/89, Commissie t. Bondsrepubliek Duitsland) heeft het Hof, op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 93, lid 2, tweede alinea, EEG-Verdrag vastgesteld dat, door niet te voldoen aan beschikking 88/174 van de Commissie van 17 november 1987 betr. steun die de deelstaat Baden-Württemberg van de BRD heeft verleend aan BUG-Alutechnik GmbH, een onderneming die aluminiumprodukten en half-fabrikaten vervaardigt, de BRD de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. In haar beschikking had de Commissie vastgesteld dat de steun in strijd met art. 93, lid 3, EEG-Verdrag was verleend en bovendien onverenigbaar was met de gemeenschappelijke markt. Tevens diende de steun te worden teruggevorderd en moest de Duitse regering de Commissie binnen twee maanden op de hoogte brengen van de maatregelen genomen om zich aan de beschikking te conformeren. De beschikking was door de Duitse regering niet aangevochten. Als verweer voerde de Duitse regering voor het Hof aan dat uitvoering van de beschikking absoluut onmogelijk was vanwege het vertrouwensbeginsel, zoals neergelegd in art. 48 van het «Verwaltungsverfahrgesetz» van het land Baden-Württemberg.

Het Hof herinnert aan zijn rechtspraak en, met name aan zijn arrest van 21 maart 1990 (zaak C-142/87, België t. Commissie, nog niet gepubliceerd; overzicht *R.W.*, 1990-91, 741) waarin het heeft geoordeeld dat de terugvordering van onwettig verleende steun in beginsel moet geschieden overeenkomstig de toepasselijke nationale bepalingen, met dien verstande dat die bepalingen worden toegepast op een wijze die de door het gemeenschapsrecht vereiste terugvordering niet

praktisch onmogelijk maakt. Tevens heeft het Hof het beginsel van het gewettigd vertrouwen als deel uitmakend van de communautaire rechtsorde erkend met name op het gebied van de terugvordering van ten onrechte verleende communautaire steun (arrest van 21 september 1983, gev. zaken 205 tot 215/82, *Jur.*, 1982, 2633). De mogelijkheid voor de begunstigde van een onrechtmatig verleende steun zich te beroepen op uitzonderlijke omstandigheden die op legitieme wijze zijn vertrouwen in het regelmatig karakter van de steun konden wettigen, kan zeker niet worden uitgesloten. Een Lid-Staat die steun heeft verleend met schending van de procedureregels van art. 93, kan echter niet een beroep doen op het gewettigd vertrouwen van de begunstigten om zich te onttrekken aan de verplichting de nodige maatregelen te treffen voor de uitvoering van een beschikking van de Commissie die hem opdraagt de steun terug te vorderen. Een dergelijke mogelijkheid aanvaarden zou er immers op neerkomen de artt. 92 en 93 van het Verdrag elk nuttig effect te ontnemen.

— In een arrest van 6 november 1990 (zaak C-86/89, Italië t. Commissie) heeft het Hof het beroep van de Italiaanse Republiek verworpen, strekkende tot nietigverklaring van beschikking 89/228 van de Commissie, waarin deze vaststelt, dat de extra steun voor het gebruik van geconcentreerde druivemost bij de wijnbereiding, als voorzien in de Italiaanse wet nr. 460 van 4 november 1987, in strijd is met art. 93, lid 3, EEG-Verdrag, dat zij onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt en derhalve moet worden afgeschaft. De door de Italiaanse regering aangevoerde middelen waren enerzijds onjuiste toepassing door de Commissie van art. 92 en anderzijds het niet bewezen zijn van een schending door Italië van de bepalingen van art. 93, lid 3. De argumenten van de Italiaanse regering tot staving van het eerste middel, nl. dat er geen sprake was van een steunmaatregel in de zin van art. 92, lid 1, en, voor zover er al van een steunmaatregel sprake kon zijn, hij onder toepassing viel van art. 92, lid 3, sub c, en als sectoriële en regionale steun diende te worden beschouwd, worden door het Hof van de hand gewezen. Het Hof verwijst vervolgens naar zijn vaste rechtspraak volgens welke, zodra de Gemeenschap een gemeenschappelijke marktorganisatie tot stand heeft gebracht in een bepaalde sector, het aan de Gemeenschap toekomt oplossingen te zoeken voor problemen zoals die van de wijnoverschotten, in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. De Lid-Staten zijn dan ook verplicht zich te onthouden van iedere eenzijdige maatregel, zelfs wanneer deze van dien aard is dat hij dienstig kan zijn tot ondersteuning van het gemeenschappelijk beleid van de Gemeenschap (cf. het arrest van 14 juli 1988, zaak 90/86, strafzaak t. G. Zoni, *Jur.*, 1988, 4285; overzicht *R.W.*, 1988-89, 556).

— Zie ook, in de rubriek *Rechtsbescherming — beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen*, het arrest van 19 februari 1991 (zaak C-375/89, Commissie t. België), waarin het Hof, op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vaststelt dat het Koninkrijk België de krachtens art. 171 EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen, door niet de maatregelen te nemen, welke nodig zijn ter uitvoering van het arrest van het Hof van 9 april 1987 (zaak 5/86, Commissie t. België, *Jur.*, 1987, 1773; overzicht *R.W.*, 1987-88, 1045). In laatstgenoemd arrest heeft het Hof vastgesteld dat België had nagelaten uitvoering te geven aan beschikking 84/508 van 27

juni 1984 betr. een met art. 92 onverenigbare overheidsdeelneming in het kapitaal van een onderneming opgericht voor de bouw van een productiebedrijf voor polypropyleenvezelen en garen, een maatregel die België diende op te heffen.

— In een arrest van 21 maart 1991 (zaak C-303/88, Italië, ondersteund door Spanje, t. Commissie) heeft het Hof het beroep van de Italiaanse Republiek verworpen, strekkende tot nietigverklaring van beschikking 89/43 van de Commissie waarin deze vaststelde dat de door de Italiaanse regering aan ENI-Lanerossi verstrekte steun in de vorm van kapitaalinjecties in haar vier herenconfectie dochtermaatschappijen in strijd was met de bepalingen van art. 93, lid 3, EEG-Verdrag en onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt in de zin van art. 92 van het Verdrag. De Italiaanse regering voerde tot staving van haar beroep diverse middelen aan, namelijk het niet-bestaan van een steunmaatregel in de zin van art. 92, schending van het beginsel van gelijkheid tussen openbare en particuliere ondernemingen (art. 90 EEG-Verdrag), de afwezigheid van beïnvloeding van de tussenstaatse handel en mededinging door de betwiste steun, schending van art. 92, lid 3, sub a en sub c, schending van het beginsel van gewettigd vertrouwen, onwettigheid van de gevolgen verbonden aan het beweerd ontbreken van aanmelding en onvoldoende motivering van de opgelegde terugvordering van de steun.

M.b.t. het betoog van de Italiaanse regering dat een overheidsholding de verliezen die zijn geleden door een van de bedrijven die deel uitmaken van de holding, onder dezelfde voorwaarden moet kunnen compenseren als een particuliere holding, merkt het Hof op dat, wanneer een particuliere holding redelijkerwijs in staat is het nodige kapitaal bijeen te brengen om het voortbestaan van een bedrijf dat deel uitmaakt van die holding en dat tijdelijk in moeilijkheden verkeert, te waarborgen (dit kan niet slechts gemotiveerd zijn door de waarschijnlijkheid dat daaruit indirect materieel profijt kan worden getrokken, doch ook om andere redenen, zoals het imago van het merk van de groep of de herstructurering van haar activiteiten), de kapitaalinjectie van een publieke geldschieter waarbij wordt afgezien van rendement, zelfs op lange termijn, moet worden aangemerkt als staatssteun in de zin van art. 92 EEG-Verdrag; de vraag of zij verenigbaar is met de gemeenschappelijke markt moet uitsluitend worden beoordeeld aan de hand van de in deze bepaling neergelegde criteria.

De vier dochtermaatschappijen hebben van 1974 tot 1987 voortdurend verliezen geleden en de hun toegekende verliescompensatie over de jaren 1983 tot 1987 kwam ongeveer overeen met hun omzet over die periode. Bovendien was de directie van ENI-Lanerossi begonnen met een herstructurering, die in januari leidde tot overheveling van alle vier de bedrijven naar de particuliere sector. Onder deze omstandigheden en gezien de duur van het tijdvak waarover ENI-Lanerossi de vier bedrijven financieel is blijven steunen, kon de Commissie zich terecht op het standpunt stellen dat de verliescompensatie had plaatsgevonden onder omstandigheden die voor een particuliere investeerder onder normale marktvoorwaarden niet aanvaardbaar zouden zijn geweest, en dat geen enkele particuliere investeerder — zelfs een industrieholding — zich zou hebben laten leiden door de door de Italiaanse en Spaanse regeringen genoemde overwegingen van sociale en regionale aard. De Commissie kon dus vaststellen, dat geen enkele particuliere investeerder over

een zo lange periode dusdanige verliezen zou hebben gedeckt. Bijgevolg moet worden aangenomen dat de maatregelen van ENI steunmaatregelen van staten in de zin van art. 92, lid 1, EEG-Verdrag vormen.

– In een arrest, eveneens van 21 maart 1991 (zaak C-305/89, Italië t. Commissie), heeft het Hof het beroep van de Italiaanse republiek verworpen, strekkende tot nietigverklaring van beschikking 89/661 van de Commissie, waarbij deze heeft vastgesteld dat de steun van de Italiaanse regering in de vorm van via de overheidsholdings IRI en Finmeccanica geleide kapitaalbijdragen aan Alfa Romeo strijdig is met art. 93, lid 3, EEG-Verdrag en onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt in de zin van art. 92, lid 1, daar hij niet voldoet aan de uitzonderingsvoorwaarden van art. 92, lid 3, en waarbij de Italiaanse regering werd opgedragen die steun op te heffen en van Finmeccanica er de terugbetaling van te eisen. De Italiaanse regering voerde tot staving van haar beroep diverse middelen aan, waaronder met name het niet-bestaan van een steunmaatregel in de zin van art. 92 EEG-Verdrag.

In dit opzicht verweert zij de Commissie dat zij niet had aangegeven waarom de bestreden kapitaalbijbreng niet aanvaardbaar zou zijn voor een particuliere investeerder vanwege de bijzondere kenmerken van de betrokken sector en de aard van de investeringen.

Het Hof merkt op dat een particuliere investeerder zich weliswaar niet noodzakelijkerwijs zal gedragen als een gewone investeerder die zijn kapitaal investeert met het oog op een rendement op min of meer korte termijn, doch dat hij zich ten minste zal gedragen als een particuliere holding of een particuliere groep ondernemingen met een totale of sectoriële structuurpolitiek en zich zal laten leiden door het uitzicht op rendement op langere termijn.

De Italiaanse Republiek kan er zich echter niet op beroepen dat de onderhavige kapitaalbijbreng verband hield met een herstructureringsplan voor de onderneming, aangezien het investeringsplan voor tien jaar dat in 1980 is vastgesteld, ondanks een herziening in 1983/1984, onvoldoende is gebleken om verbetering te brengen in de financiële situatie van

Alfa Romeo op het tijdstip van de omstreden kapitaalbijbreng. Bij gebrek aan een echt herstructureringsplan, dat met name voorzag in een verlaging van de overtollige productiecapaciteit, een verbetering van de overige productiecapaciteit en een aanzienlijke verlaging van de produktiekosten, kon de Commissie zich terecht op het standpunt stellen, dat de omstreden kapitaalbijbreng bestemd was om de schulden te betalen van de betrokken onderneming ten einde haar voortbestaan te verzekeren.

Onder deze omstandigheden heeft de Commissie terecht aangenomen dat een particuliere investeerder, ook wanneer hij een beleid op lange termijn zou voeren en geen onmiddellijk rendement zou nastreven, onder normale marktomstandigheden niet zou hebben ingestemd met de door Finmeccanica verleende kapitaalbijbreng, en dat deze als staatssteun moet worden beschouwd.

De Italiaanse regering betoogde ook dat door de betwiste kapitaalbijbreng de intracommunautaire mededinging niet werd aangetast. Het aandeel van Alfa Romeo op de Europese markt was gering en de bestreden steun had niet geleid tot een vermindering van het marktaandeel van concurrerende ondernemingen.

In dit verband moet worden vastgesteld, aldus het Hof, dat, wanneer een onderneming deel uitmaakt van een sector die wordt gekenmerkt door een overtollige productiecapaciteit en daadwerkelijke mededinging tussen de producenten van verschillende Lid-Staten, iedere overheidssteun het handelsverkeer tussen de Lid-Staten kan beïnvloeden en de concurrentie kan aantasten, aangezien het voortbestaan van die onderneming op de markt haar concurrenten belet om hun marktaandeel te vergroten en de mogelijkheid vermindert dat zij hun uitvoer vergroten. Opmerking verdient dat Alfa Romeo in 1986 alleen op de Italiaanse markt een aandeel van 14,6% had.

– Zie ook het arrest van 11 juli 1991 (zaak C-351/88, Laboratori Bruneau Srl t. Unità Sanitaria Locale RM/24 te Monterotondo) in de rubriek *Vrij verkeer van goederen*.

(Vervolg in volgend nummer)

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 9 SEPTEMBER 1991

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. Draps en Gérard

Arbeidsovereenkomst – Beëindiging – Opzeggingsvergoeding – Nietigheid – Architect – Orde – Tabellen – Geen inschrijving – Gevolg

De bepaling van de Wet Orde van Architecten volgens welke niemand het beroep van architect in welke hoedanigheid ook

mag uitoefenen zonder ingeschreven te zijn op een van de tabellen van de Orde of op een lijst van stagiairs, raakt de openbare orde. De arbeidsovereenkomst die met schending van die bepaling is gesloten, is volstrekt nietig; zij kan derhalve geen recht op een opzeggingsvergoeding doen ontstaan.

G. t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 oktober 1990 door het Arbeidshof te Luik, afdeling Neufchâteau, uitgesproken;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 6, 1108, 1126, 1131, 1133 van het Burgerlijk Wetboek, 5 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten

en, bijgevolg, 40 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978,

doordat het arrest eerst vaststelt dat het voorwerp van de arbeidsovereenkomst tussen de partijen «de uitvoering is van de 'bouwkundige opdracht die door de feitelijke vereniging C.P.E.I. in onderaanneming aan de werkgever, die daarvan deel uitmaakt, is toevertrouwd, en die betrekking heeft op het toezicht op de afwerking van de ruwbouw en het opstellen van de definitieve ontwerpen inzake afwerking en speciale technieken tot de fase van het indienen van de stukken voor de aanbesteding»; dat het bijgevolg duidelijk is dat (verweerder) is aangenomen om als architect op te treden, hoewel dat in de overeenkomst niet uitdrukkelijk wordt vermeld; dat is aangetoond dat hij plannen heeft getekend», voorts vaststelt dat verweerder niet is ingeschreven bij een Orde en terecht vaststelt dat het beroep van architect beschermd is, vervolgens toch de exceptie van nietigheid van die overeenkomst afwijst en eiser bijgevolg veroordeelt om aan verweerder een vergoeding ten belope van 1.959.701 frank te betalen wegens beëindiging van een duidelijk omschreven arbeidsovereenkomst, de volgende gronden: «Zulks impliceert evenwel niet dat de arbeidsovereenkomst voor handelingen van een architect, die gesloten is met een architect die niet bij een Orde is ingeschreven, nietig is en tussen de partijen geen gevolg kan hebben, wat erop neerkomt dat de werkgever de werknemer voor het geleverde werk niet zou hoeven te betalen. Er is immers geen ongeoorloofde oorzaak noch een ongeoorloofd voorwerp. De oorzaak van de overeenkomst is het loon van de werkgever voor het werk van de werknemer. Die oorzaak is niet ongeoorloofd. Het voorwerp is vanzelfsprekend niet ongeoorloofd. De schending van een wettelijke verplichting inzake de bescherming van het beroep leidt niet tot nietigheid van de arbeidsovereenkomst»,

...

Overwegende dat het arrest zegt dat verweerder «is aangenomen om als architect op te treden, hoewel dat in de overeenkomst niet uitdrukkelijk wordt vermeld. Er is aangetoond dat hij plannen heeft getekend»; dat het vaststelt dat de betrokkene, zo hij architect is, niet op een tabel van de Orde is ingeschreven;

Overwegende dat artikel 5 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten bepaalt dat niemand in België het beroep van architect in welke hoedanigheid ook mag uitoefenen als hij niet op een van de tabellen van de Orde of op een lijst van stagiairs is ingeschreven of als hij daartoe niet gemachtigd is overeenkomstig artikel 8, derde lid;

Overwegende dat die wetsbepaling, die de uitoefening van het beroep van architect regelt, van openbare orde is; dat de overeenkomst, die met schending van die bepaling is gesloten, volstrekt nietig is;

Dat het arbeidshof bijgevolg niet zonder schending van de in het middel aangevoerde bepalingen heeft kunnen beslissen dat verweerder recht had op een opzeggingsvergoeding;

...

NOOT – Vergelijk met art. 14 Arbeidsovereenkomstenwet.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 4 DECEMBER 1991

Voorzitter: de h. Stranard

Raadsheer-rapporteur: mevr. Jeanmart

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal

Advocaat: mr. Dassonville

Strafvordering – Recht van verdediging – Kwalificatie

Het feit dat de beklaagde is aangezocht om verweer te voeren over een anders gekwalificeerde telastlegging en dat hij daarna is veroordeeld wegens de oorspronkelijke telastlegging, levert niet noodzakelijk een schending van het recht van verdediging op.

V. t/ Di D.

Over het tweede middel:

Overwegende dat het arrest eiser veroordeelt wegens het opzettelijk toebrengen van verschoonbare slagen of verwondingen aan verweerster;

Overwegende dat, blijkens het proces-verbaal van de terechtzitting van 3 april 1991, het hof van beroep eiser heeft aangezocht «om verweer te voeren over de als onopzettelijk toebrengen van slagen en verwondingen opnieuw omschreven telastlegging»;

Overwegende dat het feit dat beklaagde is aangezocht om verweer te voeren over een anders gekwalificeerde telastlegging en dat hij daarna is veroordeeld wegens de oorspronkelijke telastlegging niet noodzakelijk een schending van het recht van verdediging oplevert;

Overwegende dat uit het arrest en uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat eiser de gelegenheid heeft gehad om zijn verweermiddelen voor te dragen betreffende de telastlegging van opzettelijk toebrengen van slagen of verwondingen, welke telastlegging ten slotte in aanmerking is genomen met de wettelijke verschoningsgrond van uitlokking;

Overwegende dat het hof van beroep aldus, door eiser op basis van de feitelijke gegevens die het opgeeft, te veroordelen wegens het opzettelijk toebrengen van verschoonbare slagen of verwondingen, de redenen heeft aangegeven waarom het hem niet veroordeelde wegens onopzettelijk toebrengen van slagen of verwondingen;

Overwegende dat voor het overige het middel niet preciseert waarom artikel 190 van het Wetboek van Strafvordering zou zijn geschonden;

Dat het middel derhalve niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – Zie ook Cass., 11 mei 1976, *Pas.*, 1976, I, 972; Cass., 30 september 1980, *Pas.*, 1981, I, 106; Cass., 9 februari 1982, *Pas.*, 1982, I, 728.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 4 DECEMBER 1991

Voorzitter: de h. Stranard

Raadsheer-rapporteur: de h. Ghislain

Openbaar ministerie: de h. Velu, eerste advocaat-generaal

Advocaat: mr. Draps

Diefstal — Bedrieglijk opzet

Het door de artt. 461, eerste lid, en 467 Sw. vereiste bedrieglijk opzet bestaat zodra degene die een zaak wegneemt tegen de wil van de eigenaar, het voornemen heeft ze niet terug te geven en er animo domini over beschikt, ook al neemt hij de zaak niet weg uit wraak of met het oogmerk om te schaden en evenmin met de bedoeling zichzelf of anderen een onrechtmatig voordeel te verschaffen.

N.V. C. t/ M.

Gelet op het bestreden arrest, op 28 juni 1991 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

...

Over het middel:

Overwegende dat het door de artikelen 461, eerste lid, en 467 van het Strafwetboek vereiste bedrieglijk opzet bestaat, zodra degene die een zaak wegneemt tegen de wil van de eigenaar, het voornemen heeft ze niet terug te geven en er «animo domini» over beschikt, ook al neemt hij de zaak niet weg uit wraak of met het oogmerk om te schaden en evenmin met de bedoeling zichzelf of anderen een onrechtmatig voordeel te verschaffen;

Overwegende dat het arrest, met verwijzing naar de motivering van de eerste rechter, vaststelt dat verweester «toegeeft dat zij in de nacht van 21 op 22 november 1986 om middernacht naar de zetel van de (vennootschap, eiseres) is gegaan, door middel van een sleutel die in haar bezit was het gebouw is binnengedrongen, daarna drie deuren heeft opengebroken met behulp van een koevoet, die zij met dat doel had gekocht, alle dossiers die zij aantrof in de eerste twee kantoren van de vennootschap heeft meegenomen alvorens naar het kantoor van haar man te gaan, waar zij laden forceerde die leeg waren; dat zij ook toegeeft alle weggenomen stukken in twee koffers te hebben gestoken en te hebben meegenomen om ze achteraf te kunnen sorteren; dat zij verklaart enkel de stukken die haar interesseerden bij zich te hebben gehouden en al de rest te hebben teruggegeven met uitzondering van het paspoort van Sophie Van T., dat pas op 9 juni 1987 door toedoen van haar advocaat werd teruggegeven»;

Overwegende dat het arrest vermeldt «dat beklagde niet gehandeld heeft uit wraak en evenmin met het oogmerk om zichzelf of anderen een onrechtmatig voordeel te verschaffen, doch met de enige bedoeling zich te verzekeren van verweermiddelen voor een echtscheidingsgeding; dat de eventueel onrechtmatige wijze waarop zij in het bezit is gekomen van bewijsmiddelen in geen geval gelijkgesteld kan worden met het voor opzet vereiste oogmerk om zich een onrechtmatig voordeel te verschaffen»;

Overwegende dat de appelrechters uit die vaststellingen en vermeldingen niet wettig hebben kunnen afleiden dat het

bijzonder opzet, vereist voor het aan verweester ten laste gelegde misdrijf, niet bewezen was;

Dat het middel gegrond is;

...

NOOT — Zie ook App.Parijs, 14 december 1967, *Rec.dr.pén.*, 1969, 31; J. Riphagen, «De betekenis van het woord 'wederrechtelijk' in de strafwet», *T.V.Straf.*, 1932, 138; D. Veaux, «Vol et transfert de propriété», *Mélanges Bouzat*, p. 351.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 JANUARI 1992

Voorzitter: de h. Rauws

Rapporteur: de h. Verougstraete

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaten: mrs. Houtekier en Delahaye

Echtscheiding — Na feitelijke scheiding van meer dan vijf jaar — Art. 306 B.W. — 1. Mededeling aan het openbaar ministerie — 2. Huwelijk — Dringende Maatregel — Gewijsde

1. De vraag tegen wie de echtscheiding op grond van een feitelijke scheiding na meer dan vijf jaar moet worden uitgesproken, heeft slechts belang voor de geldelijke gevolgen van de echtscheiding. De desbetreffende vordering hoeft niet ingevolge art. 764, 1°, Ger.W. te worden megedeeld aan het openbaar ministerie.

2. De op grond van art. 223 B.W. door de vrederechter genomen beslissing houdt een dringende voorlopige maatregel in en heeft derhalve geen gezag van gewijsde ten aanzien van de beslissing die de rechtbank op grond van art. 306 B.W. neemt over de schuldvraag.

J. t/ G.

Gelet op de bestreden arresten, op 15 november 1989 en op 26 juni 1990 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 764, 1°, 780, 1° en 4°, 1042, 1138, 5°, en 1261 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest van 15 november 1989 voor recht zegt dat het vermoeden van schuld, conform art. 306 B.W., ten aanzien van eiser van toepassing is,

terwijl eiser vorderde dat zou worden gezegd voor recht dat de feitelijke scheiding van meer dan vijf jaar, op grond waarvan de echtscheiding tussen partijen werd toegestaan, te wijten is aan de fouten en tekortkomingen van verweester en dat verweester derhalve de echtgenoot is tegen wie de echtscheiding diende te worden uitgesproken; dit een vordering is betreffende de staat van personen; deze vordering, op straffe van nietigheid, door de appelrechters aan het openbaar ministerie megedeeld diende te worden, en het arrest, op straffe van nietigheid, de vermelding moest bevatten van de naam van de magistraat van het openbaar ministerie die zijn advies gegeven heeft en van het advies van het openbaar ministerie; het arrest echter noch de naam

vermeldt van de magistraat van het openbaar ministerie die advies had moeten verlenen noch het advies dat die magistraat heeft uitgebracht; het arrest derhalve nietig is, zodat het de in het middel aangewezen bepalingen schendt:

Overwegende dat de appelrechters, in het arrest van 26 juni 1990, vaststellen dat de echtscheiding van de partijen, op grond van artikel 232, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek toegestaan, voltrokken werd door de overschrijving van het dictum van het vonnis van 9 april 1987; dat volgens het arrest van 15 november 1989 «het hoger beroep ertoe strekt (eisers) vordering tot omkering van de schuldlast te horen inwilligen»; dat de appelrechters oordelen dat de feitelijke scheiding niet aan verweerster te wijten was en, ingaande op de incidentele eis van verweerster, eiser veroordelen tot betaling van onderhoudsgeld;

Overwegende dat, luidens artikel 764, 1°, van het Gerechtelijk Wetboek, vorderingen betreffende de staat van personen op straffe van nietigheid aan het openbaar ministerie worden meegedeeld; dat, krachtens die wetbepaling, geen advies hoeft te worden uitgebracht over de bijkomende vragen die geen verband houden met de staat van personen;

Overwegende dat de vraag tegen wie de echtscheiding op grond van een feitelijke scheiding van meer dan vijf jaar moet worden uitgesproken, slechts belang heeft voor de geldelijke gevolgen van de echtscheiding en de staat van de personen niet betreft;

Dat het middel faalt naar recht;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1316, 1219, 1320, 1322, 1341, 1348, 1349, 1350, 3°, 1353 van het Burgerlijk Wetboek, gewijzigd bij de wet van 20 maart 1948, 23, 24, 25 en 26 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest van 15 november 1989 voor recht zegt dat het vermoeden van schuld, conform art. 306 B.W., ten aanzien van eiser van toepassing is, op de volgende gronden: «Feit 2: (herhaalde weigering om het huwelijksleven te hervatten). Alleen getuige M. legde daaromtrent een verklaring af. Zij was geen getuige van (eisers) beweerde pogingen tot hervatting van het samenleven en van (verweersters) weigeringen doch vernam ze van (eisers) moeder. Dit feit is niet bewezen. Dat uit de twee beschikkingen van de Vrederechter van Westerlo – voor zoveel zij te dezen als bewijsmiddel zouden kunnen gelden – evenmin voortvloeit dat de feitelijke scheiding tussen partijen of het voortduren ervan mede aan (verweerster) te wijten was; dat overigens, de tweede beschikking gewezen werd toen de feitelijke scheiding reeds ongeveer zeven jaar duurde; dat, nu (eiser) niet slaagt in de bewijzlevering waartoe hij gemachtigd werd, zijn vordering tot omkering van de schuldlast terecht door de eerste rechter afgewezen werd»,
terwijl, (...)

tweede onderdeel, de vrederechter van het kanton Westerlo in zijn vonnis van 5 juni 1985 het door verweerster ten laste van eiser gevorderde onderhoudsgeld afgewezen had op grond dat niet aanwijsbaar is wie de fout draagt aan het voortduren van de feitelijke scheiding; het arrest, door te beslissen dat uit dit vonnis niet voortvloeit dat de feitelijke scheiding tussen partijen of het voortduren ervan mede aan verweerster te wijten was, de bewijskracht van dit vonnis van

5 juni 1985 (schending van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) en in ieder geval het gezag van gewijsde ervan miskent (schending van de artikelen 23, 24, 25 en 26 van het Gerechtelijk Wetboek en 1350, 3°, van het Burgerlijk Wetboek); (...),

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat de Vrederechter te Westerlo, bij beschikking van 5 juni 1985, op grond van artikel 223 van het Burgerlijk Wetboek, voor een periode van zes maanden beslist heeft dat eiser geen onderhoudsgeld verschuldigd was aan verweerster, inzonderheid omdat de «voortdurende fouten van (eiser) niet aangetoond worden»; dat het arrest oordeelt dat «uit de twee beschikkingen van de vrederechter van Westerlo – voor zoveel zij te dezen als bewijsmiddelen zouden kunnen gelden – evenmin voortvloeit dat de feitelijke scheiding tussen partijen of het voortduren ervan mede aan (verweerster) te wijten was»;

Overwegende dat het arrest ter zake geen uitlegging geeft van de bewoordingen van het vonnis van de vrederechter en derhalve de bewijskracht ervan niet miskent;

Overwegende dat een beslissing genomen door de vrederechter op grond van artikel 223 van het Burgerlijk Wetboek een dringende voorlopige maatregel inhoudt en derhalve geen gezag van gewijsde heeft ten aanzien van de beslissing die de rechtbank op grond van artikel 306 van het Burgerlijk Wetboek neemt over de schuldvraag;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 16 JANUARI 1992

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: de h. Parmentier

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. Dassel en Simont

Beslag en executie – Uitvoerend beslag op onroerend goed – Verkoopsvoorwaarden – Inzagetermijn – Wachttermijn – Berekening

De termijn van een maand vóór de verkoop, als bepaald bij art. 1582, derde lid, Ger.W., valt onder de in de artt. 52, 53 en 54 vermelde regels.

Q. t/ M.

Gelet op het bestreden vonnis, op 28 september 1990 gewezen door de beslagrechter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel, uitspraak doende in laatste aanleg;

Over het middel (...)

Overwegende dat artikel 1582, derde lid, van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat de ingeschreven schuldeisers, degenen die een bevel hebben doen overschrijven en de schuldenaar ten minste een maand vóór de verkoop aangemaand worden om inzage te nemen van de verkoopsvoorwaarden en aanwezig te zijn bij de toewijzing; dat naar luid van artikel 1622, eerste lid, van hetzelfde wetboek, de voornoemde wetbepaling op straffe van nietigheid geldt;

Overwegende dat het vonnis beslist «dat te dezen, tussen 31 augustus 1991, de datum van de aanmaning, en 1 oktober 1990, de datum waarop de verkoop is vastgesteld, wel degelijk een termijn van een maand is verlopen en de bij artikel 1582 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijn inderdaad is nageleefd; dat de aanmaning tot kennisneming van de verkoopsvoorwaarden niet nietig is»;

Dat het zijn oplossing aldus verantwoordt: «In dit bijzonder geval dient te worden overwogen dat het geen termijn betreft voor het verrichten van een proceshandeling, maar een gewone wachtermijn die moet verlopen tussen de aanmaning tot kennisneming van de verkoopsvoorwaarden en de dag vastgesteld voor de verkoop; dat het berekenen van de bij artikel 1582 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalde termijn bijgevolg niet hoeft te gebeuren overeenkomstig het voorschrift van de artikelen 52 en volgende van het Gerechtelijk Wetboek»;

Overwegende dat de termijn van een maand vóór de verkoop, als bepaald bij artikel 1582, derde lid, van het Gerechtelijk Wetboek, onder de in de artikelen 52, 53 en 54 van dat wetboek vermelde regels valt;

Dat het vonnis bijgevolg, door zijn vorenvermelde redenen, zijn beslissing niet naar recht verantwoordt;

...

NOOT – Zie Cass., 20 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 255.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 5 FEBRUARI 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas
Raadsheren: de hh. Luyckx en Michielsens
Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven
Advocaten: mrs. Van der Straten en Miguet

Alcohol – 1. Accijnzregime – 2. Ijssalon

1. *Voor de toepassing van art. 8 van de wet van 28 december 1983 betreffende het verstrekken van sterke drank en betreffende het vergunningsrecht, dat bepaalt dat houders van een drankgelegenheid, die geen vergunning bezitten, geen enkele hoeveelheid sterke drank voorhanden mogen hebben, is het voldoende dat de verbruikers toegang hebben tot de plaats of tot de lokaliteit waar de sterke drank wordt bewaard of opgeslagen.*

De wet vereist niet dat de verbruikers zelf toegang moeten hebben tot de bewaarplaats van de sterke drank of de sterke drank binnen handbereik dienen te hebben.

2. *Uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 28 december 1983 blijkt dat de wetgever desbewust heeft besloten geen uitzondering meer te dulden voor restauranthouders, snackbars, ijssalons, tearooms of andere tafelhouders. Deze dienen zich bijgevolg door betaling van het vergunningsrecht in regel te stellen.*

Belgische Staat t/ S.

Overwegende dat de beklaagde als zaakvoerster van de N.V. B. een ijssalon exploiteert waar op 9 juni 1989 door ambtenaren van de accijnzen de aanwezigheid van een aangetroffen fles kirsch werd vastgesteld;

Overwegende dat de beklaagde van meetaf verklaard heeft dat deze sterke drank enkel wordt gebruikt voor «pannekoeken en voor ijscoupes»; dat ze haar spijlslijsten heeft overgelegd waaruit blijkt dat in haar inrichting milkshakes, fruitsap, bier, wijnen en aperitieven worden geserveerd, pannenkoeken, gebak, broodjes, snacks en ijsbereidingen worden aangeboden, maar geen sterke drank;

Overwegende dat de beklaagde ter terechtzitting heeft gepreciseerd dat ze haar warme wafels niet flambeert, maar dat ze de kirsch gebruikt om de smaak van de ananas en de kersen te accentueren; dat blijkens de diskaart ook de ijsbereidingen die onder de suggestieve benamingen van «folie exotique», «Miami-vice» en «histoire d'O» worden beschreven, met kirsch op smaak zijn gebracht;

Overwegende dat de beklaagde daaraan toevoegde dat deze kersenbrandewijn uiteraard niet als huppelwater werd geleverd, geflept of genipt, maar louter voor culinair gebruik bestemd is;

Overwegende dat het Bestuur de culinaire bestemming van de in beslag genomen kirsch niet betwist, maar aanvoert dat het in een drankgelegenheid verkopen of aanbieden voor gebruik ter plaatse van sterke drank *in welke hoeveelheid ook*, verboden is zonder vergunning;

Overwegende dat de beklaagde echter niet wordt vervolgd wegens het verkopen of aanbieden van sterke drank, maar wegens overtreding van artikel 8 van de wet van 28 december 1983, nl. het voorhanden hebben van sterke drank in welke hoeveelheid ook in de plaatsen en lokaliteiten waar de verbruikers toegang hebben;

Overwegende dat de beklaagde toegeeft dat de bewuste fles werd aangetroffen achter het buffet, maar dan in het gedeelte van de verbruikzaal waar de pannenkoeken en de ijsbikers worden bereid en waar de verbruikers geen toegang hebben; dat ze daarbij echter uit het oog verliest dat ze deze sterke drank niet voorhanden mag hebben in de overige gedeelten van de inrichting of zelfs niet in de belendende woning die een rechtstreekse toegang heeft tot de drankgelegenheid; dat het irrelevant is dat het gedeelte van het verbruikerssalon wordt bestempeld als «atelier», werkkeuken, aanrechtkamer of kitchenette nu het een gedeelte van de gelagkamer uitmaakt van waaruit er uiteraard toegang is tot de drankgelegenheid;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat de verbruikers geen toegang hebben tot de werkplaats achter het buffet waar de pannenkoeken worden bereid of het ijs wordt garnerd; dat de beklaagde het wil doen voorkomen alsof de wet vereist dat de klanten zichzelf moeten kunnen bedienen aan de fles; dat het voor de toepassing van artikel 8 van voormelde wet echter voldoende is dat de verbruikers toegang hebben tot de plaats of tot de lokaliteit waar de sterke drank wordt bewaard of opgeslagen; dat te dezen de fles kirsch werd aangetroffen in de verbruikzaal waar de verbruikers uiteraard toegang hebben, en de indeling van deze gelagkamer in een atelier en een consumptief gedeelte geen enkele rol speelt daar de sterke drank zonder vergunning zelfs niet mag worden bewaard in de belendende woning «die rechtstreeks toegang heeft tot de drankgelegenheid»; dat bijgevolg de verbruikers niet zelf toegang hoeven te hebben tot de bewaarplaats van de sterke drank of de sterke drank niet binnen handbereik dienen te hebben, maar het voldoende is dat de dienstster, de kelner, de koffieschenker,

de wafelbakker of de hospes rechtstreeks toegang heeft tot de spiritusosa;

Overwegende dat uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de wetgever desbewust besloten heeft geen uitzondering meer te dulden voor restauranthouders, pizzeria's, snackbars, cafetaria, mensa's, ijssalons, tearooms of andere tafelhouders (*Verslag van de Commissie voor de Justitie, Kamer*, st. 571/11 (1982-83), p. 37; *Verslag van de Commissie voor de Justitie, Senaat*, st. 581/2 (1983-84), p. 14); deze dienen zich bijgevolg door betaling van het vergunningsrecht in regel te stellen;

Overwegende dat de beklaagde verwijst naar een besluit van de Bestendige Deputatie van de provincie Limburg van 10 januari 1991 waarbij werd beslist dat het ijssalon van de beklaagde niet kan worden beschouwd als een dranksluiterij; dat deze beslissing te dezen irrelevant is, daar het in de wet van 28 december 1983 bedoelde vergunningsrecht niet alleen verschuldigd is door de exploitant van een dranksluiterij, maar ook door andere tafelhouders, zelfs indien ze de sterke drank slechts voor culinaire doeleinden gebruiken;

Overwegende dat de beklaagde zich dan ook schuldig heeft gemaakt als dader of als mededader aan het voorhanden hebben van sterke drank in plaatsen en lokaliteiten waar de verbruikers toegang hebben zonder de vereiste vergunning betreffende het verstrekken van sterke drank en derhalve verzuimd te hebben vooraf aangifte te doen inhouden de aanvraag tot een vergunning alsmede het jaarlijks vergunningsrecht te betalen;

Overwegende dat de eerste rechter zich beroept op de billijkheid en op een logische redenering om de beklaagde vrij te spreken; dat de wet echter aan duidelijkheid niet te wensen overlaat en de wetgever geen ruimte laat om de strafwet te verzachten of te negeren op grond van billijkheidsoverwegingen;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT

7e KAMER – 12 MAART 1992

Voorzitter: de h. Degraeve

Raadsheren: de hh. Staessens en Delbeke

Openbaar ministerie: mevr. Harrewyn

Advocaten: mrs. Mulliez en Verhamme

Faillissement – Schuldeiser – Aangifte – Eed

Een schuldeiser heeft zijn aangifte van schuldvordering bevestigd met de woorden: «Ik bevestig dat deze mijn schuldvordering echt en waarachtig is, zo helpe mij God.»

Ook al wijken die bewoordingen enigszins af van de tekst van de wet, laten ze er toch geen twijfel over bestaan dat de schuldeiser op plechtige wijze zijn aangifte van schuldvordering heeft willen bevestigen en zo voldaan heeft aan het door art. 498 Fw. gestelde vereiste.

D. en V. t/ Faillissement N.V. C.

Het naar de vorm rechtsgeldig en tijdig ingesteld hoger beroep betreft een vonnis van 25 januari 1991, op tegenpraak gewezen door de Rechtbank van Koophandel te Kort-

rijk, waarbij uitspraak werd gedaan omtrent de rechtsgeldigheid van de aangifte van schuldvordering van appellanten; vermeld hoger beroep moet geacht worden toelaatbaar te zijn nu ambtshalve niets op te merken valt en geïntimeerde geen redenen opgeeft met betrekking tot de door hem beeerde onontvankelijkheid.

De aangifte van appellanten (oorspronkelijk eisende partijen) werd nietig bevonden op grond dat «geen aangifte van schuldvordering werd ingediend ondertekend door eiseressen en voorzien van de geijkte eedformule, zoals uitdrukkelijk bepaald in artikel 498 van de faillissementswet».

Terecht vechten appellanten die beslissing aan.

Allereerst dient te worden vastgesteld dat appellanten hun (tweede) aangifte van schuldvordering, op datum van 12 december 1990, wel degelijk *ondertekend* hebben; bovendien hebben ze hun aangifte *bevestigd* onder de volgende bewoordingen: «Ik bevestig dat deze mijn schuldvordering echt en waarachtig is, zo helpe mij God».

Deze bewoordingen, ook al wijken ze enigszins af van de tekst van de wet, als gewijzigd bij artikel 5 van de wet van 27 mei 1974, laten er geen twijfel over bestaan dat appellanten op plechtige wijze hun aangifte van schuldvordering hebben willen bevestigen en als zodanig voldaan hebben aan de in dezen overeenkomstig artikel 498 van de faillissementswet in acht te nemen voorwaarden.

Ten onrechte derhalve werd vermelde aangifte nietig bevonden; hiertoe zou alleen reden bestaan hebben indien die plechtige verklaring hetzij volledig ontbrak, hetzij opgesteld was in bewoordingen onverenigbaar met de door de wet vereiste (plechtige) bevestiging.

De aangifte van schuldvordering, zoals ingediend door appellanten op 12 december 1990, is dan ook rechtsgeldig en ontvankelijk; ze is tevens gegrond nu er geen betwisting is omtrent het feit dat uit hoofde van achterstallig vakantiegeld 1988 en 1989 eerste appellante voor een bedrag van 57.738 frank en tweede appellante voor een bedrag van 173.216 frank ingeschreven mogen worden in het bevoorrecht passief; meer wordt overigens niet gevorderd.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 20 MAART 1992

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Michielsen

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaat: mr. Robeyns

Kansspelen – 1. Loterij – 2. Loterijspel – 3. Vermogensvoordeel

1. Alle verrichtingen die het publiek worden aangeboden en die bestemd zijn om winst te verschaffen door middel van het lot, worden luidens art. 301 Sw. beschouwd als loterijen. Door de bewoordingen «die het publiek worden aangeboden» heeft de wetgever willen beklemtonen dat alleen de verrichtingen met een openbaar karakter onder de toepassing van die regel vallen en niet die welke in familiekring of in een onderonsje worden georganiseerd.

2. Art. 557, 3°, Sw. bestraft hen die op de openbare straten, wegen, pleinen of plaatsen loterij - of andere kansspelen aan-

leggen of houden. De wetgever beoogt het eigenlijk kansspel dat de voorbijganger wordt aangeboden en dat ogenblikkelijk wordt gespeeld.

Het lag in de bedoeling van de wetgever de marskramers, charlatans en andere knopendraaiers te bestraffen die van elke volkstoelelop misbruik maken om de voorbijgangers of kermislopers te verlokken om tegen betaling van een kleine geldsom deel te nemen aan een of ander hasardspel.

3. *Krachtens art. 42, 3°, Sw. moeten de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit de loterij zijn verkregen worden verbeurdverklaard.*

C.

Overwegende dat de beklaagde wordt vervolgd wegens het organiseren van een niet toegelaten loterij en het plaatsen of verspreiden van loterijbriefjes;

Overwegende dat de beklaagde sedert ten minste twee jaar geregeld «kienspielen» organiseerde, die nu eens als «troevenspel», dan weer als «kienkwis» of «kwisspel» werden bestempeld; dat de deelnemers ongeveer 250 fr. per luik dienden te betalen om deel te nemen aan het spel en dat ze daarvoor een tombolanummer ontvingen;

Overwegende dat uit een zak een aantal nummers worden getrokken door de vrouw van beklaagde, en met behulp van deze nummers gaande van 1 tot 90 de spelers zo vlug mogelijk een rijtje van 5 cijfers dienen vol te krijgen; dat elk kaartje bestaat uit drie rijtjes van 5 cijfers;

Overwegende dat het hier om een zuiver kansspel gaat, maar de winnaar nog een kwisvraag dient te beantwoorden en hij dan een waardebon ontvangt gaande van 700 tot 3.000 fr. per kaart; dat er tijdens de pauze (na zes rondes) ook een tombola wordt gehouden die recht geeft op bepaalde uitgestalde prijzen;

Overwegende dat de kwisvragen van die aard zijn dat geen zinnig mens er geen antwoord op weet te vinden, en zelfs dan nog, bij mogelijke aarzeling, de oplossing door de toehoorders wordt voorgezegd; dat dan ook moet worden aangenomen dat deze kwisvragen slechts dienen om de ware aard van het kansspel te bewimpelen; dat inderdaad zelfs een jandoelel of een minkukel met midasoren de hoofdplaats van de provincie Antwerpen kan raden, de tweede letter van het alfabet op het spoor kan komen of weet te gissen hoe men een inwoner van Turkije noemt; dat dan ook bezwaarlijk kan worden aangenomen dat enig verstand bij deze spelen te pas komt;

Overwegende dat alle verrichtingen die het publiek worden aangeboden en die bestemd zijn om winst te verschaffen door middel van het lot luidens artikel 301 van het Strafwetboek worden beschouwd als loterijen; dat de wetgever door de bewoordingen «die het publiek worden aangeboden» heeft willen beklemtonen dat alleen de verrichtingen met een openbaar karakter onder de toepassing van die regel vallen en niet die welke in familiekring of in een onderonsje worden georganiseerd;

Overwegende dat te dezen ieder wie een kienkaart aankocht, tot de spelen werd toegelaten, zodat bezwaarlijk kan worden gewaagd van een familiekring of van een vriendenkrans;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat het hier niet gaat om een loterij, maar veeleer om een loterijspel in de zin van artikel 557, 3°, van het Strafwetboek;

Overwegende dat artikel 557, 3°, van het Strafwetboek diegenen bestraft die op de openbare straten, wegen, pleinen of plaatsen loterij- of andere kansspelen aanleggen of houden; dat de wetgever hier het eigenlijk kansspel bedoelt dat de voorbijganger wordt aangeboden en dat ogenblikkelijk wordt gespeeld;

Overwegende dat de wetgever de bedoeling had marskramers, chalatans en knopendraaiers die van elke volkstoelelop misbruik maken om de voorbijgangers of de kermislopers te verlokken om tegen betaling van een kleine geldsom deel te nemen aan een of ander hazardspel, te bestraffen;

Overwegende dat het in het onderhavige geval echter niet gaat om een loterijspelletje, maar om de organisatie van een loterij in de zin van artikel 301 van het Strafwetboek; dat de aanlegger de kienkaarten aan de ingang van de inrichting liet verkopen; dat deze kienkaarten speciaal werden gedrukt met het oog op de spelen; dat bepaalde aangestelden de winnende nummers trokken en anderen toezicht hielden op het verloop van de verrichtingen, terwijl nog anderen de waardebons uitdeelden aan de winnaars of de tombolaprijzen uitdeelden; dat deze kienspielen een werkelijke organisatie veronderstellen waaraan verscheidene personen deelnamen hetzij als aanlegger, hetzij als aangestelden of agenten;

Overwegende dat de eerste rechter dan ook terecht heeft aangenomen dat de feiten, als gekwalificeerd in de dagvaarding, bewezen zijn gebleken en dat hij voor de beoordeling van deze strafbare feiten bevoegd was;

Overwegende dat de overtuigingsstukken die door de eerste rechter werden verbeurdverklaard, werden ingelegd, in de loterij werden gebruikt of bestemd waren voor een dergelijk gebruik zodat deze verbeurdverklaring terecht is geschied;

Overwegende dat, met toepassing van artikel 42, 3°, van het Strafwetboek, zoals dit is gewijzigd door de wet van 17 juli 1990, ook de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit het misdrijf zijn verkregen, dienen te worden verbeurdverklaard;

Overwegende dat er tenminste 27 avonden gespeeld werd in de inrichting van de beklaagde en dat we weten, dank zij de vaststellingen van de gerechtelijke politie, dat er per avond voor tenminste 15.000 fr. winst werd gemaakt; dat alzo moet worden aangenomen dat het vermogensvoordeel dat de beklaagde uit de organisatie van deze loterij heeft gehaald ten minste op 375.000 fr. dient te worden geraamd, welk bedrag moet worden verbeurdverklaard;

Overwegende dat bij de straftoemeting rekening wordt gehouden met het gerechtelijk verleden — hij was pas veroordeeld wegens valsheid in geschrifte — en met het winstbejag dat hij nastreefde; dat de hiernabepaalde straf dan ook beantwoordt aan deze omstandigheden;

...

NOOT — Zie ook: Cass., 24 september 1987, *R.W.*, 1987-88, 849, en de noot; P.E. Trousse, *Les crimes et les délits du Code pénal*, IV, 560; P.E. Trousse, *Les codes de police*, I, 206.

ARBEIDSHOF TE GENT AFDELING BRUGGE

1e KAMER – 23 JANUARI 1992

Voorzitter: de h. Peene

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Cornette en Lapauw

Openbaar ministerie: de h. Dhaeyer

Advocaten: mrs. T'Jonck, Herpinck loco D'Hulster, Martens loco Van De Put en Desseyn loco Soete

Arbeidsongeval – 1. Arbeidsweg – Afhalen arbeidsgereedschap bij vroegere werkgever – Ongeval in huis van werkgever – 2. Verzekering – Werkgever die geen werknemers meer tewerkstelt – Schorsing verzekering – Nog bestaand risico – Dekking afhalen arbeidsgereedschap bij vroegere werkgever

1. *De werknemer die zich naar zijn vroegere werkgever begeeft om zijn arbeidsgereedschap af te halen, bevindt zich tot op de plaats waar hij dat gereedschap afhaalt en het effectief terug in zijn bezit neemt, op de in art. 8, § 2, 6°, Arbeidsongevallenwet bedoelde arbeidsweg.*

2. *De schorsing van een arbeidsongevallenverzekeringsspolis wegens het niet meer tewerkstellen van werknemers heeft geen effect op de risico's die nog blijven bestaan. Gedekt blijft derhalve het risico van de gewezen werknemer die bij zijn vroegere werkgever zijn arbeidsgereedschap afhaalt, als bedoeld in art. 8, § 2, 6°, Arbeidsongevallenwet.*

De Federale Verzekeringen t/ M., e.a.

A. Het ongeval

De arbeidsovereenkomst tussen H.M. (eerste geïntimeerde) en de P.V.B.A. M. (derde geïntimeerde) heeft een einde genomen op 18 september 1987.

Op 21 september 1987 heeft de eerste geïntimeerde zijn gereedschapskoffer gehaald bij zijn gewezen werkgever. Bij het nemen van die koffer in het huis van de werkgever vielen houten platen op de rug van de eerste geïntimeerde waardoor hij een wervelbreuk heeft opgelopen.

De toepasselijkheid van artikel 8, § 2, 6°, van de Arbeidsongevallenwet wordt betwist. Dit artikel luidt als volgt: «Met weg naar en van het werk wordt onder meer gelijkgesteld het traject afgelegd om zich, zelfs buiten de werkuren, van zijn verblijfplaats of van de plaats waar hij weer aan het werk is naar zijn vroegere werkgever te begeven, met het oog op het afgeven of het afhalen van de bescheiden opgelegd door de sociale wetgeving, klederen of werkgerief, en omgekeerd.»

Appellante betoogt dat dit artikel niet toepasselijk is wanneer de werknemer zijn arbeidsgereedschap «in het huis» van zijn werkgever afhaalt. Het is dan immers geen ongeval op de «weg naar en van het werk.»

Dit betoog kan echter niet worden aangenomen.

Wanneer de werknemer zich naar zijn vroegere werkgever befeeft om zijn arbeidsgereedschap af te halen, bevindt hij zich op de met de «weg naar en van het werk» gelijkgestelde weg tot op de plaats waar hij zijn arbeidsgereedschap afhaalt en het effectief terug in bezit neemt, ongeacht waar die plaats is gelegen.

Het feit dat de eerste geïntimeerde zijn arbeidsgereedschap moest afhalen in het huis van zijn werkgever, kan niet worden aangevoerd om de toepasselijkheid van de bepalingen van voornoemd artikel 8, § 2, 6°, van de Arbeidsongevallenwet uit te sluiten.

Hij bevond zich nog steeds op de «met de weg naar en van het werk» gelijkgestelde weg toen hij zich in het huis bevond om zijn arbeidsgereedschap dat aldaar lag, terug in zijn bezit te nemen.

Het ongeval dat aldus op 21 september 1987 aan de eerste geïntimeerde is overkomen, is derhalve krachtens voormelde bepaling een arbeidsongeval.

B. De arbeidsongevallenverzekering

Krachtens, artikel 49, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet dekt de verzekeraar «alle bij de artikelen 7 en 8 vastgestelde risico's».

Hieruit volgt dat, zodra een gewezen werknemer zich naar zijn vroegere werkgever begeeft in een geval als bedoeld in artikel 8, § 2, 6°, de verzekeraar van rechtswege moet dekken. Hij kan de dekking onder geen enkel beding weigeren, zelfs niet wanneer die werkgever inmiddels reeds geen werknemers meer in dienst heeft.

De wettelijke verplichting om het risico te dekken vloeit voort uit de vroegere arbeidsrelatie tussen de getroffen en zijn vroegere werkgever.

Zolang de gewezen werknemer zijn arbeidsgereedschap, niet heeft afgehaald bij zijn vroegere werkgever, blijft minstens dat risico bestaan en heeft een schorsing van de verzekeringspolis op grond dat de werkgever geen personeel meer tewerkstelt, daarop geen effect.

De appellante dient dus als arbeidsongevallenverzekeraar de wettelijke dekking te verlenen.

CORRECTIONELE RECHTBANK TE KORTRIJK

RAADKAMER – 2 JUNI 1989

Voorzitter: de h. Van den Meulebroucke

Openbaar ministerie: mevr. Sneyvangers

Advocaten: mrs. Beele, Martens en Bauwens

Strafvordering – Onderzoeksrechter – Verhoor van verdachte

Zelfs al is ze niet voorgeschreven op straffe van nietigheid, behoort de ondervraging van de verdachte door de onderzoeksrechter tot de essentiële gedeelten van het onderzoek. Zonder deze ondervraging kan het onderzoek niet als voltooid worden beschouwd.

B.

Bij het nazien van het strafrechtelijk dossier is komen vast te staan dat de beklaagde door de heer onderzoeksrechter niet is ondervraagd. Om het met Ayrault te zeggen maakt het onderzoek «de ziel uit van het proces» (Ayrault, *De l'ordre, formalité et instruction judiciaire*, boek I, deel I, nr. 5, blz. 5, geciteerd door Duverger M. in zijn *Manuel des juges d'instructions*).

De ondervraging van de beklaagde is ongetwijfeld een van de essentiële gedeelten en een van de meest delicate gedeelten van het onderzoek. Het heeft tot doel de uitleg van de beklaagde te horen, deze uitleg na te gaan en ook de ontkenningen of de bekentenissen daaromtrent op te nemen en derhalve ten slotte te onderzoeken of hun verklaringen voldoende of tegenstrijdig zijn met de waarheid met betrekking tot de feiten. Juist daarom mag men dit in acht nemen, als een middel van verdediging én als een middel van onderzoek (cf. Faustin Hélie, *Traité de l'instruction criminelle*, chap. XIII, nr. 2600).

Die ondervraging is een daad die uiteindelijk tot de gerechtelijke bevoegdheden behoort van de onderzoeksrechter en aldus door hem moet worden verricht. De eerbied van de rechters voor de verdediging is een essentieel beginsel die iedere procedure beheerst, zelfs zonder dat zij uitgedrukt dient te worden (cf. Raad van State, advies nopens het wetsontwerp wijzende het Gerechtelijk Wetboek inzake «arbitrage», Doc.parL.Kamer, 1955-56, nr. 567, p. 6, kol. 1). Het betreft een principe van algemeen recht (cf. W.J.Ganshof Van Der Mersch, «Le droit de défense – Principe général de droit», in *Mélanges Jean Dabin*, II, p. 580; Cass., 2 mei 1961, *Pas.*, 1961, I, 926 en 928; Cass., 23 maart 1964, *Pas.*, 1964, I, 797). De uitoefening van een vrije verdediging raakt dus de openbare orde.

Hoewel deze vervulling van de plicht tot ondervraging van de beklaagde de nietigheid van het onderzoek niet meebrengt, dient echter te worden vastgesteld, dat bij gemis van dergelijke ondervraging het onderzoek niet voltooid is en de raadkamer derhalve de rechtspleging niet mag regelen. De ondervraging van de beklaagde door de onderzoeksrechter is praktisch op zichzelf noodzakelijk om te leiden naar een billijke en objectieve rechtspleging, in het belang van de beklaagde en zelfs in het belang van het gerecht zelf (cf. noot onder Cass., 6 januari 1982 van Alain Winants, *R.D.P.*, 1982, 788 in fine).

Om dezelfde redenen zou het nuttig zijn dat, aan de hand van bijkomende stukken, deze het voorwerp zouden uitmaken van een verder onderzoek en voorgelegd worden aan de gerechtelijke deskundige dr. ir. T. Fransen, die bijgevolg meteen ook inzage zal kunnen nemen van het verslag van ir. Noël Willems.

Derhalve is de zaak niet in staat van wijzen.

NOOT – Zie ook Corr. Antwerpen, 26 november 1976, *R.W.*, 1977-78, 1375, met noot; Hof Antwerpen, 9 december 1977, *R.W.*, 1977-78, 2011; Hof Antwerpen, 18 september 1981, *R.W.*, 1981-82, 2896; Hof Antwerpen, 8 oktober 1982, *R.W.*, 1983-84, 1365; Cass., 6 januari 1982, *R.W.*, 1983-84, 2914, met noot van M. De Swaef; Hof Bergen, 21 maart 1989, *J.L.M.B.*, 1989, 987; Cass., 27 juni 1989, *R.W.*, 1989-90, 1220, met noot van A. Vandeplas.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 31 oktober 1991

Burgerlijke rechtspleging – Te laat ingediende aanvullende conclusie – Die de goede rechtsbedeling in de weg staat

en de andere partij in haar rechten schaadt – Sanctie

Eisers eerste middel tegen het bestreden vonnis (Rb. Nijvel, 20 maart 1990) wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat het bestreden vonnis zegt 'dat appellant (thans verweerder) op de zitting van 23 januari 1990 een nota heeft neergelegd waarin hij de verwerping vraagt van de aanvullende conclusie van geïntimeerde (thans eiser), die hem op 22 januari 1990 is meegedeeld, terwijl bepaaldelijk zijn conclusie (was) meegedeeld (aan die partij) sedert 13 januari 1989 en de rechtsdag sedert 20 maart 1989 was vastgesteld; dat het aannemen van (eisers) aanvullende conclusie, die te laat is neergelegd en geen louter vormelijke conclusie is, de rechten van appellant (thans verweerder) ernstig zou schaden, aangezien hij om ze te beantwoorden om uitstel van de zaak zou moeten verzoeken, terwijl een nieuwe rechtsdag, gelet op de overbelasting van deze kamer, niet vóór november 1990 kan worden vastgesteld», om te beslissen dat die aanvullende conclusie uit het debat moet worden geweerd;

«Overwegende dat uit die overwegingen, die, in strijd met wat het derde onderdeel aanvoert, noch onduidelijk noch dubbelzinnig zijn, volgt dat het appelgerecht niet heeft beslist dat eisers aanvullende conclusie nietig is, dat het die conclusie alleen uit het debat heeft geweerd om de reden die het aangeeft, en dat het zijn beslissing niet op een misbruik van recht van eiser heeft gegrond;

«Overwegende dat het appelgerecht aldus het algemeen beginsel van het recht van verdediging niet heeft miskend en evenmin artikel 747 van het Gerechtelijk Wetboek heeft geschonden; dat die bepaling de partijen weliswaar de mogelijkheid biedt om op de zitting nieuwe conclusies te nemen, doch de rechter niet verplicht daarop in alle omstandigheden acht te slaan; dat op grond van artikel 748 van hetzelfde wetboek een te laat ingediende aanvullende conclusie uit de debatten moet worden geweerd, wanneer zij, zoals in de bestreden beslissing wordt vastgesteld, aan de goede rechtsbedeling in de weg staat en de andere partij op foutieve wijze in haar rechten schaadt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Sace – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaat: mr. Simont – In de zaak: M. t/ B.)

NOOT – Zie Cass., 22 november 1991, *R.W.*, 1991-92, 1929, noot. De conclusie van advocaat-generaal J.M. Piret zal t.z.t. in de Pascrie worden gepubliceerd.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 14 februari 1992

Burgerlijke rechtspleging – Conclusie – Te laat ingediend – Misbruik van recht – Sanctie

In hun eerste middel voeren de eisers aan dat het bestreden vonnis (Rb. Veurne, 7 december 1989) ten onrechte hun aanvullende conclusie uit het debat heeft geweerd. Het middel wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat, hoewel artikel 747 van het Gerechtelijk Wetboek niet uitsluit dat de partijen op de zitting nieuwe conclusies neerleggen, ter zake van het wisselen van conclu-

sies tussen procespartijen in beginsel de termijnen gelden die bij artikel 748 van hetzelfde wetboek zijn bepaald;

«Dat artikel 748, laatste lid, bepaalt dat die termijnen door de rechter kunnen worden gewijzigd wanneer de omstandigheden van de zaak dit rechtvaardigen;

«Overwegende dat uit de vaststellingen van het bestreden vonnis blijkt dat de bijkomende conclusie van de eisers die op verzoek van de verweerders sub 1 en 2 uit het debat werd verwijderd, buiten de in voormeld artikel 748 bepaalde termijnen werd genomen, en dat de rechters ten aanzien van die conclusie vaststellen dat de neerlegging ervan op de zitting, onder de concrete omstandigheden, een dilatoire proceshandeling uitmaakte, dit is, tot doel had de procesgang te vertragen; dat die vaststelling impliceert dat de neerlegging van de bedoelde bijkomende conclusie volgens de rechters gebeurde om het belang van de andere partijen te schaden;

«Dat het bestreden vonnis op grond van die vaststellingen te dezen heeft kunnen beslissen dat de neerlegging van een nieuwe conclusie op de zitting een misbruik van recht uitmaakte.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Rauws – Openbaar ministerie: de h. D'Hoore – Advocaat: mr. Houtekier – In de zaak: D. en Van C. t/ V. e.a.)

NOOT – Zie Cass., 22 november 1991, *R.W.*, 1991-92, 1029, noot.

BOEKEN

M. STORME en A. BEIRLAEN (red.), **Procederen in nieuw België en komend Europa**, XVIIe Postuniversitaire lessencyclus Willy Delva 1990-1991, Kluwer Rechtswetenschappen, Antwerpen, 1991, VI + 608 pp.

Lange jaren was het overheidscontentieux het lelijke eendje van het recht. Om zijn rechten tegen de staatsmacht te beschermen beschikte de burger maar over weinig instrumenten. Oorzaak van die intrinsieke ongelijkheid tussen overheid en rechtsonderhorige was het algemeen belang dat de publiekrechtelijke instellingen verondersteld werden te behartigen en waarvoor ieder particulier belang eventueel moest wijken. In hun optreden wisten de bewindvoerders zich aldus gesterkt door een zekere straffeloosheid of immuniteit, die dan gegronde werd op beginselen als de onschendbaarheid van de wet, het voorrecht van de administratieve actie, de niet-aansprakelijkheid van de Staat voor het handelen van zijn rechters, enz.

Sinds de verzorgingsstaat of sociale rechtsstaat volop tot ontwikkeling kwam en de potentiële conflictsituaties tussen burger en bestuur niet langer bij te houden zijn, worden die geloofsartikelen meer en meer ter discussie gesteld. Ook op het Europees vlak ontkomt men niet aan de vaststelling dat de gestage uitbreiding van gemeenschapsbevoegdheden een meer accurate rechtsbescherming noodzakelijk maakt.

Tijdens het laatste decennium is op het gebied van het overheidscontentieux druk wetgevend ingegrepen, zowel in eigen land als supranationaal. Op 1 oktober 1984 stak het Arbitragehof officieel van wal. Na een ingrijpende wijziging van artikel 107ter, § 2, van de Grondwet op 15 juli 1988 kreeg het de bevoegdheid om wetten, decreten en ordonnances ook te toetsen aan de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet, en werd rechtsgrond geschapen voor iedere belanghebbende burger of privaatrechtelijke rechtspersoon om de vernietiging van een wetskrachtige norm te vorderen. Hierdoor is het actiedomein van het Arbitragehof als scheidsrechter van de in-

stitutionele geschillen verruimd tot dat van een partieel (volgens sommigen volwaardig) grondwettelijk hof.

Inzake het administratief procesrecht moet bovenal de schorsingsbevoegdheid van de Raad van State genoteerd worden, eerst op het beperkte terrein van het vreemdelingencontentieux (wet 15 december 1980), in een tweede fase door de wet van 16 juni 1989 uitgebreid tot alle bestuurshandelingen mits met aanvoering van een schending van de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet, sinds 22 oktober 1991 omgevormd tot een volwaardig administratief kort geding (wet 19 juli 1991, *B.S.*, 12 oktober 1991, err., *B.S.*, 21 november 1991, K.B. 5 december 1991, *B.S.*, 14 januari 1992). Andere vernieuwingen zijn ingevoerd door de wet van 17 oktober 1990: mogelijkheid om in bepaalde gevallen een dwangsom te vragen, maatregelen om misbruik van procesrecht te voorkomen, meer precieze regeling van de vrijwillige en de gedwongen tussenkomst.

Op 24 oktober 1988 werd bij het Hof van Justitie te Luxemburg een Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen opgericht. De communautaire wetgever heeft de bevoegdheid van dit gerecht beperkt tot «bepaalde categorieën van beroepen, ingesteld door natuurlijke of rechtspersonen» tegen een instelling van de Gemeenschap. Het betreft inzonderheid ambtenarenzaken en de beslissing van bedrijfseconomische geschillen.

Andere ontwikkelingen in het domein van het overheidscontentieux zijn misschien minder spectaculair maar op termijn net zo baanbrekend. Ik denk aan de geleidelijke afbouw van de uitvoerings-immuniteit van de overheid, bepaalde wetgevende initiatieven (ook internationaal) om milieuverenigingen de bevoegdheid te geven collectieve belangenacties in te stellen, enz.

De organisatoren en medewerkers van de jaarlijkse recyclagecyclus Willy Delva hadden bijgevolg materiaal in overvloed om een gevarieerde en actuele lessenreeks samen te stellen rond «Procederen in nieuw België en komend Europa», een thema dat te paard zit op de vakgebieden publiek recht en gerechtelijk recht.

Voor de vijftien gedegen bijdragen waaruit talrijke praktijkjuristen ijverig zullen putten voor hun studiewerk of de redactie van hun conclusies, verdienen de initiatiefnemers heel zeker een pluim. Na lezing van dit boek komt men alvast tot de overtuiging dat, zelfs al zit het wantrouwen van de politici tegenover de (onafhankelijke) magistratuur diep ingebakken en worden nieuwe bevoegdheden maar met mondjesmaat gegeven aan de Raad van State en het Arbitragehof, ook de overheid aan haar rechter niet ontkomt. Het is een geruststellende gedachte.

A. Coppens

AANGEKONDIGD

A.W. KLAASSEN, *Herziene woningwet* (Monografieën Ruimtelijk Bestuursrecht nr. 3), Zwolle, Tjeenk Willink, 152 p., 45 fl.

R.P.J.L. TIJTTES, *Rechtsverwerking* (Monografieën Nieuw B.W.), Deventer, Kluwer, 90 p., 37,50 fl.

R.P.J.L. TIJTTES, *Afstand van 'recht* (Monografieën Nieuw B.W.), Deventer, Kluwer, 110 p., 37,50 fl.

Ch. NUYTS, H. MICHIELS, Ch. DE VROOM, *Jaargids voor de Politiediensten*, Antwerpen, Maklu, 530 p., 1.275 fr.

J. MERGEAT, *Le passe-partout du latin juridique*, Brussel, Creadif, 104 p., 448 fr.

C.J.H. JANSSEN, *Van Struycken tot Telders. Een onderzoek naar de inleiding tot de rechtswetenschap in de eerste helft van de twintigste eeuw*, Zwolle, Tjeenk Willink, 114 p., 39,50 fl.

P. VERLOREN VAN THEMAAT, T.R. OTTENVANGER, *Concentraties en joint ventures in het mededingingsrecht* (Preadvies van de Vereniging «Handelsrecht» 1992), Zwolle, Tjeenk Willink, 240 p., 37,50 fl.

De nieuwe algemene bepalingen van boek 2 B.W. (Verslag van de vergadering van 26 april 1991 van de Vereniging «Handelsrecht»), Zwolle, Tjeenk Willink, 98 p., 17,50 fl.

M.H. VAN COEVERDEN, P.M.C. DE LANGE, *Gelijke behandeling man/vrouw in aanvullende pensioenregelingen*, Zwolle, Tjeenk Willink, 26 p., 18 fl.

J.W. VAN ZUNDERT, *Monumentenrecht* (Monografieën Ruimtelijk Bestuursrecht, nr. 6), Zwolle, Tjeenk Willink, 86 p., 37,50 fl.

M. YNZONIDES, G.J. MEIJER, *De civiele kantongerechtsprocedure*, Zwolle, Tjeenk Willink, 158 p., 37,50 fl.

MEDEDELINGEN

8e Leuvense verzekeringsdagen – «Bank, financieuzen en verzekering»

Het Centrum Verzekeringswetenschap van de K.U.Leuven organiseert voor de achtste maal de Leuvense verzekeringsdagen op 22 en 23 mei 1992.

Programma :

– Vrijdag 22 mei 1992

Huis van Chièvres, Groot Begijnhof 39, Leuven

9u00 Verwelkoming door prof. R. Verstegen, decaan van de Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U.Leuven

9u10 Branchevervaging : algemeen kader in economisch perspectief door prof. D. Heremans

9u50 Eigenheid van bank- en verzekeringsactiviteit : relatie met cliënten, een juridische benadering door prof. H. Cousy

11u00 Organisatie van het overheidstoezicht : relatie met de overheid in België en de E.G. door prof. H. Claassens

14u00 Fiscale aspecten van de branchevervaging door prof. F. Vanistendael

14u30 Bank en verzekering : deelname in elkaars kapitaal door de heer W. Devroe

15u00 Verzekeringssector en nieuwe financiële instrumenten en markten door de heer D. Meulemans

16u00 Branchevervaging en verzekeringsdistributie door de heer J. Van Molle

– Zaterdag 23 mei 1992

Universiteitshal, Naamsestraat 22, Leuven

9u15 Panelgesprek m.m.v. de heren H. Drabbe (Commissie E.G.), J. Delpote (Controledienst van de Verzekeringen), J.L. Duplat (voorzitter Commissie voor Bank- en Financien), P. Dejemeppe (Overleg- en Informatiecentrum van Verbruikersorganisaties), Cl. Desseille (Winterthur-Verzekeringen), W. Janssens (Kredietbank), prof. L. Van den Berghe (Erasmusuniversiteit Rotterdam) en prof. H. Verwilt (U.G.).

11u30 Slottoespraak door de heer M. Wathélet, vice-premier, minister van justitie en Economische Zaken.

Inlichtingen : prof. H. Cousy, K.U.Leuven, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.52.14).

Menselijke schade in de toekomst

Medi-Ius organiseert in samenwerking met de U.I.A. een studievoormiddag over «Menselijke schade in de toekomst» op 13 juni 1992 in de Aula van de U.I.A. te Wilrijk.

Programma :

9u30 Medische (on)zekerheid omtrent toekomstige schade door prof. dr. P. Casteleyn (V.U.B.)

10u00 Voorbehoud en herziening in gemeen recht door mr. B. De Temmerman (U.G.)

10u20 Wettelijke regeling bij arbeidsongeval en beroepsziekte door prof. dr. R. Janvier (U.I.A.)

11u00 Actuele aspecten door de heer Bauwelinckx

11u30 Mogelijkheden en beperkingen vanuit verzekeringstechnisch oogpunt door prof. H. Claassens (K.U.Leuven)

Inlichtingen : dr. P. Casier, tel. 052/47.74.61.

Fonds voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden

Hierna volgt de tekst van de *vraag* nr. 14 van 17 februari van senator Arts aan de minister van Justitie :

Artikel 29 van de wet van 1 augustus 1985, dat in werking trad op 2 maart 1987 (koninklijk besluit van 18 december 1986, *B.S.*, 20 februari 1987), bepaalt dat de rechter bij iedere veroordeling tot een criminele of correctionele (d.i. vanaf een gevangenisstraf van acht

dagen of vanaf een geldboete van 26 frank) hoofdstraf, tevens de verplichting (= geen straf) uitspreekt om een bedrag te betalen van vijf frank (vanaf 11 augustus 1991 te verhogen met 890 decimen en gebracht op 450 frank) bij wijze van bijdrage tot financiering van het Fonds voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden.

Deze wet werd uitgevoerd via verschillende koninklijke besluiten, waaronder :

– koninklijk besluit van 18 december 1986 betreffende de commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden (*B.S.*, 20 februari 1987);

– koninklijk besluit van 23 januari 1987 betreffende de toekenning van een bijzondere vergoeding in geval van opzettelijke gewelddaden tegen de leden van de politie en hulpdiensten en tegen derden die hulp verlenen aan een slachtoffer van een opzettelijke gewelddaad (*B.S.*, 20 februari 1987);

– koninklijk besluit van 25 maart 1987 tot aanwijzing van de leden van de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden (*B.S.*, 9 april 1987);

– ministerieel besluit van 31 maart 1987 tot aanwijzing van de leden van het secretariaat van de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden (*B.S.*, 9 april 1987);

– koninklijk besluit van 11 september 1987 tot goedkeuring van het huishoudelijk reglement van de Commissie voor hulp aan de slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, ingesteld bij artikel 30 van de wet van 1 augustus 1985 houdende fiscale en andere bepalingen (*B.S.*, 26 september 1987).

Kan de geachte minister mij meedelen :

a) welke som aan bijdragen de Administratie van Domeinen en Penale Boeten sedert de inwerkingtreding van artikel 29 van de wet van 1 augustus 1985 voor dit bijzonder Fonds heeft kunnen innen ?

b) hoeveel slachtoffers van opzettelijke gewelddaden reeds een beroep hebben gedaan op dit Fonds ?

c) welke som(men) het Fonds reeds heeft uitbetaald ?

Het antwoord van de minister luidt :

Ik heb de eer het geacht lid in kennis te stellen van de inlichtingen die mij door het secretariaat van de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden verstrekt werden :

a) bedragen geïnd door de Administratie van Domeinen en Penale Boeten ten voordele van het Fonds voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden :

- 1988 : 38.094.209 fr.

- 1989 : 63.135.825 fr.

- 1990 : 54.664.731 fr.

Sinds de wet van 1991 houdende oprichting van begrotingsfondsen worden de bedragen bestemd voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden onttrokken aan het Fonds om toegevoegd te worden aan de algemene inkomsten van de Schatkist. Met als resultaat dat de bedragen geïnd door de Administratie van de Domeinen en Penale Boeten rechtstreeks gestort worden aan de Administratie van de Schatkist van het ministerie van Financiën.

b) aantal slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, die beroep ingesteld hebben bij de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden :

- 1987 : 26

- 1988 : 54

- 1989 : 67

- 1990 : 77

- 1991 : 92

c) bedragen betaald ten voordele van slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, ten gevolge van de beslissingen van de Commissie :

- 1988 : 1.058.980 fr.

- 1989 : 5.607.715 fr.

- 1990 : 12.066.854 fr.

- 1991 : 12.781.059 fr.

Een algemeen verslag betreffende de activiteiten van de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden, met als inhoud de algemene beginselen van haar rechtspraak gedurende de laatste vijf jaar en een jaarlijks overzicht met statistieken hieromtrent, werd opgesteld in overeenstemming met artikel 1 van het koninklijk besluit van 26 maart 1991 (tot wijziging van het koninklijk besluit van 18 december 1986 betreffende de Commissie voor hulp aan slachtoffers van opzettelijke gewelddaden) en zal eerlang verspreid worden.